

IHASTUTTAVALLISTA JA RIEMUPÄRSKYÄ!
SANASTO JA FRAASIT ROALD DAHLIN LASTENKIRJASSA
ISO KILTTI JÄTTI

Maiju Liukkonen
Suomen kielen pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa elokuussa 2010

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Maiju Liukkonen	
Työn nimi – Title <i>Ihastuttavallista ja riemupärskyä!</i> Sanasto ja fraasit Roald Dahlin lastenkirjassa <i>Iso kiltti jätti</i> .	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Elokuu 2010	Sivumäärä – Number of pages 73 s.
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä pro gradu -tutkielmassa selvitetään, millaista kielellä leikittelyä Roald Dahlin lastenkirjassa <i>Iso kiltti jätti</i> esiintyy. Aineisto sisältää teoksesta kerätyt normaalin kielenkäytön vastaiset sanat ja fraasit. Niitä on yli 500 tapaus. Tutkielman ulkopuolelle jäävät lausetason ilmiöt, kuten verbien taivutus.</p> <p>Roald Dahl on suosittu lastenkirjailija, jonka teoksissa on piirteitä perinteisistä saduista mutta myös paljon lastenkirjallisuudelle epätavillista ainesta. Dahlin tyyliä kutsutaan anarkistiseksi. Tätä ilmentävät esimerkiksi elämän raadollisuuden esiintuonti ja rohkea kielenkäyttö. <i>Iso kiltti jätti</i> on hyvä esimerkki Dahlin innostuksesta kielellä leikittelyyn. Jättiläismaan asukkaat eivät ole käyneet koulua, mistä syystä heidän kielensä on huvittavaa ja täynnä lipsahduksia. Teoksen on suomentanut Tuomas Nevanlinna. Hänen käyttämänsä suomennosmenetelmä on melko vapaa ja toimii suomen kielen ehdoilla. Myös kulttuurista kontekstia on kirjassa muokattu.</p> <p>Kielellä leikittelyn keinoja on aineistossani useita. Sanoja muunnellaan äänteellisesti vaihtamalla ääniteitä (esimerkiksi <i>kannibaali</i> > <i>kännibaali</i>), poistamalla tai lisäämällä ääniteitä (<i>röyhkeä</i> > <i>röhkeä</i>, <i>mustikka</i> > <i>munstikka</i>) ja vaihtamalla äänneiden paikkaa (<i>presidentti</i> > <i>dresipientti</i>). Äänteelliseen muunteluun liittyvät myös suosittu sananmuunnokset (<i>pikkukakara</i> > <i>kakkupikara</i>). Suomen kielen produktiivisimmalla sananmuodostuskeinolla yhdistämällä luodaan myös aineistossani uusia ilmauksia, samoin kuin toisella sananmuodostuskeinolla johtamisella. Aineistossani on jonkin verran uusia käsitteitä, jotka eroavat muusta kielellä leikittelystä siten, että ne antavat nimiä uusille asioille.</p> <p>Sanojen lisäksi myös fraaseja muokataan, usein siten, että jokin fraasin sanoista sekoittuu toiseen saman aihepiirin sanaan (<i>ojentaa auttavaa kättä</i> > <i>ojentaa auttavaa jalkaa</i>). Aineistossani tyypillisiä fraaseja ovat <i>kuin</i>-vertaukset (<i>kuuro kuin kakkara</i>) ja erilaiset haukkuma- ja päivittelyilmaukset (<i>senkin kurttukäppänä, voihan tahmatipat</i>). Monet niistä ovat rakenteensa puolesta käytössä suomen kielessä, mutta epätavalliset sanayhdistelmät tuovat niihin uutta kaikua. Myös interjektioita muokataan siten, että niiden äänneyhdistelmät ja äänneiden pituudet kuulostavat liioitelluilta (<i>yyöööiitsh</i>).</p> <p>Aineistoani leimaa ekspressiivisyys. Sen avulla sanasto on ilmaisuvoimaista ja vahvoja tunteita välittävää. Suuri osa huumorista perustuukin kielelliseen liioitteluun. Myös leksikaalinen monitulkintaisuus, intertekstuaalisuus ja sanojen sivu- ja myötämerkitysten hyödyntäminen ovat leikittelyn keinoina. Yhdyssanoissa ja fraaseissa käytetään paljon alkusointua, joka rytmittää ja värittää teoksen kieltä.</p> <p>Lapsilukijalle teoksen monimuotoinen kielellä leikittely tarjoaa haasteita ja elämyksiä. Ymmärtäessään kielellisen vitsin lapsi kokee olevansa kielellisesti nokkela ja osoittaa jakavansa sen kulttuurisen tietämyksen, joka vitsin taustalla on.</p>	
Asiasanat – Keywords ekspressiivisyys, lastenkirjallisuus, sanaleikit, uudissanat	
Säilytyspaikka – Depository Fennicum	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Lastenkirjailija Roald Dahl	1
1.2. Iso kiltti jätti	3
1.3. Tutkimustehtävä ja aineisto	7
1.4. Kielellä leikittelystä	9
1.5. Ekspressiivisyydestä	12
2. ÄÄNTEELLINEN MUUNTELU	16
2.1. Äänteen vaihtaminen	16
2.1.1. Yksittäisessä sanassa	16
2.1.2. Yhdyssanan osassa	18
2.1.3. Fraasin osassa	19
2.2. Äänteen poisto ja lisääminen	20
2.3. Metateesi	21
2.4. Sananmuunnokset	23
3. YHDYSSANAT	27
3.1. Esimerkkejä yhdyssanojen muodostustavoista	27
3.2. Intensifioiva määriteosa	32
3.3. Yhdysverbejä	34
4. JOHDOKSET	37
4.1. Johtimen vaihto ja poisto	37
4.1.1. Adjektiivit	37
4.1.2. Verbit	38
4.1.3. Muita tapauksia	40

4.2. Uudet johdokset	40
4.2.1. Substantiivit	41
4.2.2. Adjektiiveja	41
4.2.3. Verbit	42
5. UUDET EKSPRESSIIVISET SANAT	44
5.1. Adjektiivit	44
5.2. Verbit	45
6. UUDET KÄSITTEET	48
7. FRAASIT JA HUUDAHDUKSET	53
7.1. Fraasien muuntelu	53
7.2. <i>Kuin</i> -vertaukset	56
7.3. Haukkumailmaukset	57
7.3.1. <i>Senkin</i> -ilmaukset	57
7.3.2. Ilmaustyyppi <i>se x vanha y</i>	59
7.3.3. Ilmaustyyppi <i>sinun pää on</i>	60
7.4. Päivittelyt	61
7.4.1. <i>Voi(han) x</i>	61
7.4.2. Jussiivin sisältävät päivittelyt	62
7.4.3. Muita päivittelyilmauksia	63
7.5. Interjektiot	64
8. PÄÄTÄNTÖ	68
Lähteet	73

1. JOHDANTO

1.1. Lastenkirjailija Roald Dahl

Laajan tuotannon kirjoittanutta Roald Dahlia (1916–1990) pidetään yhtenä maailman suosituimmista lastenkirjailijoista. Roald Dahl syntyi Cardiffissa. Hänen vanhempansa olivat norjalaisia, mutta asuivat Brittein saarilla. Yliopisto-opintojen sijaan nuori Dahl aloitti työt Shellin öljy-yhtiössä ja pääsi työskentelemään Afrikkaan. Toisen maailmansodan aikaan hän palveli ilmavoimissa lentäjänä, mutta joutui vakavan loukkaantumisen jälkeen jättämään toimensa. Kirjoittamisesta tuli Dahlin työtä, kun hän tapasi kirjailija C. S. Foresterin ja kirjoitti tämän pyynnöstä muistiinpanoja kokemuksistaan taistelulentäjänä. Kirjoitukset paljastivat Dahlin lahjakkuuden, ja Forester auttoi ja kannusti Dahlia alkuun kirjailijan uralla. Lastenkirjat alkoivat syntyä omille lapsille seipitettyjen iltasatujen pohjalta, ja ensimmäinen teos *Jaakko ja Jättipersikka* (*James and the Giant Peach*) ilmestyi vuonna 1961. Muita Dahlin kuuluisia lastenkirjoja ovat muun muassa *Jali ja suklaatehdas* (*Charlie and the Chocolate Factory* 1964, suom. 1971), *Matilda* (1988, suom. 1990), *Iso kiltti jätti* (*The BFG* 1982, suom. 1989) ja *Kuka pelkää noitita* (*The Witches* 1983, suom. 1990). Dahlin tuotantoon kuuluu parinkymmenen lastenkirjan lisäksi myös aikuisten novelleja sekä kaksi omaelämäkertaa. Omasta mielestään Roald Dahl oli kuitenkin parhaimmillaan juuri lastenkirjailijana, ja sellaisena hän onkin saavuttanut suurimman suosion. Hänen tarinoistaan on tehty myös teatteriesityksiä ja elokuvia, kuten *Matilda* ja *Jali ja suklaatehdas*. Dahlin teoksia ovat suomentaneet useat eri henkilöt, esimerkiksi Pentti Saarikoski, Sami Parkkinen, Kimmo Pietiläinen ja *Harry Potter* -kirjojen kääntäjä Jaana Kapari-Jatta. (Faundez 2000; Koski 1998: 104.)

Dahlin lastenkirjoissa on paljon perinteisiä aineksia: saduista tuttuja hahmoja, kuten noitita ja jättiläisiä, taikuutta ja ylikuonnollisia tapahtumia, hyvän ja pahan taistelu ja onnellinen loppu. Siitä huolimatta teoksia ei voi kutsua perinteisiksi. Sen sijaan Dahlin tyyliä kuvaillaan usein lä ”anarkistinen”, koska kirjat rikkovat perinteisiä lastenkirjallisuuden konventioita ja tuovat välillä rajustikin esille elämän raadollisuuden (Koski 1998: 106). Dahlin mielestä hyvää lastenkirjallisuutta oli saatavilla vain vähän, ja hän tahtoi kartuttaa sitä omilla teoksillaan. Lisäksi hän tahtoi houkutella lapset pois television äärestä. Hänen kirjoissaan onkin varoittavia esimerkkejä liiallisen televisionkatselun vaikutuksista. Ennen kaikkea Roald Dahl halusi kannustaa lapsia käyttämään omia aivojaan kaavamaisen tottelun sijaan ja tahtoi esimerkiksi muistuttaa, etteivät kaikki aikuiset ole lapsille ystävällisiä ja hyväntahtoisia. Dahlin kirjoissa on perinteisiä pahoina esiintyviä hahmoja, kuten noitita,

mutta vihollinen saattaa löytyä myös aivan lapsisankarin lähipiiristä. Esimerkiksi kirjassa *Ilmarin ihmelääke* (*George's Marvellous Medicine* 1981, suom. 1989) neuvokkaan pikkupojan vastustajana on ilkeä isoäiti, joka on kaukana perinteisen herttaisesta ja lempeästä mummosta. (Koski 1998: 104–106.) Myös kasvatuksen auktoriteetit, kuten opettajat, ovat kritiikin kohteena, erityisesti lahjakkaasta pikkutyöstä kertovassa kirjassa *Matilda* (*Matilda* 1990, suom. 1991). Lasta vähättelevät ja alistavat kasvatusmallit esitetään kirjoissa erityisen vastenmielisinä, kenties Dahlin omien sisäoppilaitoskokemusten takia. (Ruuska 1997: 40, 44).

Aikuiset eivät siis aina näyttäyty Dahlin kirjoissa kovinkaan ihailtavina hahmoina. Sen sijaan sankareita ovat lapset, jotka ovat hyväsydämiisiä ja nokkelia ongelmanratkaisijoita, korjaavat aikuisten virheitä ja tekevät maailmasta paremman paikan. Lasten kyvykkyys korostuu ja aikuisten kustannuksella nauretaan. (Koski 1998: 105, 107.) Kirjoissa esiintyy myös hyviä aikuisia, jotka toimivat apureina lapsen ponnistellessa vääryyttä vastaan, mutta lapsi on kuitenkin aina pääsankari ja ratkaisunkeksijä (Ruuska 1997: 45).

Kirjojen tarinat sijoittuvat yleensä arkipäivään ja varsin tavanomaiseen ympäristöön, mutta tapahtumia värittävät fantasian elementit ja yliluonnolliset tapahtumat. Kirjojen tapahtumat voivat olla hyvinkin pelottavia, eivätkä tarinat siksi sovi välttämättä aivan nuorimmille lukijoille. Loppu on kuitenkin aina onnellinen ja paha saa palkkansa.

Pelottavien tapahtumien vastapainona on huumori. Mervi Kosken (1998: 104) mukaan Dahlia lukiessa ”housut tärisivät pelosta samalla, kun nauru kutittaa kurkussa”. Huumori perustuu usein liioitteluun ja sanoilla leikkimiseen. Dahlin rohkea ja anarkistinen tyyli näkyy myös huumorissa. Hän on esimerkiksi käyttänyt hyväkseen ns. inhohumorismia, kuten lasten viehtymystä kaikkeen iljettävään. Kertomuksissa mässäilläänkin yksityiskohdilla ja värikkäillä kuvauksilla. Esimerkiksi pahojen hahmojen iljettävää ulkonäköä ja luonnetta kuvaillaan sanoja säästämättä. (Koski 1998: 106.) Dahl käyttää jonkin verran myös parodiaa, joka on lastenkirjoille vieraampi tyylikeino. Esimerkiksi perinteiset sadut, kuten *Tuhkimo* ja *Punahilkka*, saavat uuden muodon runokirjassa *Tautisia tarinoita* (*Revoltin Rhymes* 1982, suom. 1996). Dahlin tyyli on hyvin tunnistettava, ja Helena Ruuskan (1997: 47) mukaan ”dahlmainen” kelpaakin nykyisin adjektiiviksi anarkistista lastenkirjallisuutta kuvattaessa.

Kielellä leikkittely on Dahlille tyypillistä. Hänen kielensä on värikästä ja hyvin kekseliästä. Monissa kirjoissa kielellä on aivan erityinen asema, koska päähenkilöt käyttävät kieltä erikoisella, tunnistettavalla tavalla. Kirjassa *Kuka pelkää noitita* (*The Witches* 1983, suom. 1990) noidat miettivät vuosikokouksessaan tehokkaimpia tapoja eliminoida mahdollisimman paljon suuresti inhoamiaan pikkulapsia. Yksi päähenkilöistä on Mahtava Ylinoita, joka puhuu omalla tunnistettavalla aksentil-

laan: *Koirrrrankikkarrat tuoksuwat kuin orrrwokit ja esikot kerrrsoihin werrrattuna!* Kirjassa *Annok iplik* (Esio trot 1990, suom. 1993) kerrotaan, että kilpikonnat ymmärtävät vain takaperin kirjoitettuja sanoja. Tarinan lomassa lausutaankin kilpikonniin vaikuttavia takaperin kirjoitettuja loitsuja. Samantapainen ilmiö esiintyy suomentamattomassa teoksessa *The Vicar of Nibbleswicke* (1991), kun pastori Lee saa puhevian, jonka takia hän huomaamattaan sanoo jotkin sanat takaperin. Tästä aiheutuu monia lukijoita huvittavia mutta kirjan seurakuntaa kummastuttavia kielellisiä kömmähdyksiä, kuten *the blessing of the Dog Almighty*. Dahlin sanallisen ilottelun huipentuma on kuitenkin tässä tutkimuksessa tarkasteltava teos *Iso kiltti jätti*.

1.2. Iso kiltti jätti

Iso kiltti jätti (*The BFG*) on ehkä yksi nokkelimmista koskaan kirjoitetuista lastenkirjoista ja erinomainen esimerkki Dahlin innostuksesta kielellä leikkimiseen. Kirja voitti vuonna 1983 arvostetun *Children's Book Award* -palkinnon (Faundez 2000). Alkuperäisteos on ilmestynyt vuonna 1982. Suomeksi se on julkaistu vuonna 1989 Tuomas Nevanlinnan kääntämänä. Kirjassa on 231 sivua ja 23 lukua. Teoksen on kuvittanut Quentin Blake, jonka piirroksia on useissa muissakin Dahlin teoksissa.

Kirja kertoo orpopyttö Sohvista, joka eräänä yönä joutuu jättiläisen sieppaamana kauas pelottavaan Jättiläismaahan. Onneksi kaappaja on Jättiläismaan ainoa ystävällinen asukas Iso Kiltti Jätti, tuttavallisemmin IKJ. Jättiläismaa on karu paikka, ja IKJ:n lajitoverit ovat pelottavia olentoja, kuten jo heidän nimistään voi päätellä: Verikorsto, Luunmurskaaja, Läskinlappaaja, Raatokaappi, Pötsiklonkku, Lastenlyttäjä, Rasvasylki, Teurastaja ja Penskanpurija lähtevät joka yö ruoanhakumatkalle ja täyttävät vatsansa ihmislihalla, erityisesti lempiherkullaan pikkulapsilla. Jättiläisten ulkonäköä kuvaillaan dahlmaiseen tyyliin yksityiskohtaisesti ja inhottavia piirteitä korostaen.

Verikorsto oli kaamea näky. Sen iho oli punertavan ruskea. Sen rinnasta, vatsasta ja käsivarsista sojotti mustia karvoja. Sen hiukset olivat pitkät, tummat ja takkuiset. Silmät olivat kuin pienet mustat reiät. Nenä oli pieni ja litteä. Mutta suu oli valtaisa. Se levittäytyi koko kasvojen poikki korvasta korvaan ja huulet muistuttivat kahta suunnatonta purppuranpunaista päällekkäin asetettua balkaninmakkaraa. Rosoiset keltaiset hampaat tunkivat ulos punottavien balkaninmakkarahuulien välistä ja sylkivuo valui alas sen poskea.

Ei ollut mitenkään vaikea uskoa että tämä kammottava otus söi miehiä, naisia ja lapsia joka yö. (IKJ s. 62–63.)

Ystävällinen IKJ on toista maata. Hän ei voisi kuvitellakaan syövänsä ihmisiä vaan tyytyy popsimaan ainoaa Jättiläismaassa kasvavaa vihannesta, joka on hyvin pahanmakuinen *perskurkkana*. IKJ:n työtä on pyydystä unia, jotka ovat kirjan mukaan Unimaan ilmassa leijailevia olentoja. IKJ pullottaa unet, tekee niistä sopivia sekoituksia ja matkustaa joka yö ihmisten maailmaan puhaltamaan unia trumpettimaisella instrumentillaan nukkuvien lasten huoneisiin. Sohvi ja IKJ ystäväystyvät ja keksivät yhdessä suunnitelman, jonka avulla ilkeät ihmisistä syövät jättiläiset voidaan pysäyttää. Suunnitelman toteuttamiseksi tarvitaan Sohvin nokkeluutta, IKJ:n uniensekoittamistaitoja ja Suomen presidentin apua.

Kuten monet Dahlin tarinoista, myös *Iso kiltti jätti* on saanut alkunsa Dahlin omien lasten iltasatuhetkistä. Kirja on omistettu Dahlin 7-vuotiaana tuhkarakkoon kuolleelle Olivia-tyttärelle. Dahlin toinen tytär Ophelia muistaa illan, jolloin tarina *Isosta kiltistä jätistä* sai alkunsa, ja kirjoittaa siitä *Roald Dahlin maailma* -kokoelman alkupuheessa. Nuori Ophelia kertoi isälleen koulumurheistaan. Isä-Roald mietti hetken ja alkoi kertoa jauheesta, jota puhalletaan pitkällä puhallusputkella makuuhuoneeseen. Unijauheen tarkoitus on saada nukkuja näkemään unta, joka auttaa nukkuja muuttamaan ajatustensa kulkua. Unijauhe tepsii mihin tahansa vaivaan. Ophelia Dahl kertoo, että isän tarina ei jäänyt vain sanojen tasolle:

Vähän myöhemmin, kun valot oli jo sammutettu ja me olimme melkein nukahtaneet, kuulin ikkunan ulkopuolelta ääntä. Avasin silmäni ja näin, miten varjojen keskeltä sisään työntyi verhojen raosta pitkä putki, ja kuulin voimakkaan puhalluksen suhinan. Silloin minä en sitä hoksannut, mutta isä oli lastenhuoneesta lähdettyään hakenut tikapuut ja keltaisen bamburuo'on keittiöpuutarhasta ja kiivennyt ikkunaan puhaltaakseen yllemme taikajauhetta. Näin syntyi idea IKJ:stä. (O. Dahl 2006: 8–9.)

Iso kiltti jätti on hyvä esimerkki Dahlin karusta realismista ja perinteisten lastenkirjojen hempeän todellisuuden vastustamisesta. Läheisen kuolema on esillä monissa Dahlin kirjoissa. *Isossa kiltissä jätissä* päähenkilö Sohvi on orpo ja asuu orpokodissa. Laitoksen johtaja rouva Kunkelo ei ole lämmin ja äidillinen hahmo, vaan ankaraa kurinpitoa ja kovia rangaistuksia kannattava kasvattaja. Jättiläismaahan joutuminen ei siis oikeastaan olekaan kovin huono vaihtoehto, ja lopulta Sohvin urheus palkitaan ja hän saa uuden kodin ja uuden perheen ystävästään IKJ:stä.

Aikuiset esiintyvät kirjassa muutenkin dahlmaiseen tapaan huonossa valossa. Ainut järkevältä vaikuttava aikuinen on presidentti, joka ottaa todesta Sohvin ja IKJ:n huolen ihmissyöjäjättiläisistä ja hyväksyy heidän suunnitelmansa, vaikka ylimieliset ja ennakkoluuloiset armeijan komentajat ovat

vastahakoisia. IKJ:n mielipide aikuisista ihmisistä tuleekin selvästi esille: *Aikuiset ihmisparsat ei ole kovin kuuluisia ystävällisyyksistään. Ne on kaikki mäskipunkeloita ja sottapottia.* (IKJ s. 131.)

Iso Kiltti Jätti on siis monella tapaa perinteinen satu. Siinä on selvä hyvän ja pahan vastakainasettelu, lineaarinen juoni, onnellinen loppu, satumaisia hahmoja ja mielestäni myös paljon opettavaista sisältöä, vaikkei sitä tuodakaan esille yhtä alleviivatusti ja mustavalkoisesti kuin perinteisissä saduissa. Sohvin nokkeluus ja rohkeus ovat esimerkillisiä ominaisuuksia ja antavat lukijalle luottamusta nuoren henkilön kyvykkyyteen ratkaista ongelmia ja toimia oikein. Hirvittävästä ihmissyöjäjättiläisistä huolimatta tarina on pohjimmiltaan hyvin rauhanomainen. Sohvin ja IKJ:n suunnitelmaan ei kuulu pahojen jättiläisten tappaminen tai väkivaltainen kohtelu, vaikka presidentin neuvonantajat ehdottavatkin ratkaisuksi pommittamista ja ampumista. Järjen käyttö ja oveluus osoittautuvat paljon paremmaksi ja humaanimmaksi tavaksi saada pahuus loppumaan ja rankaista väärintekijöitä sortumatta itse alhaisiin tekoihin. Myös pimeän pelko ja tuntemattomiin henkilöihin suhtautuminen ovat lapsille tuttuja teemoja. Sohvin sieppaus tapahtuu keskellä yötä ”hirviöhetkeksi” kutsuttuna ajankohdantana, jolloin koko kaupunki nukkuu. Usein lapsille vakuutellaan, että pimeää ei tarvitse pelätä. *Isossa kiltissä jätissä* opetetaan toisin: yön pimeydessä liikkuu pelottavia olentoja ja silloin on syytä olla varuillaan. Onneksi Sohvin sieppaajaksi sattuu hyväntahtoinen IKJ, ja lukukokemuksen kautta lapsi saa elää pimeänpelon aina onnelliseen loppuun asti. Kosken (1998: 105) mukaan tämä voi auttaa pelon käsittelyä ja lapsen henkistä kasvua. Sohvi suhtautuu jättiin aluksi varautuneesti ja yrittää vaihkaa selvittää tämän aikeita. Pian hän kuitenkin havaitsee IKJ:n olevan ystävällinen olento ja ennakoluulojen olleen turhia.

Kirjan erikoinen kieli on ehdottomasti sen merkittävin piirre ja sen suosion salaisuus. IKJ:n mukaan Jättiläismaassa ei ole kouluja, eikä jättiläisillä ole edes äitejä, jotka olisivat opettaneet heitä puhumaan kunnolla, koska naisjättiläisiä ei ole olemassakaan. Siksi heidän puheensa on kummallista, mutta samalla todella kekseliästä ja huvittavaa. Välillä Sohvi ja IKJ joutuvatkin käymään keskustelua ja kielen piirteistä ja merkityksistä.

”Onko meidän todella syötävä tätä?” Sohvi kysyi.

”Kyllä, ellei halua tulla niin laihaaksi, että häviää sivuna almaan.”

”Savuna ilmaan”, sanoi Sohvi. ”Sivu ja Alma ovat aivan eri asioita.”

IKJ:n silmiin tuli taas tuo hellyttävä surullinen katse. ”Sanat”, se sanoi, ”on niin kiehnäkipera kulmapysymys. Joten sinun on pakko olla kärsivällinen ja lopettaa pilkkominen. Niin kuin minä sanoi sinulle aikaisemmin, minä kyllä tiedän tarkkaan ne sanat jotka minä tahdon sanoa, mutta jotenkin tai toisesta minä aina lopuksi sammaljäkätän.”

”Sitä sattuu jokaiselle”, Sohvi sanoi.

”Ei sillä tavalla kuin minulle”, IKJ sanoi. ”Minä puhun kaameaa siansönkkää.” (IKJ s. 58.)

Sama katkelma kuuluu alkuperäisteoksessa seuraavasti:

‘Do we really have to eat it?’ Sophie said.

‘You do unless you is wanting to become so thin you will be disappearing into a thick ear.’

‘Into *thin* air,’ Sophie said. ‘A thick ear is something quite different.’

Once again that sad winsome look came into the BFG’s eyes. ‘Words,’ he said, ‘is oh such a twitch-tickling problem to me all my life. So you must simply try to be patient and stop squibbling. As I am telling you before, I know exactly what words I am wanting to say, but somehow or other they is always getting squiff-squiddled around.’

‘That happens to everyone,’ Sophie said.

‘Not like it happens to me,’ the BFG said. ‘I is speaking the most terrible wigglish.’ (The BFG s. 45.)

Jo lyhyessäkin katkelmassa on siis havaittavissa monta erilaista kielellä leikittelyn muotoa. Suurin osa kirjan huumorista rakentuu juuri tämän värikkään kielenkäytön varaan. Jättiläisten kieli jatkaa englantilaisista lastenloruista tuttua nonsense-perinnettä (Ruuska 1997: 46). Sanojen äänneasu muuttuu, tutut sanat sekoittuvat toisiinsa ja uusia ilmauksia muodostuu.

Omalaatuinen kielenkäyttö on haaste kääntäjälle. Suomentaja Tuomas Nevanlinna on valinnut menetelmän, joka ei painota kovinkaan voimakkaasti ilmaisujen semanttisen sisällön tarkkaa välittämistä, vaan keskittyy löytämään mahdollisimman osuvia vastineita alkuperäisteoksen sanaleikeille, äänteelliselle maalailulle ja muille piirteille, joita ei ole edes mahdollista kääntää sananmukaisesti suomen kielelle. Alkuperäisen teoksen hieman absurdi tunnelma ja kielelliseen leikittelyyn perustuva huumori välittyvät käännöksessä hyvin. (Koskinen 1999.) Nevanlinna onkin saanut *Ison kiltin jätin* suomennoksesta IBBY:n käännöskunniamaininnan vuonna 1991 (Ruuska 1997: 46). Dahlin tuotannosta hän on *Ison kiltin jätin* lisäksi kääntänyt Dahlin lastenrunokokoelman *Riimihärkää muusilla* (*Rhyme Stew* 1989, suom. 2001).

Kielen lisäksi myös muita elementtejä on muokattu käännöksessä suomalaisille lukijoille tutumpaan muotoon. Alkuperäisteoksessa Sohvi (Sophie) ja IKJ matkustavat Lontooseen pyytämään apua kuningattarelta. Suomenkielisessä versiossa matka käy Helsinkiin presidentin puheille. Muitakin paikkakuntia mainitaan ja käytetään sanaleikkien aiheina.

”Ihmisparsat Kangasalalta antaa ällökkään villan kutinan kieleen”, Jättiläinen sanoi. ”Ne jotka työskentelee Kangasalalla maistuu villatakeille.” (IKJ s. 30.)

”Nokia on lähellä Tamperetta. Nokialaisilla ihmisparsoilla on mitä suurnamoiskuun maku, sanoo nokianokkiva Jättiläinen.”

”Miltä nokialaiset sitten maistuvat?” Sohvi kysyi.
 ”Saappailta”, Jättiläinen sanoi. (IKJ s. 31.)

Myös muuta kulttuurista tietoutta esiintyy. Kuullessaan presidentin puhuvan Sohvi tunnistaa äänen samaksi, jonka on monta kertaa kuullut uudenvuodenpäivänä radiosta tai televisiosta. Presidentin uudenvuodenpuhe onkin suomalaisille tuttu perinne. Alkuperäisteoksessa Sophie tunnistaa äänen kuningattaren joulupäivänä pitämien puheiden perusteella. Myös eräs tunnettu kirja ja sen kirjoittanut kirjailija on ollut syytä muuttaa käänöksessä suomalaisille tutumpaan muotoon. Tuttu kirjailijakin mainitaan. IKJ on oppinut kirjoittamaan hiukan, koska on ottanut mallia *Seitsemän veljestä* -kirjasta, jonka on kirjoittanut *Dahleksis Kivi*. Kirjan lopussa kerrotaan, että kun IKJ saa opetusta ja perehtyy kirjallisuuteen enemmän, hän ei enää kutsu Aleksis Kiveä väärällä nimellä. Alkuperäisteoksessa *Seitsemää veljestä* vastaa kirja *Nicholas Nickleby* ja kirjailija on *Dahl's Chickens* (sananmuunnos nimestä Charles Dickens). Kummassakin tapauksessa viitataan siis Roald Dahlin nimeen.

Kirjan lopussa IKJ:n kerrotaan parantaneen puhe- ja kirjoitustaitoaan niin paljon, että hän ryhtyy itsekin kirjailijaksi. Kirjasta tulee niin hyvä, että IKJ:n uusi ystävä presidentti tahtoo saada sen julkaistuksi. Vaatimaton IKJ julkaisee kirjan salanimellä. *Iso kiltti jätti* loppuu paljastukseen: IKJ on kirjoittanut juuri lukijan kädessä olevan kirjan. Dahl ilmeisesti näkikin yhtäläisyyksiä itsessään ja lempeässä sanoilla leikkivässä jätissä, joka kertoo opettavaisen tarinan. Kuvittaja Quentin Blake on hahmotellut IKJ:n hahmon kirjailija Dahlin karikatyyriksi (http://en.wikipedia.org/wiki/The_BFG 20.7.2010).

1.3. Tutkimustehtävä ja aineisto

Iso kiltti jätti sisältää valtavan määrän kielellä leikittelyä, jonka jäsentely ja kuvaus ovat tämän tutkimuksen haasteita. *Isosta kiltistä jätistä* ei ole tehty kielen muodostustavat perusteellisesti selittävää tutkimusta. Heli Koskinen on käsitellyt englannin kielen pro gradu -työssään (1999) *The BFG*:n poikkeavaa kieltä ja sen kääntämistä suomeksi sekä kääntäjän tekemien ratkaisujen vaikutusta kokonaisuuteen. Koskisen näkökulma ja käsittelytapa eroavat suuresti omastani. Koskinen keskittyy erikielisten teosten vertailuun ja poimii tapauksista lähinnä tyyppiesimerkkejä. Käännöstieteellinen näkökulma leimaa koko tutkimusta. Oma tavoitteeni on tehdä perusteellisempi selvitys sanastonmuodostustavoista suomenkieliseen teokseen keskittyen. Pyrin selvittämään, minkälaisesta sanojen muokkaamisesta ja uusista ilmauksista *Ison kiltin jätin* värikäs sanasto koostuu. Varsinaista tausta-

teoriaa tutkimuksessani ei ole, koska oletan, ettei sanastoa ole rakennettu kovin säännönmukaisesti vaan nimenomaan humoristista tehoa hakien. Useisiin ilmiöihin voin kuitenkin soveltaa kielitieteellistä teoriaa esimerkiksi sanastontutkimuksen alueelta.

Tutkimusaineistokseni olen kerännyt *Isosta kiltistä jätistä* kaikki sanat, jotka poikkeavat jotenkin normaalista kielenkäytöstä. Yksittäisten sanojen lisäksi olen kerännyt myös fraaseissa ja sanonnoissa esiintyvät erikoisuudet. Yhteensä aineistooni kuuluu hieman yli 500 ilmausta. Suurin osa sanoista tai fraaseista esiintyy kirjassa vain kerran. Ainoastaan toistuvimmat käsitteet, kuten paljon puheena oleva *perskurkkana* tai unilajien nimet, esiintyvät useamman kerran. Suurin osa sanoista on päähenkilö IKJ:n repliikeistä, mutta niitä on myös toisten jättiläisten puheessa. Olen ryhmitellyt aineistoa edelleen sanojen muodostustavan perusteella, ja tähän ryhmittelyyn tutkielmani rakenne perustuu. Pääluvut käsittelevät äänteellistä muuntelua, yhdyssanoja, johdoksia, uusia ekspressiivisiä perussanoja, uusia käsitteitä ja fraaseja ja huudahduksia. Tutkimukseni on kvalitatiivinen, eli keskityn kuvaamaan ja analysoimaan sananmuodostustapoja. En pyri laskemaan sanojen tarkkoja määriä. Tarkkojen lukumäärien ilmoittaminen olisikin vaikeaa, koska osan sanoista voi lukea muodostustansa perusteella moneen eri kategoriaan. Mainitsen kuitenkin joitain suuntaa antavia lukuja.

Alun perin tavoitteeni oli kuvata kaikki jättiläisten puheessa esiintyvät erikoisuudet. Päädyin kuitenkin rajaamaan aiheeni vain sanastoon ja fraaseihin, koska niistäkin kertyi jo huomattavan laaja aineisto. Tämän tutkimuksen ulkopuolelle jäävät siis sanaston ja fraasien ulkopuoliset ilmiöt. Käsittelemättä jäävät ilmiöt liittyvät lähinnä verbien taivutukseen, joihinkin rektioseikkoihin ja omistusliitteen käyttöön. Jättiläisten kielessä verbimuodot näyttäisivät usein olevan subjektista riippumatta yksikön kolmannessa persoonassa. Tämä aiheuttaa puhekielisiä muotoja (esim. *ne loikkii*), mutta myös täysin kielenkäytön vastaisia muotoja (esim. *minä on, te juo*). Aineistoni ulkopuolelle jätin myös kirjasta kohdat, joissa on IKJ:n kirjoitusta. Tällaisia kohtia on vain muutamalla sivulla. Niissä esiintyvien sanojen kirjoitusasu poikkeaa huomattavasti IKJ:n puheesta, ja kirjoitettua kieltä kuvaavat kohdat vääristäisivät aineistoani, koska vastaavia tapauksia ei esiinny kirjan muussa tekstissä.

Ison kiltin jätin omalaatuinen kielenkäyttö on mielestäni ehdottomasti tutkimuksen arvoista. Kirjan kieli on viehättänyt ja viehättää edelleen useita nuoria ja varttuneempiakin lukijoita. Uskon monien kirjaan ihastuneiden olevan päähenkilö Sohvin kanssa samaa mieltä: värikkydessään ja kekseliäisyydessään IKJ:n kieli on kaunista.

”Minusta sinä puhut kauniisti”, Sohvi sanoi.

”Ihan totta?” huusi IKJ ja sen ilme kirkastui äkisti. ”Ihanko totta?”

”Ainoastaan ja vain kauniisti”, Sohvi toisti.

”Tuo on paras lahja mitä kukaan on antanut minulle koko elämässä!” huudahti IKJ. ”Sinä on varma, ettet työnnä minua nyt nenästä?”
 ”Aivan varma”, sanoi Sohvi. ”Minusta sinä puhut ihanasti.”
 ”Kuinka ihastuttavallista!” huusi IKJ yhä säteillen. ”Miten riemupärskyä! Kuvinsanomaton! Minä on täysin änkyttynyt!” (IKJ s. 58–59.)

1.4. Kielellä leikittelystä

Kielellä leikittely on tuttu ilmiö kaikkialla maailmassa. Se auttaa lapsia oppimaan äidinkieltänsä hallintaa leikin avulla ja edistää myös vieraan kielen opiskelua. Kielenpuhujille kielellä leikittely on yksilöllistä ja yhteisöllistä huvia. Kielellä leikittely perustuu ihmiskielen kaksitasoisuuteen eli muodon ja merkityksen erottamismahdollisuuteen, joka mahdollistaa esimerkiksi kaksitulkintaisuuden. (Kytömäki 1986: 47.)

Guy Cookin mukaan kielellä leikittely on niin universaali ilmiö, että sen taustalla täytyy olla jokin pelkän leikittelyn ulkopuolinen tarkoitus. Tästä perimmäisestä merkityksestä on esitetty erilaisia teorioita. Freudilaisen käsityksen mukaan kielellinen huumori on psykologinen mekanismi, joka tuo tukahdutettuja haluja tietoisuuteen ja vapauttaa näin jännitteitä. Jännitteiden purkautuminen ilmenee ilona ja nauruna. Toisen teorian mukaan ihmisellä on synnynnäinen kyky havaita ristiriitoja ja huvittua niistä. Aiemmista kokemuksista poikkeava ärsyke aiheuttaa uudenlaisen kokemuksen ja tuottaa mielihyvää. Yllättävän ristiriidan havaitseminen siis rikkoo ennako-odotuksia ja johtaa nauruun. Jopa neljän kuukauden ikäisten vauvojen on havaittu reagoivan naurulla odotuksia rikkovaan havaintoon. (Cook 2000: 41, 73–74.) Huumoriin on alettu kiinnittää huomiota myös lääketieteessä. Naurulla on havaittu olevan hyviä terveysvaikutuksia. Leksikaalisten normien rikkomisella on siis ”terapeuttista arvoa”: normin rajojen koettelu ja rikkominen huvittaa kielessä samoin kuin esimerkiksi sirkuksessa tai tieteisviitteessä (Anttila 1989: 372–373).

Ymmärtäessään vitsin kuulija osoittaa olevansa kekseliäs ja ymmärtävänsä yhteisöllistä tietoa. Näin on myös tabuaiheiden kohdalla. Erityisesti lapset ja nuoret tuovat esiin kypsyyttään ja kokemusmaailmaansa osallistumalla tabuaiheisiin, kuten seksuaalisuuteen, vihjaavaan kielellä leikittelyyn. (Cook 2000: 72.) Seksuaalisia viittauksia *Isossa kiltissä jätissä* ei ole, mutta jo rohkea kielenkäyttö on lapselle rajoja rikkova kokemus. Sanaleikkien ymmärtäminen on osa kulttuurisen tiedon jakamista ja osoittaa kielellistä nokkeluutta.

Kielellä leikittely voi auttaa kielenomaksumista. Kielen yksiköiden ja rakenteiden rikkominen auttaa kiinnittämään huomiota kielen ominaisuuksiin. (Cook 2000: 42.) Kielellä leikittely lastenkir-

jassa voi siis olla lukijan kannalta hyvinkin hyödyllistä. *Isossa kiltissä jätissä* kielen piirteet ovat sanoilla leikittelyn takia jatkuvasti havainnoinnin kohteena. Taitavasti kirjoitettu fiktio auttaa myös lisäämään sanavarastoa (Cook 2000: 42). Aineistoni yli 500 ilmausta sisältävätkin tuttujen sanojen lisäksi myös vakiintuneita sanontoja, fraaseja, jotka ovat osa kieli- ja kulttuuritietoutta. Aineistolleni tyypillinen ekspressiivisyys (ks. luku 1.4) auttaa hahmottamaan kielen kuvailevia piirteitä ja värittää sanavarastoa.

Kielellä leikittely on kulttuurisidonnaista ja kääntyy usein huonosti kielestä toiseen. Jotta kielen käyttöön perustuva huumori onnistuisi, on sen lähettäjän ja vastaanottajan tunnistettava sosiokulttuurinen tieto, johon vitsi perustuu. (Chiaro 1992: 11.) Kääntäjä Tuomas Nevanlinnan melko vapaa käännöstapa on siis hyvin sopiva *Ison kiltin jätin* runsaasti kielellistä leikittelyä sisältävään tekstiin ja tapahtumaympäristön muokkaus englantilaisesta suomalaisiksi perusteltua lapsilukijaa ajatellen.

Kielellä voi leikitellä monin eri keinoin. Ilmiöt **homonymia** ja **polysemia** liittyvät leksikaaliseen monitulkintaisuuteen. Homonymiassa eri lekseemit ovat samanasuisia; erilähtöiset ja erimerkityksiset sanat siis ovat äänneasultaan identtiset. Homonymiaa edustavat siis esimerkiksi sanaparit *turkki* 'turkiksista tehty vaate' ja *turkki* 'turkin kieli' sekä *vuori* 'maastonkohouma' ja *vuori* 'sisäpinnan vuoraus'. Polysemiassa samalla lekseemillä on useita toisiinsa liittyviä merkityksiä. Sanaa on siis alettu käyttää yhä monipuolisemmin ja eri yhteyksissä. Sana *sana* on polyseeminen, koska se tarkoittaa paitsi lekseemin konkreettista esiintymää eli sanetta tai kokonaista lausumaa, myös esimerkiksi lupaus (esim. *pitää sanansa*) ja ilmoitusta (*viedä sana perille*). Selvä polysemitapaus on myös verbi *laskea* useine merkityksineen, kuten 'siirtää alaspäin', 'asettaa maan pintaan', 'päästää' ja 'tehdä aritmeettinen toimitus'. (Laalo 1989: 220, 225.)

Joissain tapauksissa homonymian ja polysemian ero on siis aiheeseen perehtymättömällekin kielenkäyttäjälle melko selvä, ja sanaparit on helppo tunnistaa tai aavistaa etymologiselta taustaltaan jommaksikummaksi. Aina tunnistus ei kuitenkaan ole näin helppoa. Homonymian ja polysemian erottamiseksi onkin erilaisia kriteerejä. Etymologiakriteerin avulla voi selvittää useita tapauksia, mutta aina sanojen etymologiasta ei ole varmaa tietoa. Intuitiokriteeri viittaa kielenpuhujien intuition varassa tehtävään jakoon. Tästäkään ei aina synny yhdenmukaista ratkaisua. Homonymiaa ja polysemiaa voi testata myös taivutuskriteerin avulla. Jos erilainen taivutus osoittaa, että kyseessä ovat eri lekseemit (esim. *laki: laen, laki: lain*), on kyse homonymiasta. (Laalo 1989: 225–227.)

Homonymialla ja polysemialla leikittely on yleisesti melko hyvin ymmärretty huumorin keino. Homonymiaa ja polysemiaa esiintyy hyvin tavanomaisissakin sanoissa, jotka lukija tunnistaa helpos-

ti ja tuntee niiden eri merkitykset. Näin ollen myös lastenkirjassa on mahdollista leikitellä leksikaalisella monitulkintaisuudella.

Tavallinen kielellä leikkelyn keino on **äänteellinen muuntelu**. Tätä kielileikkien tyyppiä edustavat esimerkiksi yhden tai useamman äänteen vaihtaminen, äänteen lisäys, äänteen kato tai äänteen pituuden muuttaminen. Yhden kirjaimen vaihtuminen tuottaa tavoitesanan minimiparin, esimerkiksi *marsu* > *mersu*, *virsi* > *vitsi* (Kytömäki 1986: 49). Äänteiden paikanvaihdoista esimerkki-ilmiöitä ovat metateesi (ks. luku 2.3) ja suositut sananmuunnokset (ks. luku 2.4). Kielellisessä leikitelyssä äänteellisen muuntelun tavoite on tietenkin tuottaa uusia huvittavia merkityksiä tai esimerkiksi ilmausten sekoittumista.

Leena Kytömäki on tutkinut Suomen Kuvalehden Jyviä ja akanoita -palstalle koottuja huvittavia kielellisiä lipsahduksia. Aineistoni sanat ovat monella tapaa Kytömäen tutkimien tapausten kaltaisia. IKJ:n kieli lipsahtelee ja virheet kuulostavat tahattomilta, vaikka kirjailija ja suomentaja ovat niitä tietenkin tarkoituksellisesti muodostaneet. Kytömäen havaintojen mukaan tahattomia lipsahduksia sattuu helposti erityisesti vierassanoissa, joissa tutumpi ilmaus tulee pyrkii vieraamman tilalle (*boileri* > *broileri*). Jos samankaltaisten sanojen välillä on semanttinen yhteys, lipsahdusten todennäköisyys on suurempi (esim. *sukupolvenvaihdos* > *sukupuolenvaihdos*). Virhe saattaa olla myös kontekstin motivoima: ratsastusta harrastavasta *aviomiehestä* tulee helposti *kaviomies*. (Kytömäki 1986: 49.)

Mitä tahansa tekstiä tulkintaan aina siten, että se suhteutetaan muihin teksteihin, ympäristöön, kokemukseen, aiempaan tietoon ja odotuksiin. Tekstienväliseen tulkintaan liittyy termi **intertekstuaalisuus**. (Mikkonen 2001: 73.) Esimerkiksi *Isoa kilttiä jättiä* lukeva lukija liittyy teokseen odotuksia lastenkirjallisuuden genrestä, saattaa muistella esimerkiksi muistella tuntemiaan tarinoita jättiläisistä ja kiinnittää myös varsin nopeasti huomiota niihin piirteisiin, jotka dahlmaiseen tapaan sotivat odotuksia vastaan. Moniin teoksiin on rakennettu tarkoituksella laajojakin viittauksia toisiin teoksiin. Esimerkiksi James Joycen *Odyseus (Ulysses, 1922)* sisältää yhtymäkohtia Homeroksen *Odyseiaan* (n. 800 eKr.) Intertekstuaalisuuden havaitsemisessa lukijalla on tietenkin tärkein rooli. Lukiessa lukijan kieltä, kirjallisuutta ja ihmisten toimintatapoja koskevat oletukset aktivoituvat ja hän kiinnittää huomiota tekstin piirteisiin ja näkee viittauskohteet – tai on niitä näkemättä. (Mikkonen 2001: 73).

Intertekstuaalisuus liittyy siis kirjallisten viitteiden ja esikuvien havaitsemisen lisäksi myös kielenpiirteiden havainnointiin. *Isossa kiltissä jätissä* kieli kiinnittääkin itseensä jatkuvasti huomiota. Sanastonmuokkauksen lisäksi kirjassa leikitellään myös vakiintuneilla sanontatavoilla eli fraaseilla. Lukija siis havaitsee IKJ:n ja muiden jättiläisten vääntelemissä fraaseissa jotain tuttua ja vertaa sitä

omaan käsitykseensä siitä, miten on tapana sanoa. Leena Kytömäen tarkastelemissa akanoissa on havaittavissa sama ilmiö. Esimerkiksi tuttu fraasi *iskeä kirveensä kiveen* saa poliittisen uutisoinnin yhteydessä uuden muodon *Poukka iski kirveensä Ilaskiveen* (Kytömäki 1986: 50).

Kielellä leikittelyyn liittyvät myös **denotaatio** ja **konnotaatio**. Denotatiivinen eli viittaava merkitys on ilmauksen varsinainen merkitys. Sen lisäksi ilmaus voi saada erilaisia konnotaatioita eli sivumerkityksiä, joita jokainen kielenpuhija liittää ilmaukseen omista lähtökohdistaan. Esimerkiksi sanan *nainen* denotaatio on suurin piirtein 'naaraspuolinen täysikasvuinen ihminen'. Konnotaatioita taas voisivat olla esimerkiksi 'viejättävä', 'äidillinen' tai 'petollinen', jotka vaihtelevat kielenkäyttäjän käsityksen mukaan. Tästä syystä konnotaatioiden määrä on periaatteessa rajaton. Merkityspiirteiden lisäksi ilmaus voi sisältää erilaisia tyyllisävyjä (vrt. *ilta – ehtoo*) tai siihen voi kytkeytyä erilaisia tunnesävyjä, jotka ilmaisevat kielenkäyttäjän asenteita tarkoitetta kohtaan. Esimerkiksi sanan *nainen* vastineena voi olla affektiivisia eli tunnesävytteisiä ilmauksia, kuten *eukko*, *muija* tai *vaimo*. Jos ilmauksella on jollain tavoin rajoittunut tai vakiintunut esiintymisyhteys, se voi saada myös erilaisia kollokatiivisia eli myötämerkityksiä esiintymisympäristönsä mukaan. Esimerkiksi sanan **ammua** katsotaan liittyvän lehmään ja sen ääntelyyn. (Kangasniemi 1997: 12–14.) Kytömäen aineistossa on eläimen ääntelyyn liittyvä sananvalinnan epäonnistumisen kautta syntynyt huvittava lipsahdus: *Sai-raalan rantamaisema on kaunis ja pelloilla määkii lehmiä vielä tänäänkin*. (Kytömäki 1986: 51.)

Kielen merkityspiirteillä voikin leikitellä käyttämättä sivumerkityksiä ensisijaisen merkityksen sijaan, vaihtelemalla tyyliä tai rikkomalla myötämerkityksiä. Värikästä ja tarpeen mukaan huvitta-vaakin kieltä saa aikaan, kun ilmaisee asennoitumistaan tunnesävytteisellä ilmauksella. Affektisuu-teen liittyikin olennaisesti aineistoni silmiinpistävä piirre, ekspressiivisyys.

1.5. Ekspressiivisyydestä

Ekspressiivisten sanojen runsaus on yksi suomen kielen luonteenomaisista piirteistä. Ekspressiivisat käsittävät huomattavan osan omaperäisestä sanastostamme, ja monet niistä ovat hyvin vanhaa perua. Ekspressiivisyys on myös merkittävä uudismuodosteiden lähde. (Joki 1989: 15.) Tässä valossa ei olekaan yllättävää, että värikkäästä kielenkäytöstä, uudissanoista ja kielen muokkaamisesta koostuvassa aineistossani ekspressiivisyys on selvästi läsnä. Sanoja on usein muokattu tai uusia sanoja muodostettu siten, että ne saavat ekspressiivisiä kaikuja.

Ekspressiivisanoista käytetty terminologia on kirjavaa. Sitä sivuavat esimerkiksi käsitteet

onomatopoeettisuus, deskriptiivisyys ja affektisuus. Äänellä kuvaavat ja äänteellisesti motivoituneet sanat on perinteisesti jaettu onomatopoeettiin ja deskriptiiviin (Jarva 2003: 61). Onomatopoeettiset sanat ovat ääntä jäljitteleviä ja kuuloaistimusta kuvaavia sanoja (Leskinen 2001: 10). Onomatopoeettisia ovat siis esimerkiksi sanat *pauke*, *kilinä*, *haukkua* ja *hihittää*. Deskriptiivisanat taas kuvaavat muiden aistien kuin kuulon avulla havaittavia ilmiöitä (Itkonen 1966: 79). Verbiä *löntystää* voidaan pitää deskriptiivisenä, koska se antaa mielikuvan hitaasta ja raskaasta liikkumisesta (NS s.v. *löntystää*). Deskriptiivinen substantiivi taas on *rotisko*, jota käytetään isosta ja huonolaatuisesta esineestä puhuttaessa (esim. *veneiden rotisko*) (NS s.v. *rotisko*). Tämä jaottelu ei ole yksiselitteinen eikä tarkkarajainen, joten monet tutkijat ovat päätyneet käyttämään nämä molemmat käsittävää kattoterminä **ekspressiivinen** (esim. Leskinen 2001, Mikone 2002, Jarva 2003). Käytän tässä tutkimuksessa termiä **ekspressiivinen** tarkoittaessani deskriptiivis-onomatopoeettisia sanoja eli sanoja, jotka kuvaavat tarkoitettaan äänneasunsa avulla. Välillä käytän myös termiä **onomatopoeettinen** korostaakseni äänteellistä motivoituneisuutta, jos ilmaus on selvästi muodostettu kuuloaistimuksen perusteella.

Ekspressiiviset sanat siis kuvaavat ja jäljittelevät tarkoitettaan, ja niillä on vahva ilmaisuvoima. Ekspressiivisanat ovat usein merkitykseltään häilyviä, eikä niillä ole aina tarkkaa semanttista sisältöä, vaan ne pyrkivät kuvaamaan kohdettaan ensisijaisesti foneettisin keinoin. Ne eroavat neutraaleista sanoista siten, että niihin sisältyy affektisuutta eli tunnevoittoisia ominaisuuksia. (Leskinen 2001: 10–12.) Esimerkiksi neutraali verbi kertoo, mitä tapahtuu, mutta deskriptiivinen verbi ilmaisee myös, miten jotain tapahtuu (Mikone 2002: 121). Neutraalin *kävellä*-verbin kuvailevampia ekspressiivisiä vastineita voisivat siis olla vaikkapa *löntystellä*, *kipittää* ja *laahustaa*. Ekspressiivisanasto erottuu muun sanaston joukosta omaksi ryhmäkseen monella tavalla. Mikonen mukaan eroavaisuuksia on sanojen ominaisuuksien ja käytön kaikilla tasoilla: fonologiassa, fonotaksissa, morfologiassa, semantiikassa, syntaksissa ja tyyliopissa (2002: 57.)

Semantiikaltaan ekspressiivisanat liittyvät siis aistivaikutelmien kuvaamiseen eli synestesiaan. Niiden muita semanttisia piirteitä ovat monimerkityksisyys ja muotoisuus. Ekspressiivisanalla voi siis olla monta tarkoitetta, tai yhteen tarkoitteeseen voidaan viitata usealla eri sanalla. (Jarva 2003: 71) Esimerkiksi sanalla *kanttura* voidaan viitata muun muassa luonnonväärrään puuhun, väärrään, kulu-neeseen esineeseen, romulaiseen eläimeen, raihnaiseen ihmiseen (SMS s.v. *kanttura*). Kuten *kanttura*-esimerkistäkin käy ilmi, ekspressiiviset sanat kuvaavat tarkoitteensa lisäksi puhujan asennoitumista tarkoitetta kohtaan. Yleensä tarkoite on jollain tapaa poikkeuksellinen ja silmiinpistävä ja kirvoittaa puhujassa leikillisiä, humoristisia ja pejoratiivisia nimityksiä. Tästä syystä ekspressiivisanat ovat merkitykseltään tilannesidonnaisia: ne eivät ole ensisijaisia nimityksiä, vaan niiden avulla kuvaillaan

tarkoitetta. (Jarva 2003: 74–75).

Usein ekspressiivisana esiintyy syntaktisessa rakenteessa, jossa ekspressiivinen sana liittyy neutraaliin sanaan. Tätä kutsutaan koloratiivirakenteeksi, ja sitä edustavat esimerkiksi ilmaukset *nauraa räkättää* ja *mennä jolkuttaa*, joissa ekspressiivistä verbiä edeltää neutraali verbi. Nominaalisia koloratiivirakenteita taas ovat esimerkiksi *poikaroikale* ja *miniänrutkale*. (Jarva 2003: 76; Sivula 1989: 169.) Ekspressiiviset nominit esiintyvät usein predikaatiiveina (*on se Iita semmonen vekotin*) ja saavat attribuuteikseen pronominaaleja ja taipumattomia adjektiiveja (*sellainen, semmoinen, aika, eri, koko*). (Jarva 2003: 78).

Yksi neutraalin ja ekspressiivisen sanan keskeisistä eroista on äänteellisen variaation mahdollisuus. Neutraaleissa sanoissa äänten vaihtaminen muuttaa myös merkityksen, kuten *kela – kala – kola*. Ekspressiivisanoissa äänten vaihtuminen ei välttämättä muuta merkitystä. Esimerkiksi *retkah-taa* ja *rötkähtää* tarkoittavat molemmat hervotonta putoamista tai kaatumista (NS s.v. *retkahtaa, rötkähtää*). Ekspressiivisanoissa on myös usein sellaisia äännteitä ja äänneyhtymiä, jotka eivät ole tavallisia neutraaleissa sanoissa. Myös johtimien käytössä on erityispiirteitä, ja ekspressiivisanat suosivat tiettyjä johtimia. Tyypillisimmät suomen kielen ekspressiivisanaston morfologiset kaavat ovat verbivartalo *CVCise-* ja nominivartalo *CVCina* (esim. *höpistä ~ höpinä, jupista ~ jupina*). Tyypillinen verbijohdin on myös *AhtA* (*helähtää, kilahtaa, kellahtaa*), ja sen rinnalla tavataan usein *A(hd)UttA-*johdoksia (*helä[hd]yttää*). (Jarva 2003: 79–88.)

Ekspressiivisten sanojen tunnistaminen ei kuitenkaan aina ole helppoa. Väitöskirjassaan deskriptiivisanoihin keskittyvä Mikone toteaa, että sanojen deskriptiiviseksi tunnistamisen implisiittisenä "ohjeena" on lopulta tutkijan oma vaisto: jos sana vaikuttaa kuvaavalta, se on todennäköisesti deskriptiivisana ellei se ole tunnistettavissa onomatopoeettiseksi (2002: 35). Tähän vaistonvaraiseen tuntumaan joudun itsekin silloin tällöin tukeutumaan ekspressiivisanoja käsitellessäni.

Ekspressiivisyys on tyypillistä kaunokirjallisuuden kielelle. Jaakko Sivula (1989: 168–169) on poiminut esimerkkejä kotimaisessa kaunokirjallisuudessa käytetyistä ekspressiivisistä verbeistä.

Kuudes (syöjä) *maiskutti* suutaan, *natusteli*, *kuhisi*, *köhisi* ja *tohisi* ikään kuin suurempikin työ olisi ollut valmisteilla. (Veikko Huovinen)

Ja he (matkustajakodin naistarjoilijat) *nauroivat*, he *hyrisivät* ja *kikattivat*, *rykättivät* ja *supattelivat*, *hahattivat* ja *hihittivät*, *yskivät* ja *voihkivat* voipuneina. (Veikko Huovinen)

Yrjölän äijä puhua *lässytti* isäntämiehen puheitaan (F.E. Sillanpää)

Pihamaalla *könkkäröi* pieni, isosilmäinen lammas (Eeva Joenpelto)

Ekspressiiviverbit voivat siis kuvata esimerkiksi syömis- ja juomisääniä, ihmisen puhetta ja muuta ääntelyä sekä liikettä tai kulkemista. Kotimaisessa kaunokirjallisuudessa tyypillinen konstruktio näyttäisi olevan koloratiivirakenne, jota esiintyy runsaasti esimerkiksi Joel Lehtosen teoksissa, ja Sivula kommentoi koloratiivirakenteen epäilemättä sopivan humoristin tyyliin. (Sivula 1989: 169, 175.) Ekspressiivisyys sopii varmasti myös muissa muodoissaan hyvin humoristiseen tekstiin. Varsin hyvin se sopii mielestäni myös lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Harry Potter -kirjojen uudissanastoa tutkinut Hanna-Maria Kataja havaitsi aineistossaan ekspressiivisyyttä, jonka antaa lukijalle ohjeita ekspressiivisesti nimettyjen uudissanojen tarkoitteiden tulkintaan (Kataja 2007: 36). Myös *Isossa kiltissä jätissä* ekspressiivisyydellä tahdotaan selvästi välittää mielikuvia.

Ekspressiivisyyttä on siis yleiskielessä ja kaunokirjallisuuden kielessä, mutta ensisijaisesti sitä esiintyy murteissa. Murteiden vapaamuotoisempi kielenkäyttö on hedelmällistä maaperää vaikutelmia ilmaisevien sanojen synnylle. Kirjakielessä ekspressiivisanoja käytetäänkin vähemmän kuin murteissa ja puhekielessä. (Sivula 1989: 175, 180.) Esimerkiksi kirja- ja yleiskieltä edustavan Nykysuomen sanakirjan hakusanoista ekspressiivistä ainesta sisältää 7,3 % hakusanoista. Kansanomaiseen puhekieleen perustuvassa Kiihtelysvaaran murteen sanakirjassa ekspressiivisyyttä taas on 31,4 %:ssa hakusanoista eli huomattavasti enemmän. (Leskinen 2001: 9.)

Ekspressiivisanoja on siis suomen kielessä paljon, mutta niiden esiintymistaajuus ei ole suuri. Paljon käytetyt ekspressiivisanat todennäköisesti menettäisivät kuvailevaa sävyään ja ne alettaisiin mieltää neutraaleiksi. (Sivula 1989: 180) Aineistoni sanoista valtaosa esiintyykin vain kerran teoksen aikana, mikä sopii ekspressiivisanojen luonteeseen ja varmistaa niiden ilmaisuvoimaisuuden.

2. ÄÄNTEELLINEN MUUNTELU

Isossa kiltissä jätissä monet sanaleikit perustuvat äänneiden muunteluun. Äänneellisen muuntelun avulla muodostetut sanat ovatkin yhdyssanojen rinnalla aineistoni suurin ryhmä. Tässä luvussa selvitan, minkälaista sanojen äänneellistä muuntelua kirjassa esiintyy, ja ryhmittelen sanat muodostustavan perusteella. Äänneellisesti muunneltuja sanoja on yli sata, ja niiden muodostuksessa käytetyt keinot ovat äänteen vaihtaminen, äänteen poisto tai lisääminen ja metateesi. Lisäksi aineistossani on sananmuunnoksia, jotka ovat suomen kielessä suosittu ja tavallinen kielellä leikittelyn tapa.

2.1. Äänteen vaihtaminen

Suurin osa *Ison kiltin jätin* sanastosta on muodostettu vaihtamalla normaaleista suomenkielisistä sanoista yksittäinen äänne joksikin toiseksi äänneeksi. Näin saadaan toteutettua suuri määrä sanastoa, joka tuo tarinaan koomisuutta. Sanojen merkitys on aina kuitenkin helppo päätellä kontekstin mukaan. Äänteen vaihtamisella aikaansaadut tapaukset voidaan jakaa kolmeen ryhmään sen mukaan, onko äänne vaihdettu yksittäisessä sanassa, yhdyssanan osassa vai fraasin osassa.

2.1.1. Yksittäisessä sanassa

Aineistossani suurimman äänneellisesti muunnellun sanaston ryhmän muodostavat yksittäiset sanat, joissa jokin sanan äänne on vaihdettu toiseen. Usein sanoista muodostuu äänteenvaihdoksen kautta toisia suomen kielen sanoja; IKJ siis yrittää käyttää jotain sanaa, mutta äänne­muunnos aiheuttaa myös merkityksen muuttumisen.

ammua 'ampua'
kurmottaa 'kurkottaa'
rusina 'tusina'
luistava 'loistava'

kourullinen 'kourallinen'
kuolattava 'kuolettava'
pilkkominen 'pilkkaminen'

Näissä sanoissa äänteenvaihdos on yleensä tapahtunut sanansisäisessä äänneessä, poikkeuksena ainoastaan sana *rusina*. Tapauksessa *ampua* > *ammua* sanan merkitys saadaan muuttumaan assimilaation

avulla. Sana *pilkkominen* on muodostettu muuntamalla vokaalin laadun lisäksi myös sen pituus, *aa* > *o*, jotta saataisiin muodostettua toinen suomen kielen sana. Lisäksi ääntenvaihdoksen kautta syntyy aineistossani yksi murren sana: *kurkottaa* > *kurmottaa*. Kyseistä sanaa käytetään murteessa merkityksessä *kurittaa*, *antaa selkään* (NS s.v. *kurmottaa*). Vaihdoksia tapahtuu siis sekä vokaaleissa että konsonanteissa.

Seuraavista sanoista taas ei muodostu varsinaisia suomen kielen sanoja, mutta äännettä vaihtamalla niihin on saatu tuttuja sanoja:

kurahvi 'kirahvi'
kännibaali 'kannibaali'
kaskustelu 'keskustelu'
kärsävällinen 'kärsivällinen'

poroileva 'poreileva'
vihannaksut 'vihannekset'
penä 'nenä'

Ilmauksista tulee helposti miellelyhtymiä toisiin sanoihin, kuten *kura*, *känni*, *kärsä*, *kasku* ja *poro*, mikä tekee sanoista kokonaisuuksina huvittavia. Toisiin sanoihin assosioituvissa sanoissa äänten vaihtamista esiintyy pääasiassa sanansisäisissä äänneissä, jotka ovat vokaaleita. Ainoastaan tapauksessa *penä* muuttunut äänne on sananalkuinen ja konsonantti. Sanan voi tulkita viittaavan esimerkiksi verbiin *penätä*. Samasta kannasta on muodostettu myös adjektiivi *penäkäs*. Vihanneksia tarkoittava sana *vihannaksut* esiintyy kirjassa monikon nominatiivissa, kun IKJ yrittää suostutella Verikorstoa maistamaan *perskurkkanaa*: *Vihannaksut tekee hyvää sinulle* (IKJ s. 64). Sanasta *vihannekset* on muodostettu ikään kuin yhdyssana *vihannaksut*, ja sen yksikkömuoto luultavasti kuuluisi *vihannaksu*. Näin ilmauksesta voi hahmottaa sanan *naksu*, jota käytetään puhekielessä perunalastuista tai muusta pikkupurtavasta (PS s.v. *naksu*). Tässä tapauksessa sanan monikkomuodosta on vaihdettu kaksi eri vokaalia. Muut sanat, joiden osista on tehty tutun kuuloisia, on muodostettu ainoastaan yhtä äännettä muuttamalla.

Monet sanoista ovat sellaisia, etteivät ne muodosta suomen kielen vakiintuneita sanoja eivätkä assosioitu muihin kuin lähtösanaan.

diljoona 'miljoona'
elefuntti 'elefantti'
purhonen 'perhonen'
tismilleen 'tismalleen'

myrköllinen 'myrkyllinen'
piama 'pyjama'
pienuinen 'pienoinen'

Näistäkin suurin osa on muodostettu sanansisäistä äännettä muuttamalla. Useimmiten vaihdettu äänne on vokaali ja vain yhdessä sanassa konsonantti (*diljoona*). Sana *piama* on muodostettu muuntamalla äännteitä siten, että lähtösanan ja muutetun ilmauksen äänneet kuulostavat samankaltaisilta (*yj > i*). Samalla vierassana *pyjama* saa yksinkertaisemman asun. Tämä on ainut tapaus, jossa konsonantti-vokaali -sekvenssi katoaa ja korvautuu ainoastaan vokaalilla. Äänneen vaihtaminen tapahtuu kaikissa muissa aineistoni tapauksissa aina siten, että vokaali korvataan vokaalilla ja konsonantti konsonantilla. Sanasta *piama* voisi ilman kontekstia olla vaikea päätettä tarkoitetta, mutta konteksti avaa sanan alkuperäisen asun hyvin. IKJ huolehtii suoraan sängystä nappaamansa Sohvin voinnista: *Onko sinä täysin lämmin tuossa piamassa?* (IKJ s. 41.)

2.1.2. Yhdyssanan osassa

Aineistoni sanastossa on runsaasti yhdyssanoja, jotka on saatu kuulostamaan erikoisilta erilaisten muuntelukeinojen avulla. Suuri osa niistä on toteutettu muuttamalla yhdyssanan alku- tai loppuosa yhtä äännettä vaihtamalla. Näin saadaan aikaan absurdeja ja koomisia sanapareja. Hauska esimerkki äännteellisesti muunneltujen yhdyssanojen koomisesta efektistä on tarinan kohdassa, jossa IKJ tapaa Suomen presidentin ja haluaa osoittaa tälle kunnioitustaan. Hänen käyttämänsä termit olisivat muuten korrekteja ja tilanteeseen sopivia, mutta äänneiden lipsahdukset ja sanojen sekoittaminen tekevät kokonaisuudesta huvittavan:

”Voi, herra *dresipentti!*” huudahti IKJ. ”Oi *rasavallan dresipentti! Karkeastikunnioitettu Suomen puumies!* Päällystysvoimien ylipuolisko! Ylimmän *hillintävallan* käyttäjä!” (IKJ s. 178.)

Tapausta *dresipentti* käsittelen luvussa 2.3. *Karkeastikunnioitettu* ja *hillintävalta* ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten pienillä muutoksilla saadaan aikaan absurdi yhdistelmä, jonka molemmat osat ovat kuitenkin tuttuja suomen kielen sanoja. Tapauksissa *hallintavalta > hillintävalta* ja *hullunmylläkkä > hyllynmylläkkä* on ollut tarpeen muuttaa kahta äännettä, jotta muunnellut sanat ovat oikeita suomen kielen sanoja. Vokaalin pituuden säilyminen tapauksessa *päämies > puumies* takaa tämän myös. Sanan *rasavalta* määriteosa *rasa* on *lapasta* tarkoittava murrekana. Tässä yhteydessä sen on kuitenkin todennäköisesti tarkoitettu assosioituvan ilmaukseen *rasavilli*.

Edellä mainituissa esimerkeissä muuttunut sana on yhdyssanan määriteosa, mutta aineistossani on myös yhdyssanan edusosassa tapahtuneita muutoksia, kuten *ihmisparka > ihmisparsa* ja *perikato >*

perimato. Yhdessä tapauksessa muutos on tehty kolmiosaisen yhdyssanan keskimmaisessä sanassa: *ilmavaivakomentaja*.

Aineistossani on myös muutama tapaus, jossa ääntenvaihdoksella aikaansaatu yhdyssanan osa ei ole suomen kielessä olemassa oleva sana, esimerkiksi *luonnonihme* > *luonnonahme* ja *kidnapata* > *kidlapata*. *Luonnonahme* on kuitenkin sinänsä osuva sana, että sanan *ahme* voi tulkita olevan *ahmia*-verbistä johdettu muoto ja liittyvän näin syömiseen. IKJ nimittäin käyttää sanaa, kun yrittää saada Verikorston maistamaan pahanmakuista *perskurkkana*-kasvista: *Maista pala, niin minä olen varma, että sinä mylvii kuinka suurnamoiskua tämä luonnonahme on!* (IKJ s. 65.) IKJ siis yrittää uskotella, että *perskurkkana* on todella herkullinen luonnonihme, jota tekee mieli ahmia.

Yhdyssanojen osissa muuttuvat äänteet ovat sekä vokaaleja että konsonantteja, ja ne voivat sijaita joko sanan sisällä (kuten *ihmisparsa*) tai sanan alussa (*turhanhimoinen* 'murhanhimoinen').

2.1.3. Fraasin osassa

Yksittäisten sanojen ja yhdyssanojen lisäksi myös fraaseilla leikitellään niiden sisältämiä äänteitä muunnellen. Niissäkin näkyy vahvasti pyrkimys koomisen ja absurdin kokonaisuuden muodostamiseen. Lähes kaikissa tapauksissa ääntenvaihdoksella saadaan aikaan toinen suomen kielen sana:

Anna pulla! 'Anna tulla!
suuta ja nahkaa 'luuta ja nahkaa'
poissa liskoista 'poissa laskuista'
vetää virsiä 'vetää hirsä'
puhua parturia 'puhua palturia'

Kaksisanaisten fraasien toista sanaa on siis muutettu äännettä vaihtamalla. Muuttuva äänne voi sijaita joko sanan alussa tai sen sisällä. Konsonantit ovat tässä ryhmässä herkempiä muuttumaan kuin vokaalit, koska ainoastaan tapauksessa *poissa laskuista* > *poissa liskoista* vokaali muuttuu. Se on myös ainut tapaus, jossa on ollut tarpeen muuttaa kaksi äännettä toisen suomenkielisen sanan aikaansaamiseksi. Lähes kaikissa fraaseissa ääntenvaihdoksella saadaan siis aikaan toinen oikea sana. Ainoastaan yhdessä aineistoni tapauksessa fraasin osa on muutettu muotoon, joka ei ole suomen kieleen vakiintunut: *päin honkia* > *päin konkia*.

2.2. Äänten poisto ja lisääminen

Joitain aineistoni sanoista on muodostettu poistamalla lähtösanasta äänne tai lisäämällä siihen uusi.

Äänten poisto on havaittavissa seuraavissa sanoissa:

teleskooppi > teleskoppi
röyhkeä > röhkeä
rouva > rova

Hottentotti > Hottentoti
herra > hera

Aineistossani äänten poisto tapahtuu aina äänten lyhentämisen kautta: pitkistä vokaalista tulee lyhyt vokaali, diftongista yksittäinen vokaali ja geminaatasta yksinäiskonsonantti. Sana *teleskoppi* on muodostettu lyhentämällä pitkä vokaali. Sana *röhkeä* taas on diftongin lyhentämisellä saatu vielä entistä deskriptiivisemmän kuuloiseksi. Näissä kahdessa esimerkissä äänten kadolla ei ole sen suurempaa roolia lauseyhteyden kannalta, mutta kaikissa muissa edellä listatuissa kadollisissa tapauksissa äänten poistamisella on pyritty muodostamaan sanaleikki. Yhdessä virkkeessä tämän keinon avulla saadaan aikaan paikannimiä. IKJ kertoo Sohville, mitä on kuullut muiden jättiläisten suunnitteleman: *me etsitään hera Joki ja rova Niemi ja ahmitaan ne molemmat* (IKJ s. 130). Sanasta *herra* on lyhennetty geminaattakonsonantti ja sanasta *rouva* taas on poistettu diftongin jälkikomponentti. Tapauksessa *Hottentoti* (kirjoitetaan kirjassa isolla alkukirjaimella) on geminaatan lyhentämisellä muodostettu juomaa muistuttava sana, joka soveltuukin käyttöyhteyteen hyvin:

Ja edelleen, jos on jäätelökylmä yö ja jättiläinen tutinoidu kylmästä, se luultavasti suunnistaa koh-
 ti palavaa Tulimaata ja klunksauttaa pari lämmittävää *Hottentotia*. (IKJ s. 39.)

Sanan loppuun saadaan siis tuttu asia *toti*, ja alun *Hot-* vahvistaa entisestään mielikuvaa kuumasta juotavasta. Juuri tämän tapainen sanojen muokkaaminen tuttujen sanojen suuntaan on tyypillistä IKJ:n sanastossa.

Äänten lisääminen sanan alkuun tai sisälle on myös yksi aineistossani esiintyvä sananmuodostustapa. Sen avulla muodostuvat seuraavat sanat:

kielioppi > kielipoppi
mustikka > munstikka
jättiläiskansa > jättiläiskanssa

paha > pahna
sananen > saniainen

Jälleen lähes kaikista tapauksista muodostuu toisia suomen kielen sanoja ja vain yhdestä (*munstikka*) merkityksetön. *Munstikassa* oleva ylimääräinen *n* saattaa aiheuttaa miellelyhtymän myös toiseen läheiseen sanaan *mansikka*. Sana *kielipoppi* on muodostettu lisäämällä edusosana olevan sanan alkuun konsonantti, ja lopputulos *poppi* on slangisana. Sanan *paha* muunnos esiintyy tutussa ilmauksessa, joka samalla muuttuu vakavamielisestä huvittavaksi: *päästä meidät pahnasta* (IKJ s. 93). Myös ilmaus *olla sananen sanottavana* on saanut uuden vivahteen, kun kahden *i*-vokaalin lisäyksellä *sananen* onkin muunnettu muotoon *saniainen*: *Minä luulee, että minulla on tähän saniainen sanottavana!* (IKJ s. 198.) Se on samalla ainut sana, jossa lisättävä äänne on vokaali. Erikoinen tapaus on *jättiläiskanssa*, jossa on konsonantin kahdentumisella muodostettu yhdyssanaan loppuosa, jota yleensä käytetään postpositiona (esim. *pojan kanssa*).

2.3. Metateesi

Metateesi eli takaheitto on suomen murteista tuttu ilmiö, ja se tarkoittaa äänteiden paikanvaihtoa. Metateesi voidaan jakaa kahteen eri tyyppiin sen mukaan, missä asemassa paikkaa vaihtavat äänteet ovat toisiinsa nähden. Mikäli paikkaa vaihtavat vierekkäiset äänteet, kuten *valhe* > *valeh*, puhutaan **kontaktimetateesista**. (Hakulinen – Ojanen 1976 s.v. *metateesi*.) *Ison kiltin jätin* sanastossa tätä ilmiötä edustaa neljä tapausta:

eläintarha > *eläintahra*
vasta-alkaja > *vatsa-alkaja*

hetki > *hekti*
sitä paitsi > *sitä paisti*

Klusiilit (*k*, *t*) ja frikatiivit (*h*, *s*) ovat näissä esimerkeissä tyypillisiä paikanvaihtajia. Sanassa *tarha* > *tahra* taas on karjalan murteista tuttu *rh* > *hr* -vaihtelu. Yhtä poikkeusta (*hekti*) lukuun ottamatta kaikista sanoista muodostuu kontaktimetateesin välityksellä uusia suomen kielen sanoja ja suomen fonotaksin mukaisia konsonanttiyhtymiä.

Konsonantit saattavat vaihtaa paikkaa myös vokaalin tai useamman äänteen yli, kuten on käynyt murremuodoissa *karpalo* > *kalparo* ja *pihlaja* > *pihjala*. Tällöin puhutaan **etämetateesista**. (Itkonen 1966: 169.) Aineistossani myös tätä tyyppiä käytetään sanoilla leikkelyssä. Etämetateesia voi esiintyä alkukonsonantin ja sanansisäisen konsonantin välillä. Tällä tavoin sijoittuvat äänteet vaihtavat paikkaa seuraavissa aineistoni sanoissa:

hirvittävä > *virhittävä*
nilkka > *linkka*
tukeva > *kuteva*

torpedo > *portedo*
presidentti > *dresipientti*

Toinen mahdollisuus on, että etämetateesi tapahtuu kahden sanansisäisen äänteen kesken, kuten aineistoni sanoissa

epäilevä > *eläilevä*
haulikko > *hiulakko*

kone > *keno*
professori > *proseffori*

Metateesi voi esiintyä myös konsonantin ja vokaalin välillä, kuten *veneh* > *venhe* (Itkonen 1966: 169), mutta aineistossani ei ole yhtään tällaista tapausta. Kahdessa sanassa etämetateesi sen sijaan tapahtuu kahden vokaalin välillä: *haulikko* > *hiulakko* ja *lentokone* > *lontokeno*, joista jälkimmäisessä myös yhdyssanan alkuosa on muutettu ääntenvaihdoksen avulla.

Frikatiivit (*f, h, s, v*) ja klusiilit (*d, p, t*) näyttäisivät myös etämetateesin tapauksissa olevan alttiita paikanvaihdokselle. Itkosen (1966: 169) mukaan sanansisäisen ja -alkuisen konsonantin paikanvaihdos ilmenee useimmiten likvidoissa ja nasaaleissa. Tämä pitää paikkansa myös aineistoni sanassa *linkka*, jossa sanansisäinen likvida *l* ja sananalkuinen nasaali *n* ovat vaihtaneet paikkaa. Sama *nilkka*-sanana vastine sattuu olemaan käytössä myös Etelä-Pohjanmaan murteessa (Itkonen 1966: 169).

Kaikissa muissa tapauksissa metateesi on tapahtunut vierekkäisissä tavuissa sijaitsevien äänteiden kesken, paitsi sanassa *dresipientti*, jossa paikkaa vaihtavien konsonanttien etäisyys on suurempi. Tässä sana on ikään kuin jaettu kahteen osaan (*presi+dentti*), joiden alkuäänteet vaihtavat paikkaa. Lisäksi aineistossani on yksi fraasi, jossa näyttää tapahtuneen etämetateesin kaltainen äänteiden vaihdos kahden eri sanan välillä: *Kyllä, ellei halua tulla niin laihaksi, että häviää sivuna almaan*. (IKJ s. 58.) Fraasissa *savuna ilmaan* > *sivuna almaan* sanojen ensitavujen vokaalit vaihtavat paikkaa keskenään.

Aineistoni sanoissa metateesi ei vaikuta äänteen pituutta muuttavasti. Tapauksessa *professori* > *proseffori* geminaatan paikka pysyy samana, vaikka äänteen laatu muuttuu *ss* > *ff*. Ainoastaan yksi etämetateesin avulla muodostettu sana (*tukeva* > *kuteva*) tuottaa aineistossani oikean suomen kielen sanan. Kolme muodoista on peräisin vierassanoista (*proseffori, dresipientti, portedo*). Suomentaja on ehkä käyttänyt metateesia niissä juuri sen takia, että vierassanat voivat olla äänteellisesti vaikeammin omaksuttavia paitsi lapsille myös IKJ:lle.

2.4. Sananmuunnokset

Suomalaisessa lastenperinteessä tunnetaan salakielenä ns. kontinkieli, jossa joka sanalle annetaan pariksi *kontti*, ja sitten vaihdetaan alku-CV-sekvenssit, esim. *linnut kontti laulavat kontti > konnut lintti koulavat lantti*. Suosittu lastenkielen leikittelymuoto on myös suomen kielen sananmuunnokset, joissa toimii samankaltainen alkuäänteiden vaihtomekanismi. Sananmuunnoksissa muunneltava sanapari luetaan useimmiten vierekkäisistä sanoista. Näin syntyy esimerkiksi sanaleikki *kahvia ja pikkuleipää > pihviä ja kakkuleipää*. Diftongillisten sanojen muuntelussa tulee ottaa huomioon diftongin laatu. Suppea diftongi jakautuu keskeltä: *leikkikalut > kaikki lelut*. Avartuvien diftongien jälki-komponentti määräytyy alkuvokaalin mukaan, koska tuotosten pitää noudattaa suomen kielen vakiintuneita diftongeja. Esimerkiksi muunnoksessa *kielon kukka > kuolon kikka* diftongi *ie* muuttuu *uo*:ksi, koska *ue*-diftongi ei ole suomen kielessä mahdollinen. Vokaalin pituus säilyy aina alkuperäisessä asemassaan, vaikka vokaalin laatu muuttuukin: *kiinalainen marja > maanalainen kirja*. (Anttila 1989: 370.)

Sananmuunnosta vastaa englannissa ns. *spoonerism*, spoonerismi. Se eroaa suomen sananmuunnoksista siten, että vaihtuvia osia ei ole määriteltä niin tarkasti. Spoonerismeissa paikkaa saattavat vaihtaa alku-CV-sekvenssin lisäksi vain alkukonsonantit tai konsonanttiyhtymät tai jopa kokonaiset sanat. (Anttila 1989: 371.) Ilmiö on nimetty pastori William A. Spoonerin mukaan, joka opetti Oxfordin yliopistossa ja oli tunnettu kielellisistä lipsahduksistaan, kuten *you have hissed all my mystery lectures*. (Yule 1996: 166.) Tällainen sanoilla leikittely on toki mahdollista myös suomen kielessä, ja aineistossani on useita spoonerismin määritelmään sopivia tapauksia. Samankaltaisen muodostustavan takia käsittelen ne sananmuunnosten yhteydessä.

Esimerkiksi IKJ:n lausahdus *voit nuuskia joka ikisen nolon ja kurkan* (IKJ s. 80–81) näyttäisi ensi silmäyksellä sisältävän normaalin sananmuunnoksen, mutta ei soviikaan suhteellisen tiukkaan suomen kielen sananmuunnosten määritelmään. Sanoista *kolo* ja *nurkka* on vaihdettu vain ensimmäiset konsonantit eikä CV-sekvenssiä; kyseisistä sanoista muodostettu sananmuunnoshan kuuluisi *nulo ja korkka*. Alkukirjainten vaihtuminen on tapahtunut kahden rinnastettavan sanan välillä, ja niiden keskelle jää muuntumattomana konjunktio *ja*. Samaa muodostustapaa edustavat aineistossani myös yhdyssanat *kulmapysymys < pulmakysymys* ja *vuolemankaarallinen < kuolemanvaarallinen* sekä fraasi *tilloin mahansa < milloin tahansa*, joissa sanojen alkukirjaimet vaihtavat paikkaa.

Suurin osa aineistoni sananmuunnoksista tai niiden kaltaisista tapauksista toteuttaa kuitenkin suomen kielen sananmuunnosten perussääntöjä. Useimmat varsinaisista sananmuunnoksista ovat

yhdyssanoja, kuten *sysipimeä* > *pisisyneä*, *pikkukakara* > *kakkupikara*, *tappelunnujakka* > *nuppeluntajakka* ja *kulmakarva* > *kalmakurva*. Diftongisääntöä sovelletaan tapauksessa *kaukokiikari* > *kiuko-kaakari*, jossa suppea diftongi on jakautunut. Vokaalin pituuden säilymisestä on esimerkkinä *pikki-riikkinen* > *riikki-riikkinen*. Sananmuunnoksia on tapahtunut myös fraaseissa, kuten *laskea kahteen* > *kaskea lahteen*. Aineistossani on myös yksi tapaus, jossa sananmuunnos on muodostettu yhden sanan sisällä eikä sanaparista. Sana *herkullinen* on muunneltu muotoon *kurhellinen*. Ensimmäisen ja toisen tavun CV-alut ovat siis vaihtaneet paikkaa. Näin ollen tapaus noudattaa suomen kielen sananmuunnosten logiikkaa, vaikkei sitä yleensä sanansisäisesti harrastetakaan. Sponerismit ja sananmuunnokset tuovat hyvin humoristisen vaikutelman jättiläisten puheeseen, ja näitä kielen lipsahduksia esiintyy monenlaisissa yhteyksissä. Yhdessä tapauksessa IKJ tuntee riemua ja vahingoniloa, kun on saanut toiset jättiläiset tappelemaan keskenään: *Minä rakastan sitä kun niillä on kova nuppeluntajakka* (IKJ s. 107). Toisessa kohdassa IKJ taas yrittää tavoitella vakavaa ja uskottavaa sävyä vakuutellessaan presidentin epäuskoisille neuvonantajille, että tietää Jättiläismaan täsmälleen, vaikkei osaakaan sitä kartasta osoittaa: *minä pystyy tilloin mahansa loikkimaan sinne* (IKJ s. 202). Jopa pelon kielissä huutava Läskinlappaaja päästää suustaan sanaleikin: *Se oli vuolemankaarallinen tuulilasikäärme!* (IKJ s. 216.)

Useamman kuin kahden sanan jonossa pitää tietää, mikä sana jää kääntymättä. Tavallisesti konjunktiot ja finiittiverbit ovat muuttumattomia, mikä korostaa sananmuunnosten vahvasti nominaalista luonnetta (Anttila 1989: 371). Aineistossani tällaisen esimerkin sisältää lause *Sinun puussa on pelkkää päivillää* (IKJ s. 53), jossa muuntuneiden sanojen väliin jäävät verbi ja erikoisesti myös adjektiivi. Toisessa tapauksessa finiittiverbi osallistuu epätyypillisesti sananmuunnokseen ja muuttuvien sanojen väliin jäävät adverbi ja numeraali.

Japanilaiset ihmisparjat on hyvin pieniä, joten jättiläisen on pakko *japsia* ainakin kuusi *popsia*, ennen kuin se on täynnä. (IKJ s. 39.)

Muunnoksessa *popsia japsia* > *japsia popsia* CV-alkujen paikanvaihto saa aikaan sellaiset muodot, että käytännössä koko sanat näyttävät vaihtavan paikkaa. Muuntamaton muoto sisältää halventavana pidetyn *japsi*-nimityksen – se lienee syytäkin naamioida sananmuunnoksen avulla huomaamattomammaksi (NS s.v. *japsi*).

Monet aineistoni esimerkeistä (kuten *hoinen moppu*, *pisisyneä*) eivät muunneltuina tuota oikeita sanoja. Sananmuunnosmekanismi tuottaa muotoja, jotka noudattavat suomen kielen fonotaksia eli eri äänteiden yhdistämismahdollisuuksia, mutta eivät normin mukaan ole käytössä suomessa ei-

vätkä siis oikeasti tarkoita mitään. Useissa tapauksissa tuloksena taas on sanapari, jossa toinen sana on normaali suomen kielen sana, mutta kokonaisuus on vieras ja koominen (*kakkupikara* ja *kaskea lahteen*). Lapsista tällainen leikki on erityisen hauskaa, koska he ovat vasta oppimassa leksikaalisia normeja. Leikki on samalla opettavaista. (Anttila 1989: 371–372.)

Kaikki aineistoni sananmuunnokset eivät ole säännönmukaisia eli käännetty sanat eivät uudelleen kääntämällä palaudu enää lähtömuotoon. Esimerkiksi sanonta *hiljaa mäessä* on aineistossani käännetty muotoon *maljaa hiessä*. Tarkka sananmuunnoshan kuuluisi *mäljää hiessä*. Ilmeisesti suomentaja on halunnut muodostaa molemmista sanaparin osista tuttuja suomen kielen sanoja ja päätenyt näin *maljaa*-muotoon, mikä aiheuttaa sananmuunnoksen epätarkkuuden. Pieni epätarkkuus on havaittavissa myös aineistoni sananmuunnoksessa *hiuksianostattava ~ nouksiahistuttava*. Säännönmukainen muunnos olisi *nouksiahistattava*. Vartalovokaali on siis muutettu *u*:ksi, kun se säännönmukaisessa sanamuunnoksessa olisi *a*. Tällaisia epätarkkoja muotoja on kuitenkin mahdollista käyttää, koska käyttötilanteissa niitä ei helposti huomaa. Kielen hallinta mahdollistaa epätarkkuuksien mukanaolon ilman häiriötä, kuten myös kielenyksiköiden tai taukojen lisäykset ja poistot sekä vokaaliharmonian soveltamisen tarpeen mukaan (Anttila 1989: 370–371).

Ymmärrettävyyden rajoilla liikkuu mielestäni ainoastaan yksi kirjasta löytyvä esimerkki:

”Örveä!” huusi IKJ. ”Ylösmenevät kuplat on örveä hunnittomuus!” (IKJ s. 72.)

Ilmeisesti lähtöilmaus on *hirveä onnettomuus*, josta on vaikea muodostaa suomen kielen vokaaliharmonian mukaista muunnosta. Säännönmukainen sananmuunnos kuuluisi suunnilleen *orvea hinnettomuus*, jossa jälkimmäisen sanan vokaaleja tulisi muuttaa edelleen vokaaliharmonian saavuttamiseksi. Suomen kieleen sopiva muoto olisi siis *orvea hinnettömyys*. Tällainen muoto ei enää palaudu alkuperäiseksi sanapariksi, ja siksi vastaavanlaiset sananmuunnokset yleensä hylätään (Anttila 1989: 370). Suomentaja on luultavasti päättänyt tässä tapauksessa muokata sanaparin sananmuunnokselta kuulostavaksi huvittavaksi ilmaukseksi. Adjektiivina toimiva *örveä* on ekspressiivinen sana, joka korostaa puhujan tuntemaa vastenmielisyyttä asiaa kohtaan ja on luultavasti alkusysäys koko muunnokselle. Tuskin on myöskään sattumaa, että toisen sanan alkuun on valittu *hunni*-sana, jonka kautta ilmaus assosioituu raa’aksi ja rumaksi kuvattuun paimentolaiskansaansa (NS s.v. *hunni*).

Parissa aineistoni tapauksessa kokonaiset alkutavut ovat vaihtaneet paikkaa, kuten yhdyssanas-
sa *luotaantyöntävä ~ työntäänluotava*. Tätä tyyppiä ei mainita käyttämässäni lähdekirjallisuudessa ollenkaan, eli se ei ainakaan suomen kielessä ole tavallinen kielellä leikittelyn muoto, mutta mainit-

sen sen tässä sananmuunnosten yhteydessä samankaltaisen muodostustavan takia. Kokonaisten tavujen vaihtumista edustaa aineistossani myös melko erikoinen tapaus, jossa muunnettavan sanaparin osat sijaitsevat jopa eri lauseissa:

”Se on *huirenmoista*”, sanoi IKJ. ”Se on *suukeaa!*” (IKJ s. 77.)

Etäisyydestä ja muunnostyyppin harvinaisuudesta huolimatta sanojen merkitykset ja lähtömuodot ovat edelleen ymmärrettäviä, tosin ne ovat ehkä hieman hitaammin avautuvia kuin vierekkäisistä sanoista muodostettavat varsinaiset sananmuunnokset.

Spoonerismeihin kuuluvat siis myös sanaleikit, joissa paikanvaihdos tapahtuu kokonaisia sanoja siirtämällä. Esimerkiksi Oscar Wilde on käyttänyt tätä tapaa muodostaakseen koomisen efektin lausahduksessa *Work is the curse on drinking classes* < *Drink is the curse of working classes* (Yule 1996: 166). Tämä spoonerismien tyyppi ei siis kuulu äänteelliseen muunteluun, mutta otan sen kuitenkin esiin tässä yhteydessä muiden sananosien paikanvaihtoon perustuvien sanaleikkien kanssa. Aineistossani kokonaiset sanat vaihtavat paikkaa seuraavissa tapauksissa:

himonverinen < verenhimoinen
 kotaläpäisin < läpikotaisin
 kuvinsanomaton < sanoinkuvaamaton
 tuli-ilotus < ilotulitus
 eilisen pojan teeri < eilisen teeren poika
 päällä puuhun lyöty < puulla päähän lyöty

Yhdyssanat ja fraasit vaikuttaisivat siis olevan otollisia tällaiselle muuntelulle, ja ne tuottavat muunneltuina koomisia yhdistelmiä. Tällaista sanojen sekoittamista tapahtuu arkikielessäkin inhimillisinä lipsahduksina, kuten *lyödä naulalla vasaraa* tai *avata avain ovella*.

3. YHDYSSANAT

Yhdistäminen on nykysuomen produktiivisin sananmuodostuskeino. Sitä se näyttäisi olevan myös *Ison kiltin jätin* suomennoksessa. Valtaosa aineistostani on erilaisia yhdyssanoja. Niiden muodostama ryhmä on selvästi sekä laajin että muodostustavoiltaan kirjavin. Tämä ei ole yllätys, koska yhdys-sanojen muodostusmahdollisuudet ovat suomen kielessä hyvin monimuotoiset. Tärkeimmät yhdistämistä rajoittavat tekijät ovatkin semantiikka ja ymmärrettävyys: kaikki ne ainekset, joiden avulla voidaan muodostaa ymmärrettäviä kokonaisuuksia, voidaan yhdistää. (Häkkinen 1997: 144).

Aineistoni yhdyssanoja ei kahta selkeää ryhmää lukuun ottamatta voi luontevasti ryhmitellä muodostustavan perusteella, koska muodostustavat ovat niin luovia ja tapauskohtaisia. Selkeitä ryhmiä ovat yhdysverbit ja yhdyssanat, joissa on intensifioiva alkuosa. Niitä käsittelem omissa alaluvuisaan. Luvussa 3.1 käytän kuvailevampaa lähestymistapaa ja annan esimerkkejä yhdyssanojen piirteistä luokittelematta niitä kuitenkaan tiukasti.

3.1. Esimerkkejä yhdyssanojen muodostustavoista

Tässä luvussa poimin esimerkkejä aineistoni suurimmasta ryhmästä. Eri tavoin muodostettuja yhdys-sanoja noin 60, pois lukien yhdysverbit ja intensifioivan määriteosan sisältävät yhdyssanat. Todellisuudessa ryhmä on vielä suurempi, koska esimerkiksi fraasien yhteydessä käytetyt tähän kategoriaan sopivat yhdyssanat olen jättänyt pois tästä luvusta ja käsittelem niitä fraasien yhteydessä.

baktosilli 'bakteeri, basilli'
tuhatkielo 'satakieli'
eristavaton 'eriskummallinen, tavaton'
etäispäätön 'etäinen, kaukainen'
hourumielola 'mielisairaala'
ihmisahmija 'ihmissyöjä'
juttusäkki 'suulas, kova puhumaan'
jäätelökylmä 'jääkylmä'
kituriikkinen 'kitukasvuinen, pikkiriikkinen'
korvakorvikkeet 'korvat'
korvatäry 'kovan äänen aiheuttama tunne
 korvassa'
kunniantuntoisa 'kunniallinen'
kuppapeto haukkumasana

laskipotta haukkuva, vähättelevä adjektiivi
luikurijoona 'valehtelija'
mämmipossuilu 'sikailu'
nopsahoppu 'kiire'
norkokoti 'orpokoti'
onkaloriuku laihasta ja luolassa asuvasta
 IKJ:stä käytetty haukkumasana
puppupaperi 'suttupaperi'
radiokieutin 'radio'
rukkalaite 'rukka, parka'
sanoinkuvottava 'kuvottava'
sikinsotkuinen 'sekava'
tappikolo IKJ:n kotiluolaa vähättelevä ilma-
 us

norjahurjalainen 'norjalainen'
Kuperkreikkalainen 'kreikkalainen'

Kuperkreikka 'Kreikka'
nokianokkiva 'nokialaisia ihmisiä syövä'

Useissa yhdyssanoissa IKJ ikään kuin sekoittaa kaksi sanaa toisiinsa, jolloin jokin yhdyssanan osista vaihtuu alkuperäistä lähellä olevaksi sanaksi. Usein tämä läheisyys liittyy merkitykseen. Esimerkiksi *ihmissyöjästä* tulee IKJ:n puheessa *ihmisahmija* ja *suttupaperi* on *puppupaperi*. Monet ilmaukset taas ovat yhdistelmiä kahdesta toisiaan merkityksen tai äänneasun kautta muistuttavasta sanasta. Esimerkiksi *Hourumielola* on yhdistelmä sanoista *hourula* ja *mielisairaala*. Molemmat viittaavat samaan asiaan, mutta *hourula* on arkityylinen ja pejoratiivinen ilmaus. Eliökunnan olentoon viittaa sana *baktosilli*. Se on yhdistelmä sanoista *bakteeri* ja *basilli*. Pidän muodostetta yhdyssanana, koska sen loppuosa on selvästi tuttu kala *silli* ja alkuosa on yhdysosamuodon kaltainen *bakto*. Tapauksessa *jäätelökyelmä* ('jääkyelmä') *jäätelö* ja *jää* ovat läheisiä merkityksensä, mutta myös äänneasunsa kautta. Äänneasun aiheuttamia sekaannuksia on muitakin, kuten *vuosisade* 'vuosisata' ja *norkokoti* 'orpokoti'. Tapauksessa *tuhatkielo* 'satakieli' määriteosa on vaihtunut merkitykseltään läheiseksi sanaksi ja edusosa äänneasultaan samankaltaiseksi sanaksi eli *sata* toiseksi lukusanaksi *tuhat* ja *kieli* äänne muutoksen kautta *kieloksi*.

Televisio on IKJ:n kielessä *hölövisio* äänteellisen samankaltaisuuden ja myös *hölö*-sanan ekspressiivisyyden takia. *Hölöttäminen* tarkoittaa suulasta joutavien puhumista tai lörpöttelyä (PS s.v. *hölöttää*). IKJ käyttää *hölövisio*-sanaa, kun pelkää Sohvin kertovan jättiläisen kohtaamisesta kaikille: *Jos sinä menee takaisin, sinä kerrot kaikille - - luultavasti vielä hölövisiossa tai radiokieuttimessa*. (IKJ s. 34–35.) Tässä tapauksessa *ö:n* pejoratiivinen luonne mielestäni tulee esille, koska IKJ:n suhtautuminen ihmisten juoruiluun tuntuu olevan halveksuva eikä *hölövisio* todennäköisesti ole hänen mielestään kovin hyvä keksintö (Jarva 2003: 63–64). Myös Roald Dahlin suhtautuminen liialliseen televisionkatseluun oli kielteinen, kuten luvussa 1.1 mainitaan. Toisenkin viestintävälineen nimeämisessä eli sanassa *radiokieutin* voi mielestäni havaita halveksuvaa sävyä. *Kieutin* on johdettu verbistä *kiekua*, joka kuvaa paitsi kukon ääntelyä, myös kovalla äänellä huutamista (PS s.v. *kiekua*). Muotin *kieutin*-sanalle on antanut äänentoistoon ja viestintään myös liittyvä sana *kaiutin*. *Kieutin* on äänteellisesti motivoitunut sana. Suomen murteissa on runsaasti verbikantaisia ekspressiivisiä *in : ime* - johdoksia, joista monet tarkoittavat välineitä, esimerkiksi *kitkutin* 'sahasta'. Enimmäkseen nämä sanat ovat pejoratiivissävyisiä, mikä tukee myös *kieutin*-sanan tulkintaa vastaavanlaiseksi. (Sivula 1989: 175.)

Pari aineistoni yhdyssanoista on muodostettu yhdistämällä kaksi samaan aihepiiriin kuuluvaa sanaa sellaisinaan. *Nopsahoppu* tarkoittaa kiirettä, ja edusosana oleva *hoppu* onkin kiireen arkisempi

synonyymi (PS s.v. *hoppu*). Määriteosana taas on vikkellä tai sukkelaa tarkoittava nopsa (PS s.v. *nopsa*). *Purkkajenkki* tarkoittaa Yhdysvaltojen asukasta. Sana esiintyy, kun IKJ kertoo, että japanilaiset ovat pienikokoisia ja vievät jättiläisten nälän huonosti, mutta norjalaiset ja amerikkalaiset täyttävät vatsan helpommin: *norjahurjalaiset ja purkkajenkit on ties kuinka paljon isompia ja tavallisesti kaksi tai kolme niitä riittää täyttämään tankin* (IKJ s. 39). *Jenkki* on puhekielinen ilmaus, joka tarkoittaa yhdysvaltalaista (PS s.v. *jenkki*). *Jenkki* on kuitenkin myös Suomessa hyvin tuttu purukumerkki. Tämän homonymian takia suomentaja on muodostanut sanan *purkkajenkki*. Käyttöyhteydestä käy riittävän selvästi ilmi, että ilmauksella viitataan ihmiseen eikä purukumiin.

Muitakin maihin ja kansallisuuksiin liittyviä sanoja esiintyy. *Norjahurjalainen* lienee peräisin norjalaisten viikinkimaineesta ja *Norja-* ja *hurja-*sanojen äänteellisestä samankaltaisuudesta. *Kreikka* taas muistuttaa äänneasultaan *kuperkeikka*-sanan edusosaa, ja tästä syytä IKJ nimittää kreikkalaisia *kuperkreikkalaisiksi*. Yhdessä tapauksessa asuinpaikka tulee erikoisella tavalla esille, kun IKJ kertoo ihmisiä syövien lajitovereidensa mieltymyksistä: *Nokia on lähellä Tamperetta. Nokialaisilla ihmisparsoilla on mitä suurnamois kuin maku, sanoo nokianokkiva jättiläinen*. (IKJ s. 31.) Partisiippi *nokianokkiva* tarkoittaa siis nokialaisia ihmisiä syövää jättiläistä. Paikkakunnan nimi *Nokia* on asultaan sama kuin *noki*-sanan monikon partitiivi, joten ilmauksesta tulee mielleyhtymä myös *nokeen*, mutta repliikin alku ohjaa ilmauksen tulkintaa.

Joissain tapauksissa kaksi yksittäistä sanaa tai aineksia kahdesta yhdyssanasta on yhdistetty siten, lopputuloksessa käytetään yhdysosamuotoa määriteosana. Tällaisia tapauksia ovat *etäisestä* ja *päättömästä* yhdistetty *etäispäätön* (’etäinen, kaukainen’) ja sanoista *vinkua* ja *vätys* muodostettu *vinkuvätys*. Kumpikin yhdysosamuodoista on muodostettu samoin kuin suomen kielessä yleensäkin. (*i*)*nen*-nominien yhdysosamuotona toimii niiden *s*-loppuinen konsonanttivartalo (*hyttysmyrky*, *muurahaisharhu*, *ruotsalaistutkija*) (Hakulinen ym. 2004: 402). *Etäinen* > *etäis-* on siis täysin säännönmukainen muoto. Myös *vinkua* > *vinku-* on tuttu ilmiö, koska suomen kielessä esiintyy määriteosana joitain kaksitavuisia *U*-loppuisia verbivartaloita sellaisenaan (*hehkulamppu*, *kiilusilmä*, *riippuliito*) (Hakulinen ym. 2004: 404). Vastaavanlainen *U*-loppuinen verbivartalo on sanassa *kituriikkinen*, joka on yhdistelmä pientä kokoa tarkoittavista yhdyssanoista *kitukasvuinen* ja *pikkiriikkinen*.

Muutamassa tapauksessa yhdyssanaan on otettu aineksia fraasista. *Luikurijoona* tarkoittaa valehtelijaa. Sen määriteosa on lähtöisin perättömien puhumista tarkoittavasta fraasista *laskea luikuria* (PS s.v. *luikuri*). Edusosa *joona* taas voi olla peräisin veitikkaa tai lurjusta tarkoittavasti sanasta *peijooni*. Äännevaihdoksen kautta *joona* kuulostaa tutulta *Joona*-nimeltä. Ilmaus *sikinsotkuinen* taas on yhdistelmä fraasista *sikin sokin* ja adjektiivista *sotkuinen*.

Kahdesta sanasta muodostuvien yhdyssanojen lisäksi aineistossani on kolmiosaisia yhdyssanoja. Niitä ovat seuraavat:

kuuhullunnurinen 'hullunkurinen'
vähämielipuolinen 'mielipuolinen'
kuravatkulikakku 'mutakakku'
laskipottamoska 'hölynpöly, paskapuhe'
mäskipottumeluisa 'meluisa'
ylimäärävälipala 'ylimääräinen välipala'
yökkömyökköloppu 'kurja, onneton loppu'
tiimalasikäärme 'silmälasikäärme'
tuulilasikäärme 'silmälasikäärme'
virtsaheppu 'virtahepo'
krokokolliaattori 'krokotiili'

Kolmiosaisissa yhdyssanoissa näyttäisi myös olevan kahden eri ilmauksen sekoittumisesta aiheutuvia yhdistelmiä. Sanoista *kuuhullu* ja *hullunkurinen* on muodostettu yhdistelmä *kuuhullunnurinen*. *Kurinen* muuttuu *n*-alkuiseksi assimilaation kautta. Äännerakenteen yhtäläisyyksiä on myös sanaan *nurinkurinen*. *Vähämielipuolinen* taas on yhdistelmä sanoista *vähämielinen* ja *mielipuolinen*. Läheiset käsitteet *kura* ja *muta* menevät sekaisin leivonnaisen nimessä *kuravatkulikakku*. Yksi yhdysosamuotokin esiintyy: *ylimäärävälipala*.

Kolmiosaisissa yhdyssanoissa on muutama eläimennimi. *Silmälasikäärmeen* määriteosa menee jättiläisiltä sekaisin, ja tuloksena on hieman erilaisiin laseihin viittaavat *tiimalasikäärme* ja *tuulilasikäärme*. Mielenkiintoinen eläimennimestä tehty muodostelma on *virtsaheppu*. *Virtahevon* alkuosa on muuttunut äänteenlisäyksen kautta *virtsa*-sanaksi. *Virtsa*-sanankäyttö on luultavasti lastenkirjallisuudelle melko epätyypillistä, ja sana onkin hyvä esimerkki Dahlin rohkeasta ja anarkistisesta tyylistä. Ilmauksen päättävä *heppu*-sana on arkityylinen ilmaus, joka tarkoittaa kaveria tai jätäkää (PS s.v. *heppu*). *Virtsaheppu*-sanasta voi lisäksi hahmottaa sananmuunnoksen *hepoheppu* > *pepoheppu*. Tällöin ilmauksesta voi havaita *virtahevossakin* esiintyvän *hepo*-sanankäytön ja myös takapuolta tarkoittavan sanan *peppu*. Kokonaisuudesta voi näin ollen hahmottaa myös yhdistelmän *virtsaheppu*. *Virtsaheppu* onkin monipuolisuudessaan mielestäni yksi suomentajan parhaista muodosteista ja sopii Dahlin tyyliin erittäin hyvin. Lasken kolmiosaiseksi yhdyssanaksi myös tapauksen *krokokolliaattori*, koska muodostustavan takia siitä hahmottuu mielestäni kolme osaa *kroko*+*kolli*+*aattori*. *Krokokolliaattorissa* on aineksia *krokotiilista* ja sen läheisestä sukulaisesta *alligaattorista*. Lisäksi keskellä on kissaeläimeen viittaava sana *kolli*. Näin sanaan saadaan hauskalta kuulostava rytmi ja *k:n* ja *o:n* toistuminen.

Jo monessa edellä mainitussa yhdyssanassa on ekspressiivisyyttä. Muita selvästi ekspressiivisiä tapauksia ovat seuraavat yhdyssanat:

<i>horoloro</i> 'hölynpöly'	<i>poksutuhnu</i> 'pieru'
<i>huminamumina</i> humisevasta äänestä	<i>poplipumpelo</i> kuplia kuvaileva ilmaus
<i>hölymöhellys</i> 'hölynpöly'	<i>riemupärsky</i> 'riemastuttava'
<i>hömötuhnu</i> huonosta ideasta	<i>siansönkkä</i> 'siansaksa'
<i>körmytörkkö</i> pahasta mausta	<i>tohnamielo</i> 'huono, omituinen'
<i>loromöhelö</i> 'hölynpöly'	<i>törkyvaikku</i> 'törkyinen, huono'
<i>lörölortti</i> 'huono, kurja'	<i>sikamöhnä</i> pahasta mausta
<i>lörppölaatikko</i> 'puheliassa'	<i>ykälönttä</i> pahasta mausta
<i>lörökatkero</i> pahanmakuisesta juomasta	<i>sontaliiska</i> perskurkkanasta käytetty
<i>moskamato</i> haukkumasana	haukkumasana
<i>myräluikku</i> 'huono, omituinen'	

Näistä ainoastaan tapauksissa *lörppölaatikko* ja *moskamato* vain määriteosa on ekspressiivinen ja edusosa neutraali. Tapauksessa *siansönkkä* määriteosan voi katsoa olevan neutraali eläimennimi, vaikka sen lähtömuoto *siansaksa* onkin arvottava. *Sönköttää*-verbistä johdettu *sönkkä* sen sijaan on selvästi ekspressiivinen. Useimmissa tapauksissa molemmat osat ovat kuitenkin ekspressiivisiä: *ykälönttä*, *hömötuhnu*, *körmytörkkö*. *Huminamumina* on muodostettu onomatopoeettisista sanoista ja se kuvaa ääntä, samoin pierua tarkoittava *poksutuhnu*. Useimmiten ekspressiivisyys ilmaisee negatiivista suhtautumista ja jotain inhottavaa. Positiivista suhtautumista kuvaavat oikeastaan vain sanat *riemupärsky* 'riemastuttava' ja *poplipumpelo*. Jälkimmäistä IKJ käyttää kertoessaan unien keräämisestä: *ne [unet] vaeltava ympäriinsä kuin pienet poplipumpelot kuplat* (IKJ s. 46). Alun *popli* kuulostaa onomatopoeettiselta ja tuo mieleen ilmausta seuraavan sanan *kupla* ja verbin *kuplia*. *Pumpelo* taas tuo mieleen *pumpulin*. Äänneasu ja miellelyhtymät kupliin ja pumpuliin korostavat unien pehmeyttä ja haurautta. Negatiivisten vaikutelmien ilmaiseminen liittyy usein esimerkiksi makuun. Maistaessaan kahvia ensimmäistä kertaa presidentin luona, IKJ kauhistuu sen väkevää makua: *Mitä tämä kammo lörökatkero on, dresipientti?* (IKJ s. 190.) *Lörökatkero* ilmaiseekin hyvin IKJ:n mielipiteen juomasta. Kirjassa useaan otteeseen mainittava *perskurkkana* herättää myös suuria inhon tunteita, jotka kumpuavat ekspressiivisinä ilmauksina: *Se maistuu körmytörköltä ja sikamöhnältä!* (IKJ s. 227.) Jättiläismaassa asuminenkaan ei ole IKJ:n mieleen: *tämä on niin kihinäkuuma törkyvaikku maa* (IKJ s. 44). Myös epäilyttävät ja IKJ:n mielestä hölmöltä kuulostavat puheet saavat ekspressiivisiä nimityksiä.

”Missä se paikka on?” ilmavoimien mies sanoi IKJ:lle. ”Oletan, että osaatte määrittää sen sijainnin kartalta.”

”Määrittää sen sijainnin?” sanoin IKJ. ”Kartta? Minä ei ole koskaan kuullut noita sanoja ennen. Puhuko tämä ilmavaivakomentaja *loromöhelöä?*” (IKJ s.201.) (Ensimmäiset kursivoinnit kirjasta, viimeinen minun.)

3.2. Intensifioiva määriteosa

Aineistossani on parikymmentä tapausta, joissa yhdyssanan määriteosan voi katsoa olevan merkitystä intensifioiva eli korostava. Nimitystä intensifioiva määriteosa käytetään yhdysadjektiivien kuvauksessa, koska se ilmaisee ominaisuuden suurta astetta, (*jääkylmä, huippuhyvä*). (Hakulinen ym. 2004: 411). Otan tässä luvussa kuitenkin huimioon myös neljä aineistooni kuuluvaa substantiivina (*huimouni, jumboelefuntti, ökläimelä ja viuhujymyvauhti*), koska niissä esiintyy osittain sanoja tai samankaltaisia määriteosia kuin yhdysadjektiiveissa. Myös adjektiivimaisesti käytetyt intensifioivan määriteosan sisältävät partisiipit mainitsen tässä luvussa.

Suomen kielessä intensifioiva määriteosa on joko genetiivissä (*höyhenenkevyt*) tai nominatiivissa (*kivikova*). Se voi olla myös merkitykseltään erikoistunut itsenäiseen sanakäyttöön (*läpimärkä*). Myös mitään lekseemiä edustamattomat muodot ja yhdysosamuodot ovat mahdollisia (*ikivanha*). (Hakulinen ym. 2004: 411–412.) Aineistoni intensifioivat yhdysosat ovat paria poikkeusta lukuun ottamatta yhdysosamuotoisia.

O-johdokset ovat suomen kielessä melko tavallisia yhdysosamuotoja, ja niitä esiintyy esimerkiksi sanoissa *jalkopää, kaukopartio* ja *sikopaimen*. (Häkkinen 1997: 154.) Yhdysadjektiivien intensifioivina määriteosina o-johdokset taas eivät ole tyypillisiä. Aineistossani niitä kuitenkin on. Adjektiivien *huikea* ja *huima* vartaloista on muodostettu määriteosat *huiko-* ja *huimo-*. *Huiko-* esiintyy yhdysadjektiiveissa *huikohyvä, huikoiso* ja *huikosuihke*. Näistä myös viimeistä IKJ käyttää adjektiivina ihastellessaan presidentin linnan juhlasalia: *Missä huikosuihkeessa huoneessa me ollaan!* (IKJ s. 187.) *Suihke* lienee assosioitavissa esimerkiksi sanoihin *säihke, säihkyvä*. *Huimo-* esiintyy yhdysadjektiivissa *huimoiso* ja substantiivissa *huimouni*.

Aineistossani esiintyy kaksi vierasperäistä prefiksiä, *ekstra-* ja *jumbo-*, jotka voidaan hahmottaa yhdysosiksi. Suomen kielessä vierasperäisen prefiksin sisältävät sanat ovat yleensä lainautuneet kokonaisina, kuten *mikroskooppi, antibiootti*, mutta osa prefikseistä voi liittyä muuhunkin kuin vierassanaan. Tällaisia yhdistelmiä ovat esimerkiksi *antisankari, ex-mies* ja *minimaissi*. (Hakulinen ym. 2004: 192.) Aineistossani vierasperäiset prefiksit liittyvät suomenkielisiin sanoihin, kuten lastenkir-

jan kielessä voi olettaakin. Tätä aineistoni ryhmää edustavat sanat *ekstramuheva*, *jumbohyvä* ja *jumboelefantti*. *Ekstra-* ja *jumbo-*alut intensifioivat merkitystä ja ilmaisevat adjektiivissa ominaisuuden suurta astetta. *Jumboelefantissa* alkuosa taas kuvanee eläimen (elefantin) suurta kokoa. Suomen kielestä on tuttu vastaava tapaus *jumbojetti*, 'hyvin suuri suihkumoottorinen matkustajalentokone' (PS s.v. *jumbojetti*).

Myös *umpi-* on prefiksimäinen aines, joka on yhdyssanan määriteosana tavallinen (*umpihanki*, *umpikuja*, *umpikuuro*, *umpimielinen*) muttei esiinny itsenäisenä lekseeminä (Hakulinen ym. 2004: 192) (PS s.v. *umpi*). Aineistossani *umpi-* esiintyy epätavallisissa, suomen kieleen vakiintumattomissa yhdistelmissä *umpihömelö* ja *umpikiihkeä*. Kummassakin tapauksessa se korostaa edusosan merkitystä.

Iteratiiviset eli toistoyhdyssanat rakentuvat sanasta ja sen kertaumasta ja ovat merkitykseltään yleensä korostavia. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *häthätää*, *pikapikaa*, *hienonhieno* ja *pienenpieni*. (Hakulinen ym. 2004: 410.) Aineistostani lasken toistoyhdyssanaksi tapauksen *hykihykerryttävä*. Siinä sana ei kertaudu kokonaisuutena, mikä aiheuttaisikin melko kömpelön yhdistelmän, vaan partisiippin *hykerryttävä* alusta on muodostettu yhdysosamuoto *hyki-*. Partisiippimuotoinen on myös ilmaus *kammoteurastava*: *Se on kaamea kammoteurastava Jaska!* (IKJ s. 104.)

Adjektiivi *tietämätön* saa aineistossani korostavan määriteosan *mitään-*, jolloin tulos on *mitäntietämätön*. Ilmaus olisi mahdollinen suomen kielessäkin, mutta se tuskin on yleinen. Yhdessä tapauksessa ominaisuutta (kovaa vauhtia) taas korostetaan jopa kahdella peräkkäisellä määriteosalla: *viuhujymyvauhti*. *Viuhua-*verbistä on muodostettu yhdysosamuoto *viuhu-* ja sen jäljessä on vielä *jymy-*, jota suomen kielessäkin käytetään esimerkiksi yhdyssanoissa *jymyuutinen* ja *jymy-yllätys* (PS s.v. *jymy*).

Monissa edellä mainituissa tapauksissa on havaittavissa aineistolleni tyypillistä ekspressiivisyyttä. Sitä on myös tapauksissa *löllyöklä*, *natinakumma*, *nipsupikkuinen*, *rämäpaksu*, *rupimälsä*, *rupimätä* ja *ökläimelä*. *Ökläimelä* esiintyy sekä adjektiivina että substantiivina.

”Jokainen ihmisparsa on muho ja erilainen. Jotkut on suurnamoiskuja ja jotkut *ökläimeliä*. Kreikkalaiset on täynnä *ökläimelää*. Kukaan Jättiläinen ei ikinä syö kuperkreikkalaisia.” (IKJ s. 27)

Myös alkusointuja on jonkin verran. Tarkoituksella alkusointuisiksi tehtyjä ovat todennäköisesti *kiehnäkipperä* ja *kihinäkuuma*.

3.3. Yhdysverbejä

Aineistostani erottuu selvästi yhdysverbien luokka, eivätkä ne ole kovinkaan harvinaisia jättiläisten puheessa, vaikka suomen kielessä yhdysverbejä on melko vähän. Niitä on laskettu olevan noin 250 sanakirjalekseemiä (Hakulinen ym. 2004: 414), ja yhdysanoista yhdysverbien osuus on vain 0,3 % (Häkkinen 1994: 143). Yhdysverbien määrä lisääntyy jatkuvasti kielenhuollon vastustuksesta huolimatta. Kaisa Häkkisen mukaan tärkeimpiä syitä tähän ovat muun muassa vieraiden kielten malli, suomen kielen rakenteelliset edellytykset (määritteen sijoittuminen pääsanan edelle) ja sanaston aukkojen täyttäminen. (Häkkinen 1987: 19–23).

Iso suomen kielioppi jaottelee yhdysverbit rakenteeltaan kahteen ryhmään: yhdysanoista johdettuihin (*ajanmukaistaa, keski-ikäistyä, tietokoneistaa*) ja tavanomaisiin määritysyhdysanoihin (*aliarvioida, ylenkatsoa, ilmiantaa*). Vakiintuneiden yhdysverbien lisäksi esiintyy tilapäisiä, usein leikkimielisiä tai tyyliväritteisiä yhdysverbejä (*pintaliittää, kesäasua*), joiden kautta yhdysverbien luokka on avoin ja karttuva. (Hakulinen ym. 2004: 414–415.)

Aineistossani on 16 yhdysverbiä. Ne ovat selvästi tyyliään juuri leikkilisiä ja tyyliä ilmaisevia ja usein muullekin aineistolle tyypillisesti ekspressiivisiä. Aineistoni yhdysverbien määriteosat näyttävät yleensä olevan merkitystä intensifioivia tai lisäsävyn tuovia. Pahanmakuinen *perskurkkana*-kasvis on IKJ:n mielestä todella vastenmielinen, ja IKJ kuvaa tuntemuksiaan sitä kohtaan sanoen *minä ällökammoksen sitä* (IKJ s. 54). *Kammoksua*-verbi saa lisäksi inhottavuutta korostavan *ällä*-määritteen (Paunonen 2000 s.v. *ällä*). Kun Sohvi ei malta olla korjaamatta IKJ:n puheita, IKJ huomauttaa *älä nipotouhota* (IKJ s. 30). *Nipo* on tärkeilijä ja toisten tekemisiin puuttuva ihminen (Paunonen 2000 s.v. *nipo*). *Touhottaa* taas tarkoittaa innoissaan puuhaamista tai puhumista ja hössöttämistä (PS s.v. *touhottaa*). IKJ:n käyttämä yhdysverbi tuo siis hyvin esiin Sohvin tärkeilyn ja malttamattomuuden. Yhdysverbissä *ampukiittää* on yhdistetty verbit *ampaista* ja *kiittää*. Ne molemmat kuvaavat nopeaa liikkumista ja liikkeellelähtöä. *Ampaista*-verbistä johdettu *ampu*-määrite on siis merkitystä intensifioiva.

Erikoinen tapaus on yhdysverbi *sammaljäkättää*, jota IKJ käyttää kuvaamaan omaa epätavallista puhetapaansa.

Niin kuin minä sanoi sinulle aikaisemmin, minä kyllä tiedän tarkkaan ne sanat jotka minä tahdon sanoa, mutta jotenkin tai toisesta minä aina lopulta *sammaljäkätän*. (IKJ s. 58.)

Verbi on yhdistelmä erilaisia puhetapoja kuvaavista verbeistä *sammaltaa* 'puhua epäselvästi', 'soperella' ja *jäkättää* 'nalkuttaa', 'motkottaa' (PS s.v. *sammaltaa*, *jäkättää*). Merkityksensä lisäksi verbeillä on muutakin yhteistä: kummastakin tulee mieleen kasvimaailma. *Sammaltaa*-verbi on äänneasultaan samankaltainen kuin *sammal*. Nykysuomen etymologisessa sanakirjassa näiden mainitaankin olevan todennäköisesti samaa sanuetta (Häkkinen 2004 s.v. *sammaltaa*). *Jäkättää*-verbistä tulee mieleen *jäkälä*. Yhdysverbi onkin todennäköisesti yhdistetty näistä sanoista juuri luontosanas-toyhteyksien takia, jolloin lopputuloksena on monitasoisia miellelyhtymiä tuova sana.

Suurin osa aineistoni yhdysverbeistä esiintyy kirjan kohdassa, jossa ilkeät ihmissyöjäjättiläiset huomaavat jääneensä ansaan Sohvin ja IKJ:n juonien ansiosta. Kun jättiläiset heräävät päiväuniltaan ja huomaavat olevansa sidottuina kettinkeihin, jokainen niistä huudahtaa yhdysverbin sisältävän ilmauksen.

- ”Mut on *myräluikittu!*” ärjyi Läskinlappaaja.
 ”Mut on *salakyömätty!*” parkui Penskanpurija.
 ”Mut on *röhkänielitty!*” pauhasi Luunmurskaaja.
 ”Mut on *mäsäkähmitty!*” ulvoi Raatokaappi.
 ”Mut on *sikämöhnätty!*” vaahtosi Rasvasylki.
 ”Mut on *höynäruhjottu!*” kirkui Lastenlyttäjä.
 ”Mut on *sottamulautettu!*” rääkyi Pötsiklonkku.
 ”Mut on *kakkarakäräytetty!*” mylvi Verikorsto.
 ”Mut on *liiskapukiloitu!*” kiljui Teurastaja. (IKJ s. 220–221.)

Merkitykseltään nämä verbit voisivat siis tarkoittaa esim. ansaan saamista, pettämistä ja huijaamista. Verbien osissa onkin viitteitä salamyhkäisyyteen (*sala*, *luikkia*), huijatuksi tulemiseen (*höynä*) ja rikkomuksen ilmiantoon (*käräyttää*). Niissä on piirteitä myös väkivaltaisesta kohtelusta (*ruhjoa*, *pukiloida* vrt. *mukiloida*). Toiminta on ilmeisesti ollut ihmissyöjäjättien mielestä myös sikamaista (*sika*, *röhkä* vrt. *röhkkiä*). Ekspressiivisyyttä tuovat myös likaisuuteen viittaavat sanat (*kakkara*, *sotta*, *liiska*, *möhnätä*). Alkusointu on vain yhdessä tapauksessa: *kakkarakäräyttää*.

Hieman samankaltaisia alkusointuisia yhdysverbejä käyttää Läskinlappaaja nähdessään painajaisunta, jossa jättiläisten perivihollinen Jaska ajaa häntä takaa. Läskinlappaaja huutaa unissaan *Jaska körmykärventää mua* ja *Jaska mönjämulauttaa mut* (IKJ s. 104). Nämä verbit eivät tarkoita huijatuksi tulemista vaan todennäköisesti vakavia väkivallan tekoja, koska jättiläiset pelkäävät Jaskan tappavan heidät; tosin ainoastaan *kärventää*-verbissä on selvähköjä viitteitä tähän. *Körmy* tarkoittaa isoa tai vahvaa miestä, jollainen Jaskan epäilemättä täytyy olla jättiläisiä tappaakseen (Pauonen 2000 s.v. *körmy*). *Mulauttaa* on deskriptiiviseltä kuulostava verbi, jota ei ole suomen kielessä.

Lähimpänä sitä on veteen polskahtamista tarkoittava *mulahtaa* (PS s.v. *mulahtaa*). *Mönjä* on tahna-
maista ainetta, johon *mulauttaminen* voi hyvinkin olla kurja kohtalo (PS s.v. *mönjä*).

4. JOHDOKSET

4.1. Johtimen vaihto ja poisto

Johtaminen on toinen suomen kielen sananmuodostustavoista. *Isossa kiltissä jätissä* johtimia käytetään uusien sanojen muodostamiseen, mutta johtimellisia sanoja myös muokataan käyttämällä vaikiintuneen johtimen paikalla jotain muuta johdinta tai kantasanan kaltaista muotoa. Käsittelen näitä johtimen kadon tai vaihdoksen sisältämiä sanoja ensin. Niissä aineistoni jakautuu selvästi sanaluokittain: suurin osa tapauksista on adjektiivieja tai verbejä ja vain yksittäiset tapaukset edustavat muita sanaluokkia. Aineiston deskriptiivisyys näkyy tämänkin alaluvun sanoissa, ja myös adjektiiveihin ja verbeihin osuvat keskittymät ovat tyypillisiä ekspressiivisanoille.

4.1.1. Adjektiivit

Aineistoni adjektiiveja on muokattu eniten poistamalla johdin ja käyttämällä kantasanan kaltaista muotoa. Näin on kuudessa aineistoni tapauksessa. Esimerkiksi adjektiivista *piskuinen* on poistettu *inen*-johdin, ja IKJ:n puheessa esiintyy muoto *pisku*, jota edelleen käytetään adjektiivina.

Jos minä ei olisi pelkkä seitsemän metriä lyhyt pikku *pisku* kääpiöjättiläinen niin silloin minä pysäyttäisin ne (IKJ s. 130).

Adjektiivista *niljakas* taas on poistettu *kAs*-johdin, jolloin jäljelle jää kantasana *nilja*. Loput näistä tapauksista ovat *o*-loppuisia.

mojo < mojova

kammo < kammottava

muho < muheva

muhko < muhkea

Sana *kammo* esiintyy suomen kielessä substantiivina (‘voimakas pelko, kauhu, fobia’) (PS s.v. *kammo*), muttei adjektiivina, kuten aineistossani: *on voihkittavaa ja kammaa kun jättiläiset syö ihmisparsoja* (IKJ s. 86).

Johtimen poiston lisäksi adjektiiveja on muokattu johdinta vaihtamalla tai lisäämällä johdinaines jo olemassa olevan lisäksi. Näitäkin tapauksia on kuusi. Kolmessa tapauksessa uusi johdin

on *llinen*. *llinen*-adjektiivit ovat suomen kielessä muun muassa possessiivisia tai väljempää kuuluvuussuhdetta ilmaisevia, esimerkiksi *jalallinen* juomalasi ’juomalasi, jossa on jalka’ (Hakulinen ym. 2004: 275). Aineistoni *llinen*-muunnokset eivät juurikaan toteuta possessiivisuuden periaatetta, vaan sanoja on muokattu johtimen avulla hauskan kuuloisiksi. Esimerkiksi adjektiivi *jättimäinen* taipuu IKJ:n kielessä muotoon *jättimällinen*. *mAinen*-johtimesta säilyy vain *mA*-alku ja sen perään, *inen*-aineksien paikalle tulee siis *llinen*, jolloin keskelle sanaa saadaan huvittavan kuuloinen ilmaus *mälli* (’suussa pureksittava möykky, purutupakka, läimäys, tärskäys, tälli) (NS s.v. *mälli*). Partisiippi *kauhistuttava* taas saa peräänsä *llinen*-johtimen, jolloin tuloksena on *kauhistuttavallinen*. Tästäkin tuotoksesta erottuu tuttu sana, *tuttavallinen*. Partisiipista *inhottava* taas on tehty johtimen vaihdoksen kautta *inhollinen*.

Pelkän *inen*-johtimen avulla on muodostettu partisiipista *kaikkietävä* muunnos *kaikkietoinen*. Tapauksessa *vastemieletön* on karitiivinen johdin *tOn* eli sanalle vastenmielinen on muodostettu tavallaan vastakohta. Partisiippi *ällöttävä* taas muuntuu muotoon *ällökäs*, jossa kannan perässä on *kAs*-johdin.

4.1.2. Verbit

Aineistoni esiintyy johtimen vaihtoa sekä finiittisissä verbeissä että muutamassa partisiippimuodossa. Persoonamuotoisissa eli finiittisissä verbeissä on seitsemän tapausta, joissa verbin tavanomaisen johtimen sijaan käytetään jotain toista johdinta. Kaksi verbeistä on muodostettu *Oi*-johtimen avulla. *Oi*-verbit ovat suomen kielessä monitavuisista nomineista muodostettuja. Useimmiten johdin liittyy kolmitavuisen substantiivin *A*-, *i*- tai *O*-loppuiseen vartaloon, jolloin loppuvokaali katoaa (*markkinoida*). (Hakulinen ym. 2004: 327–328.) Aineistoni tapaus *tutinoida* on kuitenkin johtosuhteeltaan erilainen. Se on verbikantainen: *tutista* > *tutina* > *tutinoida*. Verbi esiintyy fraasinomaisessa ilmauksessa *tutinoida kylmästä* (vrt. *tutista kylmästä*) (IKJ s. 39). *Tutista*, *tutina* ja näin ollen myös *tutinoida* ovat ekspressiivisiä sanoja. Ison suomen kieliopin mukaan *Oi*-verbeissä onkin suomen kielessä vain tilapäisiä, ei siis vakiintuneita, ekspressiivisiä muodosteita, esim. *räpelöidä* (Hakulinen ym. 2004: 308).

Toinen aineistoni *Oi*-verbi on muodostettu eri tavoin kuin suomen kielessä tavallisesti, ei siis kolmitavuisesta nominista. Verbiä *hypelöidä* IKJ käyttää merkityksessä ’hypätä’: *sinä et voi missään tapauksessa hypelöidä alas pöydältä* (IKJ s. 64). *Hypelöidä* on muodostettu *hypätä*-verbin frekventa-

tiivisesta *hypellä*-johdoksesta. IKJ tosin tuskin tarkoittaa ilmaista johtimelle tyypillistä frekventatiivisuutta, koska pöydältä alas hyppääminen on kertaluontoinen eikä toistuva tapahtuma. *Hypelöidä* onkin luultavasti muodostettu vain hauskan kuuloiseksi sanaksi. Sen mallina saattaa hyvinkin olla esimerkiksi äänneasultaan samankaltainen verbi *hipelöidä* ('hypistellä, kosketella, kopeloida') (PS s.v. *hipelöidä*).

Kahdessa aineistoni tapauksessa käytetään *le*-johdinta hieman tavanomaisempaan tapaan. *-le*-johdin voi olla yhdysjohtimen loppuosana ja muodostaa näin ollen johtimet *-ele-*, *-ile-*, *-(i)Ctele-* ja *-ske(n)tele-* (esim. *heitellä*, *retkeillä*, *juonitella*, *käyskennellä*) (Hakulinen ym. 2004: 354). Verbi *päästellä* on *ele*-johdos ja käytössä suomen kielessä (esimerkiksi *päästellä kaloja verkosta*, *päästellä ärräpäitä*) (NS s.v. *päästellä*). Aineistossani sitä käytetään sikäli erikoisesti, että se esiintyy fraasissa *päästellä irti* < *päästää irti*. Johtimen tuoma frekventatiivisuus on epätavallinen tilanteessa, jossa on kyse yksittäisen tapahtuman, tässä tapauksessa otteen hiuksista irti päästämisen ilmaisemisesta: *sinä on ystävällinen ja päästelee irti minun tukasta* (IKJ s. 80).

Aineistoni verbi *heilulla* on muodostettu *-ile*-johtimen avulla *heilua*-verbistä. Johdin tuo verbiin frekventatiivisuuden vaikutelman, ja *heilulla* onkin täysin ymmärrettävä sana, vaikkei se olekaan vakituisesti käytössä. *U*-vartaloisista verbikannoista muodostettuja *ile*-johdoksia on suomen kielessä jonkin verran, esimerkiksi *kääntyillä* ja *taipuilla*, joten malli on olemassa (Hakulinen ym. 2004: 356). *Heilulla*-verbin vakiintumattomuuteen vaikuttaa todennäköisesti se, että *heilua*-verbi sisältää jo itsessään jatkuvan liikkeen merkityksen eikä frekventatiivijohdosta näin ollen tarvita.

Mielestäni hyvä ja kuvaava johdos on verbi *änkyttyä*. *Änkyttää* verbistä on siis reseptiivisen *-ttU*-johtimen avulla muodostettu *änkyttyä*, joka kuvailee tunnetilaa, jossa hämmentyy niin paljon, että alkaa änkyttää (Hakulinen ym. 2004: 333). Mallina on varmasti myös suomen kielen ilmaus *olla änkkänä*, joka tarkoittaa sanattomaksi hämmästy mistä (PS s.v. *änkkä*). IKJ käyttääkin sanaa kuullessaan odottamattomia kehuja ja ollessaan todella otettu niistä: *minä on täysin änkyttynyt* (IKJ s. 59).

Loput poikkeukselliset johtimen käytöt finiittiverbeissä ovat yksittäistapauksia. Edellä mainittu *-ile*-johdin esiintyy suomen kielen verbissä *toraillla*. IKJ:n puheessa se saa muodon *torastaa*, johtimenaan siis *-stA-*. Verbi *ahmia* muuttuu IKJ:n puheessa muotoon *ahmata*; normaalin *-i*-johtimen käytön sijaan verbistä tulee siis supistumaverbin kaltainen. Toisin päin muutos taas tapahtuu tapauksessa *kuorsata* > *kuorsia*, jossa suomen kielen mukainen muoto on supistumaverbi ja IKJ:n versio *-i*-johtimellinen. *Kuorsia*-muodosta on kirjassa johdettu myös ilmaukset *iltapäiväkuorsit* ja *ottaa kuorsit*.

Finiittiverbien lisäksi aineistossani on neljä infiniittistä verbiä, joista kaikki ovat *vA*-partisiipeja. Niitä käytetään adjektiivien tapaan ja niiden suomen kielen mukainen lähtösananakin on kaikissa tapauksissa joko tavallinen adjektiivi tai adjektiivinomaisesti käytetty *vA*-partisiippi. Adjektiivi *herkullinen* vääntyy IKJ:n suussa kahteen poikkeukselliseen muotoon; *herkuttava* ja *herkututtava*. *Herkuttavan* mallina voi olla esimerkiksi *houkuttava*. *Herkututtava* taas on kontaminaatio sanoista *herkullinen* ja *kututtava*. Mallin mukaan on muodostettu myös sanat *kammostuttava* ja *pelostuttava*. *Kammottava* ja *pelottava* ovat saaneet aineksia läheisestä sanasta *kauhistuttava*.

4.1.3. Muita tapauksia

Lähes kaikki johtimen vaihtoon ja poistoon liittyvät tapaukset ovat siis adjektiiveja tai verbejä. Niiden ulkopuolelle jää vain muutama tapaus. Yksi johtimen kato esiintyy fraasiin kuuluvassa substantiivissa *saada neron leimaus* > *saada neron leima*. *-Us*-johdin siis katoaa ja sana lyhenee, jolloin sanan merkitys muuttuu, mutta fraasi säilyy tunnistettavana ja IKJ käyttää sitä samoin kuin *saada neron leimaus* -fraasia käytetään: *Minä sain juuri neron leiman!* (IKJ s. 98.)

Röyhtäily-substantiivin sijaan IKJ käyttää muotoa *röyhtiminen*. Verbikantaisen teonnimen kantana on *röyhtäillä*-verbin sijaan versio *röyhtiä*. Se ei kuitenkaan esiinny aineistossani verbinä vaan ainoastaan substantiivina *röyhtiminen*. *U*-teonnimen sijaan siis käytetään *minen*-johdosta.

Yhdessä tapauksessa adverbien johdin muuttuu toisen adverbien vaikutuksesta. Aineistossani *takaperin* on *takaperäisin* ja esiintyy IKJ:n virkkeessä *Minä laukkaan edestakaisin ja takaperäisin Jättiläismaasta joka ilta puhaltamaan unia pikkulapsusten makuuhuoneisiin* (IKJ s. 202). *in*-adverbi *takaperin* muuttuu siis *isin*-loppuisen adverbien *edestakaisin* mallin mukaan muotoon *takaperäisin*.

4.2. Uudet johdokset

Uudet johdokset määrittelen siten, että sana ei ole syntynyt suomen kielen sanaa muokkaamalla johtimen vaihdoksen tai kadon kautta siten, että sanaluokka ei muutu, vaan sana on johdettu sanaluokasta toiseen tai, kuten parissa tapauksessa, fraasista yksittäiseksi sanaksi. Tässä ryhmässä tapaukset jakaantuvat melko tasaisesti substantiiveihin, adjektiiveihin ja verbeihin.

4.2.1. Substantiivit

Uusissa substantiivijohdoksissa suurin osa, kolme neljästä tapauksesta, on johdettu onomatopoeettisista sanoista.

klunksaus < klunk
nipsu < nips(aista)
pipsaus < pips

Klunksausta IKJ käyttää lähinnä merkityksessä 'siemaus' kertoessaan poplimojuoman vaikutuksesta: *muutama klunksaus poplimoa saa olon taas hyreksyttäväksi* (IKJ s. 77). *Nipsu* tarkoittaa pientä suupalaa: *jätä pieni nipsu minun päivälliseksi* (IKJ s. 64). Sana *pipsaus* esiintyy, kun Sohvi on huolissaan, pystyykö IKJ loikkaamaan aukion yli. IKJ:n vastaus kuuluu *minulle tuo on pelkkä pikku pipsaus* (IKJ s. 157). *Pips* on siis hypähdyksestä syntyvä ääni ja *pipsaus* pientä hyppyä tarkoittava sana, joka on selvästi motivoitunut muodostamaan alkusoinnun *pikku*-sanan kanssa.

Ainut ei-onomatopoeettisesta sanasta johdettu substantiivi on ruokaa tarkoittava *syömelö*, jonka kantana on siis *syödä*-verbi. Sanaa käytetään yhdyssanan määriteosana ilmauksessa *on syömelöaika* 'ruoka-aika' (IKJ s. 51). *Syömelö*-sanan *me*-tavu saattaa myös assosioitua *syömä*-vartaloon. Ilmaus *syömäaika* on ymmärrettävä, ja muitakin *mä*-loppuisia sanoja esiintyy yhdyssanan alkuosana (esim. *pesimäaika*) (Tuomi 1980 s.v. *pesimä*).

4.2.2. Adjektiiveja

Uusia adjektiivijohdoksia on viisi. Neljä niistä on selvästi ekspressiivisiä ja *ö*-vartaloisia, mikä onkin ekspressiivisanoille tyypillistä. Sanat ovat *jyrmö*, *töhkö*, *törkkö* ja *vipelö*. *Jyrmöä* IKJ käyttää kuvaillessaan, millaisen korvasären hän saisi, jos Sohvi putoaisi hänen korvakäytäväänsä: *sinä antaisit minulle jyrmön korvatäryn* (IKJ s. 149). *Jyrmö* voi olla esimerkiksi samaa kantaa kuin *jyristä*. Sekä *töhkö* että *törkkö* esiintyvät Verikorsto-jättiläisen puheessa, ja niillä molemmilla kuvaillaan *perskurkkana*-kasvista. Ensin esiintyy *töhkö*, kun Verikorsto ihmettelee IKJ:n ruokavarastoja: *siis tämä on se töhkö rupimätä mötkylä, jota sinä syö* (IKJ s. 64). *Töhkö* on samaa kantaa kuin substantiivi *töhkä* ('moska, roina roska) (PS s.v. *töhkä*). *Törkkö* taas esiintyy kahdessa eri yhteydessä ja erilais-

sa merkityksessä. Ensimmäisen kerran sitä käyttää siis Verikorsto, joka epäröi maistaa pahanmakuisiksi arvelemaansa *perskurkkanaa*: *jos se on törkköä, niin minä murskaa sen sinun läskipottupäähän* (IKJ s. 65). Tässä yhteydessä *Törkön* kanta on siis todennäköisesti *törky*. Toisessa yhteydessä *törkköä* taas käyttää IKJ ja se todennäköisesti tulee sanasta *törkeä*. Merkitykseltäänkin se vastaa 'törkeää', koska IKJ käyttää sitä kertoessaan epäkohteliaasta käytöksestä: *röyhtiminen on törkköä* (IKJ s. 73). *Törkeä* ja *törky* ovatkin samaa vartaloa (Häkkinen 2004 s.v. *törkeä*), ja aineistossani samasta vartalosta on muodostettu *törkkö*, jota voi käyttää kummassakin tarkoituksessa. Neljäs ö-loppuinen ekspressiivinen adjektiivi on *vipelö*. Se on samaa kantaa kuin *vipeltää*-verbi. *Vipelö*-adjektiivilla IKJ kuvailee erästä eläinlajia: *yleensä me jättiläiset vain eletään ja eletään kun vipelö konka-ainekoheltaja* (IKJ s. 55).

Kylmää tarkoittavana sanana IKJ käyttää ilmausta *hilakka*: *jos on lämmin sää ja jättiläisellä on kuuma kuin kihinäpannussa, niin se luultavasti loikkii aina hilakkaan pohjoiseen asti ja nappaa itselleen eskimon tai kaksi* (IKJ s. 39). Ison suomen kieliopin mukaan kolmitavuiset *Akka*-adjektiivit ovat enimmäkseen deskriptiivisiä ja lekseemikannattomia. Tällaisia sanoja ovat esim. *helakka*, *navakka*, *räväkkä* ja *sähäkkä*. Kantasanallisia vastaavia ovat *punakka* ja *kuivakka*. (Hakulinen ym. 2004: 285.) Aineistoni *hilakkaa* voi pitää kantasanallisena, koska se on selvästi johdettu sanasta *hile*.

4.2.3. Verbit

Substantiivien yhteydessä mainittu *klunk*-sanana käyttö johdoksen kantana esiintyy myös verbeissä. *Klunk*-sanasta on johdettu kaksi verbimuotoa, *klunkkia* ja *klunksauttaa*. Molemmat tarkoittavat syömistä. Verbi *klunkkia* esiintyy myös suomen murteissa, mutta niissä se tarkoittaa korpin ääntelyä tai ontumista (SMS s.v. *klunkkia*). Substantiivi *klunkki* sen sijaan tarkoittaa ryyppyä tai kulausta (SMS s.v. *klunkkia*) ja on siis ilmeisesti motivoitunut nielaisuäänestä *klunk*, kuten aineistonikin tapaukset.

Kaksi uusista verbijohdoksista on muodostettu fraasista. Ilmauksesta *olla mullin mallin* ('olla sekaisin') on johdettu verbi *mullinmallintaa*, jota IKJ käyttää kieltäessään Sohvia sekoittamasta hänen ajatuksiaan, kun he keskustelevat iän määrittelystä. IKJ:n mielestä nimittäin ainoastaan hereillä-oloaika lasketaan ikään mukaan.

"Olen kahdeksan", Sohvi sanoi.

"Sinä voi luulla olla kahdeksan", IKJ sanoi, "mutta sinä on kuluttanut vain neljä vuotta elämästä pikkusilmät auki. Sinä on vain neljä, äläkä enää *mullinmallinna* minua. Tuollaisen

tiuskean pikku kakkupikaran ei pidä *mullinmallintaa* vanhaa viisasta tietä jää ja pysyy, joka on satoja vuosia enemmän kuin sinä. (IKJ s. 98.)

Suomen kielessä on olemassa *malli*-sanasta johdettu verbi *mallintaa*, joka tarkoittaa mallin avulla kuvaamista (PS s.v. *mallintaa*). Toinenkin fraasista muodostettu ilmaus jatkaa harhaanjohtamisen teemaa. Fraasista *vetää höplästä* on muodostettu verbi *höpläyttää*. *Höpläyttää* on mainittu myös Suomen murteiden sanakirjassa. Siinä sillä on merkitykset ’nopeasta, huolimattomasta jättämisestä’, ’sanoa äkkiä, höläyttää’ ja ’narrata’ (SMS s.v. *höpläyttää*). Aineistossani sanan merkitys vastaa viimeistä edellä mainituista. Uskoakseni IKJ:n käyttämä *höpläyttää* on kuitenkin fraasikantainen eikä suoraan murteesta otettu, koska fraasi *vetää höplästä* lienee lukijoille tutumpi kuin murrekana *höpläyttää*. IKJ käyttää sanaa, kun huomaa Sohvin epäilevän IKJ:n sanoja: *sinä luulet, että höpläyttän sinua* (IKJ s. 49). Fraasin *höplä*-kannasta on siis muodostettu *-UttA*-johtimen kautta kuratiivi- eli teettöverbi (Hakulinen ym. 2004: 311). Vastaavanlainen muttei fraasin pohjalta muodostettu tapaus on *höpsö* > *höpsäyttää*. *Höpläyttää* ja *höpsäyttää* esiintyvätkin samassa yhteydessä vain muutaman virkkeen päässä toisistaan: *minä en koskaan höpsäyttäisi sinua* (IKJ s. 49). Kummankin verbin mallina on todennäköisesti suomen kielen verbi *höynäyttää*.

Yksi aineistoni uusista verbijohdoksista on partisiippi. *Voihkia*-sanasta on johdettu adjektiivi *voihkittava*. Semanttisesti läheinen sana *valitettava*, on toiminut mallina, mallin mukaan *voihkia*-verbistä on muodostettu passiivin *vA*-partisiippi.

5. UUDET EKSPRESSIIVISET SANAT

Tässä luvussa käsittelen sanoja, jotka ovat mielestäni selvästi ekspressiivisiä ja esiintyvät yksinään, eivät yhdyssanan osana. Yhdyssanoissa esiintyvää ekspressiivisyyttä käsittelen luvussa 3.1. Ekspressiivisanat edustavat tyypillisimmin adjektiivien ja verbien sanaluokkia. Aineistoni uudet yksittäiset ekspressiivisanat kuuluvatkin kaikki joko verbeihin tai adjektiiveihin. Tämä ryhmä on aineistossani yllättävän pieni. Yksittäisiä adjektiiveja on neljä ja verbejä kymmenen. Suomen kielen yleisin sananmuodostuskeino eli yhdistäminen onkin tuottanut suurimman osan aineistoni tapauksista ja yksittäiset sanat jäävät vähemmistöksi. Yhdistämisen lisäksi tämän ryhmän sanat jäävät siis myös muiden aineistoni sananmuodostuskeinojen eli äänteellisen muuntelun ja johtamisen ulkopuolelle.

5.1. Adjektiivit

Uusia yksittäisiä ekspressiiviä adjektiiveja on aineistossani neljä: *hyreksyttävä*, *kurttu*, *nujero* ja *tuhnea*. *Hyreksyttävä* kuvaa olotilaa, jonka poplimojuoma saa aikaan: *muutama klunksaus poplimoa saa olon taas hyreksyttäväksi* (IKJ s. 77). Verbi *hyreksiä* tarkoittaa Nykysuomen sanakirjan mukaan hyräilyä (PS s.v. *hyreksiä*). Ilmaus voisikin olla mukaelma siitä ja sanasta *hykerryttävä*. *Kurttu* esiintyy Verikorston puheenvuorossa, jossa hän ihmettelee IKJ:n kasvisruokavaliota: *Sinun täytyy olla tosi kurttu kun sinä ahmiä tätä sontaliiskaa* (IKJ s. 64). Murteissa *kurtulla* on useita merkityksiä. Sitä käytetään yleisimmin rypystä tai poimusta, mutta myös poimuisista esineistä, kuten haitarista, ja esimerkiksi kitukasvuisesta olennota. Kuvainnollisesti sitä käytetään esimerkiksi ilmauksessa *käydä kurttuun* 'käydä vähäiseksi'. (SMS s.v. *kurttu*). Kitukasvuisen olennon kuvaus kävisi siinä mielessä tähän yhteyteen, että sellainen IKJ on muihin jättiläisiin verrattuna. Tulkitsen *kurtun* kuitenkin tarkoittavan tässä yhteydessä lähinnä tyhmää tai hullua.

Nujeron merkitys näyttäisi olevan 'kiperä' tai 'vaikea'. IKJ käyttää sanaa vastatessaan, kun Sohvi kysyy, mitä IKJ syö ihmisten sijaan: *se onkin nujero hankala kulmapysymys tässä maassa* (IKJ s. 52). Suomen kielessä useat kolmitavuiset (*e*)*rO*-loppuiset sanat ovat ekspressiivisiä ja niissä on sekä substantiiveja että adjektiiveja, kuten *kottero*, *tyllerö*, *hontelo* ja *tökerö* (Hakulinen ym. 2004: 226).

Tuhnea esiintyy ikään kuin vahvikesanana adjektiivina käytetyn partisiipin edellä, kun IKJ kertoo ihmissyöjäjättiläisten karmivista tavoista: *Luunmurskaaja-Jättiläinen murskaa kaksi tuhnean*

tuoksuvaa ihmisparsaa päivälliseksi joka ilta (IKJ s. 26–27). Ison suomen kieliopin mukaan *eA*-adjektiivieihin voi tulla uusia muodosteita deskriptiivisistä vartaloaineksista (Hakulinen ym. 2004: 291).

5.2. Verbit

Uusia ekspressiivisiä verbejä aineistossani on kuusi.

lömpötellä
mälskiä
mäystä

noljoilla
pelmuilla
yrmeksiä

Kolme verbeistä, *lömpötellä*, *noljoilla* ja *pelmuilla*, on *le*-johdoksia. *Noljoilla* tarkoittaa liikkumista-paa. Sitä käyttää Läskinlappaaja, joka huomaa IKJ:n yrittävän ohittaa jättiläisjoukon huomaamatta: *Mihin sinä noljoilee noin mielettömällä kiireellä?* (IKJ s. 80.) Verbin äänneasusta ei välttämättä tule mieleen kiiruhtaminen tai kovin reipas liikkuminen, mutta käyttöyhteydestä ekspressiivinen lisäsävy tulee selvästi ilmi. Myös *lömpötellä*-verbiä käyttää Läskinlappaaja, ja hän viittaa sillä omaansa ja muiden jättiläisten liikkumistapaan. Jättiläisten etenemistapaa kuvataan samassa yhteydessä useampaan otteeseen ”loikkimiseksi”.

Sohvi, joka kurkisti ulos vakoilureiästään, näki kaikki yhdeksän pelottavaa jättiläistä, jotka *loikkivat* täyttä vauhtia luolan ohitse.

”Mihin te on menossa tänään?” huusi IKJ.

”Me *lömpöttelee* Suomeen tänään”, vastasi Läskinlappaaja ohi *loikkiessaan*.

— —

Muutamassa sekunnissa kaikki yhdeksän *loikkivaa* jättiläistä olivat poissa näkyvistä. (IKJ s. 127.)

Lömpötellä kuvaa siis suurikokoisten jättiläisten ”loikkimista”, joka ei varmaankaan ole kovin ketterää. *ele*-johdin tuo frekventatiivisuuden vaikutelman, jolloin liike vaikuttaakin loikkimisen kaltaiselta toistuvalla toiminnolta. *Pelmuilla*-verbiä käyttää IKJ Sohvia neuvoessaan: *minä varoittaa sinua, ettei koskaan saa lähteä pelmuilemaan ulos tästä luolasta ilman minua* (IKJ s. 35). Verbi voisi olla muunnos sanasta *velmu* > *velmuilla*, jota käytetään iloluontoisesta keppostentekijästä (PS s.v. *velmu*),

mutta mielestäni se tarkoittaa enemmänkin ympäriinsä ”haahuilua” ja kuljeskelua. Tässäkin tapauksessa frekventatiivinen johdin korostaa tapahtuman toisteisuutta tai edestakaista liikettä.

Myös IKJ:n käyttämä sana *lompottaa* kuvaa jättiläisten liikkumista: *ne vaan luimii ja lompottaa ympäriinsä ja odottaa yön tuloa* (IKJ s. 36). Tässä tapauksessa *le*-johdinta ei tarvita, vaan adverbii *ympäriinsä* tuo frekventatiivisuuden aspektin. Ihmissyöjäjättiläisten liikkumista kuvaavat ilmaukset *lompottaa* ja *lömpötellä* kuvaavat hyvin suurikokoisten kömpelöiden olentojen liikettä. Suomen ekspressiivisten sanojen ensitavun vokaalivaihtelun on havaittu aiheuttavan merkitysvivahduksia. *i* kuvaa tyypillisesti pientä kokoa, hiljaista ääntä tai nopeaa liikettä, *o* tai *u* suurta kokoa, kovaa ääntä tai hitautta ja *ö* on erityisen pejoratiivinen (vrt. *kilistä – kolista, hihittää – hohottaa – höhöttää*). (Jarva 2003: 63–64.) Jättiläisten *lompottamisesta* varmasti kuuluu kova ääni eikä liike ole erityisen ketterää. *Lömpöttely* on todennäköisesti kuulo- ja näkövaikutelmiltaan samanlainen liikkumistapa, mutta pejoratiivista sävyä Läskinlappaaja tuskin tarkoituksella käyttäisi omasta liikkumisestaan.

Edellä mainituista verbeistä on suhteellisen helppo ilman kontekstiäkin päätellä niiden tarkoittavan jonkinlaista liikkumistapaa. Verbi *mälskiä* sen sijaan ei mielestäni tuo juurikaan miellelyhtymiä tarkoitteeseensa. IKJ käyttää verbiä kertoessaan, miksi hänen oli pakko siepata Sohvi mukaansa tämän nähtyä hänet: *Sinäkin olisi takuulla mälskinyt jättiläisyydestä ympäri koko natisevaa maailmaa, ellei minä olisi kiikuttanut sinua pois*. (IKJ s. 34.) IKJ ei siis halua paljastua, ja pelkää, että Sohvi olisi ihmisille tyypilliseen tapaan kertonut kaikille havainnostaan. *Mälskiä* tarkoittaa siis ’kertoa, juoruilla’. *Mälskiä*-verbiä ovat äänneasultaan lähellä suomen kielen ekspressiiviset verbit *molskia* ja *mäiskiä*. *Molskia* tarkoittaa molskahtelua, loiskimista ja polskimista (PS s.v. *molskia*). *Mäiskiä* taas on lyömistä ja läiskimistä (PS s.v. *mäiskiä*). Merkitykset eivät siis ole keskenään samankaltaiset, mutta tuttujen samalta kuulostavien ekspressiivisanojen takia ekspressiivisyys on selvästi havaittavissa myös *mälskiä*-verbissä.

Myöskään *mäystää* ei ole merkitykseltään läpinäkyvä. Se tarkoittaa vahingoittamista tai tappamista.

”Mutta ihmisparsat *mäystää* toisiaan koko ajan”, IKJ sanoi. ”Ne ammuu aseilla ja nousee ilmaan lontokenoilla ja pudottaa pommeja toistensa päälle joka viikko. Ihmisparsat tappaa koko ajan toisia ihmisparsoja.” (IKJ s. 87.)

Mäystää-verbistä tulee mieleen siitä vain alkukirjaimeltaan eroava verbi *jäystää* (’kalvaa, kaluta, järsiä’) (PS s.v. *jäystää*), joka voi olla vahingoittamista ja tuhoamista puremalla. *Mäystää* käsittää

ainakin kontekstin perusteella erilaiset vahingoittamiskeinot kuin *jäystäää*. Aseista ja pommeista puhuminen viittaa sodankäyntiin eli suurenkin tuhon aikaansaamiseen.

Useat suomalaiset tutkijat ovat tehneet laskelmia ekspressiivisanojen äännejakaumista ja pyrkineet selvittämään, mitkä äänteet ovat tyypillisimpiä ekspressiivisanoille. Tulokset vaihtelevat laskelmissa käytetyn aineiston mukaan. Nykysuomen sanakirjasta tehtyjen laskelmien mukaan sellaiset sanat, joiden alkutavussa on vokaali *ö, ä, o* tai *y*, ovat keskimääräistä useammin ekspressiivisiä. (Jarva 2003: 88.) *Mälskiä* ja *mäystäää* sijoittuvat siis vokaaleidensa perusteella todennäköisesti ekspressiivisten sanojen luokkaan. *Mälskiä*-sanana sisältämä *-sk*-konsonanttiyhtymä mainitaan yhdeksi ekspressiivisanojen yleisimmistä konsonanttiyhtymistä. (Jarva 2003: 88.) *Mälskiä*-verbissä sitä tosin edeltää *l*, mutta *l* mainitaankin tyypillisimmäksi konsonanttiyhtymän aluksi (Jarva 2003: 83). *Mälskiä* voisi myös olla onomatopoeettinen, jos sen merkityn on esimerkiksi 'juoruilla kovaan ääneen, rehvastella'. Ekspressiivisanat kuvaavatkin tarkoitteensa normipoikkemaa tai silmiinpistävyyttä (Jarva 2003: 74). *Mälskiä* voisikin siis sisältää vaikkapa erityisen rehvastelevan sävyn ja *mäystäää* kuvata esimerkiksi poikkeuksellista raakuutta.

Yrmeksiä ('inhota') on helppo luokitella ekspressiiviseksi. IKJ käyttää sitä kuvatessaan suhtautumistaan *perskurkkana*-kasvikseen: *Minä yrmeksin sitä!* (IKJ s. 54.) Äänteet *y* ja *r* ovat ekspressiivisanoissa huomattavasti yleisempiä kuin neutraaleissa, joten jo sanan alulla on vahva ekspressiivinen kaiku (Jarva 2003: 88). Nykysuomen sanakirjassa mainitaan myös verbi *yrmiä*, joka esiintyy myös vanhassa kirjasuomessa. *Yrmiä* tarkoittaa yrmeää kohtelua, hylkimistä ja halveksimista eli varsin samankaltaista suhtautumista kuin *yrmeksiä*. (NS s.v. *yrmiä*.)

Murteille ja kotimaiselle kaunokirjallisuudelle tyypillistä koloratiivikonstruktiota ei näiden verbien yhteydessä esiinny. Kaikki ekspressiiviset verbit siis esiintyvät yksinään, eivät neutraalin verbin yhteydessä. Kun nominaalistakaan koloratiivirakennetta ei aineistossani ole, tuo syntaktinen tyyppi suorastaan loistaa poissaolollaan. Suuren määrän ekspressiivisyyttä sisältävästä aineistosta oletin löytäväni edes jokusen koloratiivirakenteen. Toisaalta ei ole ihmeäkään, että jättiläiset käyttävät kieltä eri tavalla kuin suomalaiset murteenpuhujat, joko olemassa olevat sellaiset tai fiktiiviset kaunokirjallisuuden hahmot. IKJ:llä ja muilla jättiläisillä ei siis ole tapana värittää neutraaleja ilmauksia ekspressiivisyydellä, vaan he käyttävät suoraan pelkkiä ekspressiivisanoja.

6. UUDET KÄSITTEET

Kaikki *Isossa kiltissä jätissä* käytetyt erikoiset sanat ovat tavallaan uudissanoja. Niissä muokataan tuttua ainesta uuteen muotoon. Käsitteinä suurin osa sanoista ei kuitenkaan ole uusia, koska niiden tarkoitteet ovat meille tuttuja asioita (*munstikka* 'mustikka', *purhonen* 'perhonen') tai ne ovat ekspressiivisyytensä ansiosta jokseenkin ymmärrettäviä (*körmytörkkö* 'pahanmakuisesta ruoasta', *riemupärsky* 'riemastuttava'). Poikkeuksen tekevät ns. uudet käsitteet. Kirjassa esiintyy pieni ryhmä sanoja, joille ei ole vastinetta suomen kielessä – tai edes ihmisten maailmassa. Tällaisia uusia käsitteitä ovat unien eri lajit, jotka IKJ luokittelee ja nimeää, Jättiläismaan eläinlajit ja pari muuta tapausta.

IKJ:n työtä on kerätä unia Unimaasta, tehdä niistä sopivia sekoituksia ja puhaltaa niitä nukkuvien ihmisten huoneisiin. IKJ jaotteleekin unet tarkemmin kuin pelkästään painajaisiin ja hyviin uniin. Näillä unilajeilla on omat nimensä ja omat tuntomerkkinsä. Hyviä unia ovat *aarrekulkunen*, *kultakulkunen*, *muljumielo* ja *taikakultauni*. Nimissä esiintyy miellyttäviä käsitteitä, kuten *aarre* ja *kulta*, jotka viittaavat arvokkaisiin ominaisuuksiin. Unia metsästäväälle IKJ:lle hyvät unet ovatkin aarteen kaltaisia löytöjä. *Muljumielo* sen sijaan ei nimensä perusteella herätä positiivisia mielikuvia. *Mulju*-alusta tulevat mieleen lähinnä *muljaus* ja *muljahdus*, jotka viittaavat esimerkiksi silmien nurin kääntymiseen tai nilkan nyrjähtämiseen (PS s.v. *muljahdus*, *muljaus*). Tekstin perusteella *muljumielo* on ainakin kohtalaisen hyvä uni, tosin ei niin hyvä kuin harvinainen *taikakultauni*.

”Se on *muljumielo!*” se [IKJ] kuiskasi jännityksen kuultaessa sen äänestä. ”Se on... se on... se on vieläkin parempi. Se on *taikakultauni!*” (IKJ s. 91.)

Alkuperäisessä teoksessa hyviä unia nimetään vain kolme (*ringbeller*, *winksquiffler*, *phizzwizard*) eli yksi vähemmän kuin suomenkielisessä. Todennäköisesti suomentaja on tehnyt tässä asiassa pienen huolimattomuusvirheen. Hän on kääntänyt sanan *ringbeller* ensin *aarrekulkuseksi* ja sitten *kultakulkuseksi*, vaikka tekstin perusteella niiden pitäisi viitata samaan asiaan ja alkuperäistekstissä nimityksiä onkin vain yksi. Sohvi lukee unipullon etiketistä unen kuvauksen, ja IKJ kertoo unen olevan *aarrekulkunen* (IKJ s. 115). Sohvi lukee seuraavan etiketin, ja IKJ sanoo: *Se oli myös kultakulkunen* (IKJ s. 117.) *Myös*-sana viittaisi siihen, että edellä on puhuttu jo samasta unilajista. Tätä käsitystä tukee myös alkuperäisteos: *It's a ringbeller* (BFG s. 96), *It's another ringbeller* (BFG s. 97).

Pahat unet ovat nimeltään *pahnarääkkä*, *rapamöyhäri* ja *kuravatkuli*. Ne mainitaan kaikki samassa yhteydessä, kun IKJ sattuu pyydystämään unen, jossa nämä kaikki yhdistyvät. Unet kun voivat IKJ:n mukaan sekoittua keskenään.

”Se on *pahnarääkkä!*” huusi epätoivoinen IKJ. ”Mutta se on myös *rapamöyhäri* ja *kuravatkuli!* Se on kaikki kolme otettuna yhteen. –.” (IKJ s. 94.)

Pahna tarkoittaa kuivikkeita eli esimerkiksi karjan makuualustaa (PS s.v. *pahna*). *Rääkkä* taas pohjautuu *rääkätä*-verbiin, joka tarkoittaa piinaamista ja kiduttamista (PS s.v. *rääkätä*). Yhdistelmä on siis erittäin osuva painajaisen nimi. *Rapa* ja *kura* ovat toistensa synonyymeja, ja myös *möyhärillä* ja *vatkulilla* on yhteistä: *möyhätä* ja *vatkata* tarkoittavat molemmat jonkinlaista sekoittamista. Paha uni saa siis uneksijan hyvin levottomaksi. IKJ puhalttaa *pahnarääkän* Läskinlappaajalle, joka alkaa nähdä niin pahaa unta, että ulvoo, pomppii ja kiemurtelee raivoisasti.

Hyvien ja pahojen unien lisäksi on nimetty myös kaksi rakenteeltaan monimutkaista unta. Toinen niistä on *solmusuonikasuni*. Sanaa *solmu* käytetäänkin sen konkreettisen kiristettävän silmukan lisäksi myös kuvainnollisesti, esimerkiksi *asiat ovat pahasti solmussa* (PS s.v. *solmu*). *Suonikas* voi kuvata esimerkiksi verisuonten monimutkaista verkostoa, mutta unen nimessä siitä voi tulla mieleen myös *juonikas*. Monimutkaista unta tarkoittaa myös *ripirönsyuni*. Kontekstista ei tosin selvästi käy ilmi, onko kyseessä unilajin nimi vai pelkästään unta luonnehtiva kuvailuilmaus: *Mutta en voi riipustaa koko ripirönsyunta tälle piskuriikkiselle paperinpalalle* (IKJ s. 112). *Rönsy* tarkoittaa pitkänivelistä kasvinversoa ja verbiä *rönsyillä* käytetään myös kuvainnollisesti esimerkiksi asiasta toiseen polveilevasta keskustelusta (PS s.v. *rönsy*, *rönsyillä*). *Ripi*-alkua taas käytetään intensifioivana määriteosana ilmauksessa *ripirinnan* ’aivan rinta rinnan, vierä vieressä’ (PS s.v. *ripirinnan*). Aineis-toni sanassa se muodostaa alkusoinnun *ripirönsy* ja sointuu myös *riipustaa*-verbin kanssa. IKJ mainitsee vielä yhden uniin liittyvän sanan. Se ei ole unilaji vaan unien ”rakennusaine”.

Unet ei ole niin kuin ihmisparsat tai eläimet. Niillä ei ole aivoja. Ne on tehty *soossosta*. (IKJ s. 143.)

Sosso on siis uusi käsite. Siitä tulee mieleen epämääräistä ainetta tarkoittavat sanat *mössö* ja *sose*.

Jättiläismaassa esiintyy myös eläinlajeja tai muita olentoja, jotka ovat meidän todellisuudessamme vieraita. Neljä eläinlajeista mainitaan samassa katkelmassa, josta käy hyvin ilmi, että käsitteet ovat tosiaan uusia eivätkä tarkoita meille tuttuja eläimiä.

Vain koska me ei ole varsinaisesti nähty jotakin kahdella pienellä silmäyksellä me luullaan ettei se ole olemassa. Niin kuin vaikka muhko *heppupepokatti*?”

”Anteeksi kuinka?” Sohvi sanoi.

”Tai *ahmelotti*?”

”Mikä se on?” Sohvi sanoi.

”Tai *punttakuikelo*?”

”Mikä?” Sohvi sanoi.

”Tai *kupuvompatti*?”

”Ovatko ne eläimiä?” Sohvi kysyi.

”Ne on *tavallisia* eläimiä”, sanoi IKJ halveksivasti. (IKJ s. 52–53.)

(Viimeinen kursiivi kirjasta, sitä edeltävät minun.)

Heppupepokatti-sanatun tutut ainekset paljastuvat äänneunnoksen kautta. Määriteosien välinen sananmuunnos nimittäin on *heppupepo* > *peppuhepo*, jolloin eläinlajin nimi loppuu tuttuun hyönteiseen, *peppuhepokatti*. Sananalkuinen *peppu* on dahlmaiseen tapaan kevyesti alatyylisiä huumoria. *Heppupepokatti* on hyvin samantyylinen kuin virtahepoa tarkoittava *virtasapepoheppu* (ks. s. 30). Siinäkin toteutuu sananmuunnos samojen sanojen kesken, mutta sanat ovat toisessa järjestyksessä *pepoheppu* > *hepopeppu*, jotta *virtahevon* *hepo*-osa saadaan oikealle paikalle. *Virtsa*-alku edustaa samankaltaista lastenkirjallisuudessa yllättävää alatyylin huumoria kuin *peppu*.

Myös muissa uusien eläinlajien nimissä on tuttuja aineksia. *Ahmelotti* tuo mieleen *ahmia*-verbin ja suurikokoisen *kaskelotti*-valaan. *Ahmelotin* olemuksesta ei sen tarkemmin puhuta, mutta mielikuvat vievät olentoon, joka on suuri sekä kooltaan että ruokahalultaan. *Kupuvompatti* koostuu ainoastaan tutuista aineksista. *Kupu* on paitsi maljamainen esineen osa tai suojuus, myös joidenkin lintulajien ruokatorvessa oleva laajentuma, johon ravinto väliaikaisesti kerääntyy. Täysinäisenä se näkyy ulospäin pullottavana kyhmyinä. Myös ihmisen vatsasta käytetään *kupu*-sanaa leikilliseen sävyyn, esimerkiksi *syödä kupunsa täyteen*. (NS s.v. *kupu*.) *Vompatti* on olemassa oleva australialainen pussieläin (NS s.v. *vompatti*). Äänneasultaan se on hauska sana, jossa voi mahdollisesti kuulla myös ekspressiivisiä kaikuja.

Punttakuikelo sisältää myös jotain tuttua. *Kuikelo*-sanaa käytetään halventavaan sävyyn pitkistä ja hoikasta olennoista tai esineistä (SMS s.v. *kuikelo*). Jos etsitään yhteyksiä eläinlajeihin, *kuikelo*-sanasta tulevat mieleen lähinnä *elO*-loppuiset lintulajit *koskelo* ja *uivelo*. Lintuteeman mukaisesti alkuosa voisi olla peräisin *kuikka*-sanasta. *Puntta*-alku on epätavallisempi, ja se on hakusanana vain slangisanakirjassa, jossa sen merkitys on paperipino (Paunonen s.v. *puntta*). Uskoakseni *puntta*-

alulla ei *punttakuikelossa* ole sen erityisempää merkitystä kuin muodostaa yhdyssanaan hauska ja monipuolinen äännerakenne.

Kuikelo-sanan kaltainen edusosa on myös eläinlajien *untutunkelo* ja *niljakunkelo* nimissä. *Kunkelo*-sanaa ei ole olemassa suomen kielessä. Alkutavun vokaaliltaan eroava *konkelo* sen sijaan mainitaan Suomen murteiden sanakirjassa. Se tarkoittaa toisen puun varaan kaatunutta tai pystyyn kuollutta puuta, mutta myös isokokoista, luisevaa ihmistä tai eläintä. Myös lintuteemaan liittyy yksi merkitys: *konkelo* voi tarkoittaa palokärkeä tai muuta tikkalintua (*konkelo kolistaa*). (SMS s.v. *konkelo*.) Myös *untu*-alku sopisi lintujen maailmaan *untuva*-sanan takia. *Nilja*-määriteosa taas tuo epämiellyttävämpiä mielikuvia (vrt. *niljakas*). *Kuikelo*- ja *kunkelo*-sanojen yhdistyminen lintulajeihin saattaa tosin olla pelkkää sattumaakin. Nimet ovat joka tapauksessa huvittavan kuuloisia ja ekspressiivisiksikin tulkittavia. *Untukunkelo* myös esiintyy selvemmin linnuksi ymmärrettävän sanan kanssa samassa yhteydessä: *Mukava eläin niin kuin kiekukokku tai untukunkelo istuu hiljaa* (IKJ s. 95). *Kiekukokku* sisältää viitteitä tuttuun eläimeen, kukkoon. *Kieku*-alku viittaa *kiekua*-verbiin, ja *kokku* on metateesin kautta syntynyt muunnos *kukosta*. Esiintyessään kuitenkin selvästi uuden käsitteen kanssa *kiekukokkukin* todennäköisesti on jättiläismaan eläinlaji ja uusi käsite. Lisäksi vertaaminen hiljaiseen eläimeen ei vastaa käsitystä kovaäänisestä kukosta.

Erikoinen yhdistelmä on myös eläimen nimessä *konka-ainekoheltaja*. Edusosansa takia se aiheuttaa mielikuvan touhottavasta ja toheloivasta olenosta (PS s.v. *koheltaa*). Myös IKJ:n eläinlajista käyttämä adjektiivi tukee tätä mielikuvaa. IKJ mainitsee eläinlajin, kun hän kertoo, etteivät jättiläiset kuole koskaan: *yleensä me jättiläiset vain eletään ja eletään kun vipelö konka-ainekoheltaja* (IKJ s. 55) (*vipelö*-sanaa käsitellään luvussa 4.2.2). *Konka-aine* on tuntematon käsite, mutta se alkaa samalla tavoin kuin edellisessä kappaleessa mainittu *konkelo*. Samanalkuinen on myös verbi *konkata* (’edetä yhdellä jalalla hyppien’) (PS s.v. *konkata*). Nämä yhteydet eivät kuitenkaan avaa, mitä *konka-aine* voisi olla. *Konka-ainekoheltajan* vastine alkuperäisteoksessa on *time-twiddler* (’ajan pyörittelijä’), joka soveltuu ”ajalla leikittelyn” takia hyvin vertaukseen jättiläisten kuolemattomuudesta. Suomennos ei sisällä samaa aikaelementtiä, mutta *kohellus* ja *vipeltäminen* voivat toki liittyä huolettomaan elämään vailla kuolemanpelkoa. On epäselvää, onko *konka-ainekoheltaja* eläinlaji vai jokin muu olento.

Taivutusmuoto aiheuttaa päänvaivaa tapauksessa, jossa IKJ kuvailee *perskurkkanoiden* makuu: se maistuu *rottakoille* (IKJ s. 58). Perusmuodoltaan sana voisi olla *rottakoi*, *rottakka* tai *rottakko*. *Rotta+koi* olisi yhdistelmä kahdesta tuholaisena pidetystä eläimestä. *kkA*- ja *kkO*-loppuisia eläin-

lajeja on myös olemassa, esimerkiksi *silakka* ja *rusakko*. Olennaisinta kyseisessä ilmauksessa on kuitenkin varmasti miellelyhtymä juuri *rottaan*, jota pidetään epämiellyttävänä eläimenä.

Eläinlajien lisäksi aineistossani on yksi kasvilaji, jo useaan kertaan mainittu tarinassa keskeinen *perskurkkana*. Nimi *perskurkkana* sisältää paljon aineksia tutuista kasviksista. *Per*-alku ja *na*-loppu tuovat mieleen *perunan*, *p*-alku ja *kkana*-loppu *porkkanan* ja *kurkkana* tietenkin *kurkun*. *Pers*-alku tuo yhdessä sanan keskivaiheilla olevan *kka*-aineksen kanssa mieleen *persikan*, mutta *pers*-alku assosioituu varmasti monien mielestä ensisijaisesti alatyyliseen ihmisen tai eläimen takapuolta tarkoittavaan *perse*-sanaan (NS s.v. *perse*). Sanasta *perse* käytetään myös yhdysosamuotoa *pers*-, esimerkiksi sanassa *persaukinen* 'rahaton' (PS s.v. *persaukinen*). Kielitajussa *perskurkkana* hahmottuu-kin helposti yhdyssanaksi *pers*+*kurkkana*. Kun *kurkkana* vielä tuo mieleen *kurkata*-verbin, on mielikuva takapuolesta kurkkaavasta asiasta melko irvokas, mutta täysin dahlmaiseen tyyliin soveltuva.

Pahanmakuinen *perskurkkana* ei ole ainut IKJ:n ruoka-aine. Sen lisäksi hän juo juomaa, joka on erittäin hyvää ja makeaa ja saa poreilullaan aikaan iloisen mielen. Juoma on nimeltään *poplimo*. Poreisiin sopii sananalkuinen onomatopoeettinen *pop*, joka voi viitata esimerkiksi kuplan puhkeamisesta lähtevään ääneen. Sananloppu *limo*-taas tuo mieleen meillekin tutun sanan *limonadi*, jota *poplimo* suuresti muistuttaa. *Poplimon* kerrotaan oikeastaan eroavan limonadista vain yhdellä tavalla: *poplimon* kuplat liikkuvat ylhäältä alaspäin. Sohvi huomaa tämän ja kertoo, että ihmisten juomassa kuplat poreilevat ylöspäin. IKJ on tiedosta tyrmistynyt, koska päättelee kuplien kulkevan myös vatsassa ylöspäin ja purkautuvan röyhtäyksinä. Röyhtäily on niin paha tapa, että jättiläiset eivät koskaan tee sitä. Sohvi kysyy, eikö alaspäin menevillä kuplilla ole vielä kiusallisempi vaikutus. IKJ vastaa riemuissaan, että nehän saavat aikaan *poksutuhnun*, joka on onnen merkki ja musiikkia korville. Tästä Sohvi ja myöhemmin myös presidentti saavatkin demonstraation.

7. FRAASIT JA HUUDAHDUKSET

7.1. Fraasien muuntelu

Yleisimmin sanontojen muuntelu tapahtuu siten, että jokin fraasin sanoista vaihtuu jollain tavalla samaan aihepiiriin liittyvään sanaan. Näin on tapahtuu *Isossa kiltissä jätissä* yhteensä 17 fraasissa.

Kansankielinen tai runollinen ilmaus *kuuna päivänä* (koskaan, milloinkaan, ikinä) saa IKJ:n puheessa muodot *kuuna aurinkona* ja *kuuna aurinkona päivänä* (PS s.v. *kuu*). Ensimmäisessä tapauksessa siis *kuuna*-sanan jäljessä on helposti sen pariksi rinnastettava *aurinkona*-sana. Useimmille *kuu* ja *aurinko* ovatkin varmasti tavallisempi yhdistelmä kuin *kuu* ja *päivä*. Jälkimmäisessä tapauksessa *aurinkona*-osa on tutun ilmauksen osien välissä.

Näkemiseen ja katsomistapaan liittyvissä fraaseissa on myös erikoisuuksia. Kahdessa tapauksessa *vilaus*-sanan vastineena on IKJ:n ilmauksissa *mulkaisu*.

nähdä vilaukselta > nähdä mulkaisulta
pienintäkään vilausta > pienintäkään mulkaisua

Yhdessä tapauksessa IKJ käsittää *silmäys*-sanan *silmä*-sanan synonyymiksi: *yhdellä silmäyksellä > kahdella pienellä silmäyksellä*. Näin ollen myös lukusana on vaihdettu yhdestä kahdeksi; onhan silmiä kaksi. Kyseistä sanontaa käyttäessään IKJ puhuu ihmisistä. Ihmiset, jotka ovat paljon IKJ:tä pienempiä, näkevät siis *kahdella pienellä silmäyksellä*, mikä selittää *pienellä*-sanan käytön.

Silmän lisäksi muissakin ruumiinosia sisältävissä ilmauksissa on erikoisuuksia. IKJ:lta menevät *käsi* ja *jalka* sekaisin, mikä tuottaa kaksi muokattua fraasia: *ojentaa auttavaa kättä > ojentaa auttavaa jalkaa* ja *täältä käsin > täältä jaloin*. Ilmausta *jaloin* käytetään myös murteissa erosijamuotoisen pääsanana jäljessä muun muassa merkityksessä 'jostakin käsin': *Mitenkä sitä muulta jaloin jaksa pentujaan kouluuttoo* (SMS s.v. *jaloin*). *Sormi* saa uuden muodon sanonnassa *ristiä sormet > ristiä sormustimet*. Johtimen kautta *sormi*-sanasta tulee sormenpään suojusta tarkoittava *sormustin* (NS s.v. *sormustin*).

Vastakohtat *oikea* ja *väärä* IKJ sekoittaa *oikea*-sanan homonymian takia suuntailmauksiin *oikea* ja *vasen*. *Vasen* on *väärä*-sanan tilalla neljässä sanonnassa.

olla vasemmassa 'olla väärässä'
ykäsi oikea ei tee kahta vasenta 'kaksi väärää ei tee yhtä oikeaa'

oikein vai vasein 'oikein vai väärin'
se on niille oikein, vasein ja keskein 'se on niille kaikin puolin oikein'

Oikein vai vasein -ilmauksessa IKJ muotoilee *vasen*-sanasta *oikein*-adverbia vastaavan muodon. Suomen kielessä muoto *vasein* ei ole käytössä. Saman muotin mukaan muodostuu *keski-*, *keskimäinen* > *keskein*. Ilmaus *oikein, vasein ja keskein* korostaa ihmissyöjäjättien rangaistuksen olevan IKJ:n mielestä kaikin puolin paikallaan.

Homonymia aiheuttaa väärinkäsityksen myös *haukkua*-sanan kohdalla. Yleiskielen fraasissa *haukkua väärää puuta* verbillä on merkitys 'moittia, parjata, säттіä', mutta muussa yhteydessä se tarkoittaa myös koiran ääntelyä (PS s.v. *haukkua*). *Haukkua*-sanan yleisin konnotaatio lieneekin *koira*. Ei siis ihmeekään, että IKJ muodostaa ilmauksen *haukkua väärää koiraa*.

Painajaisen seurauksena voi herätä *yltä päältä hiessä*. Painajaisen näkemiseen ja pelkäämiseen liittyy myös *kirkuminen*. Tämän seurauksena IKJ kertoo, että pahasta painajaisesta herää *yltä päältä kirkuen*. Lisäksi läheiset sanat menevät sekaisin tapauksessa *pistää hihat heilumaan* > *pistää hihat hillumaan*. *Työntää*-verbi taas korvaa vastakohtansa fraasissa *vetää nenästä* > *työntää nenästä*. Sanonta *huvikseen* saa IKJ:n puheessa muodon *juhlikseen*. IKJ yrittää huijata Verikorstoa maistamaan *perskurkkanaa* ja väittää pitävänsä kasviksesta niin paljon, että syö sitä huvikseen: *Minä popsin sitä juhlikseni päivät pitkät* (IKJ s. 64). Toinen tulkinta on, että *perskurkkana* on suorastaan juhlaruokaa, ja *juhlikseen* on muodostettu tarkoituksella *juhla*-sanasta *huvikseen*-mallin mukaan.

Aineistoni fraaseista kuusi on muodostettu siten, että ilmauksessa on osia kahdesta eri fraasista. Niistä neljässä yhdistettyjen fraasien merkitys on samankaltainen ja myös lopputulos on merkitykseltään sama kuin fraaseilla, joista se on muodostettu.

jotenkin tai toisesta < *jotenkin + syystä tai toisesta*
olla hyrskynmyrskyn oltavat < *olla hyrskyn myrskyn + olla x oltavat*
olla pahalla oikuttuulella < *oikutella + olla pahalla tuulella*
tuossa suhauksessa < *tuossa tuokiossa + yhdessä suhauksessa*

Olla hyrskynmyrskyn oltavat -fraasin toisessa lähdefraasissa oleva *x* voi tässä yhteydessä olla esim. *huonot*: *olla huonot oltavat*.

Kahdessa tapauksessa yhdistetyt fraasit tarkoittavat eri asioita, mutta niillä on yhteinen osa. Yhdistämällä fraasit *voida pahoin* (tuntea pahoinvointia) ja *pelätä pahoin* syntyy IKJ:n lausahdus *minä voin pahoin, että*. Sen merkitys on sama kuin *pelätä pahoin* -ilmauksella; IKJ ilmaisee, että uskoo Sohvin valitettavasti joutuvan jäämään Jättiläismaahan pitkäksi aikaa. Samankaltaisesti sekoit-

tuvat ilmaukset *purra hampaita yhteen* 'sinnitellä' ja *narskuttaa hampaita*. IKJ nimittäin käyttää *narskuttaa hampaita* -ilmausta sinnittelyn merkityksessä:

”Nyt sulje silmät ja *narskuta hampaita* ja katso taivaaseen ja lue rukoukset kun minä otan myrkyöllisen kyyn hampaat pois”, IKJ sanoi. (IKJ s. 217.)

Yksi tapaus taas muodostuu siten, että lähdesanoissa on äänteellistä samankaltaisuutta, mikä kannustaa muodostamaan kontaminaation. Pakoon pääsemistä tarkoittava fraasi *päästä livohkimaan* on kontaminaatio ilmauksista *päästä livohkaan* ja *vohkia*.

Edellä esiteltyjen tapausten lisäksi fraaseissa ja lauseissa on joitain yksittäisiä erikoisuuksia. Yhdessä tapauksessa IKJ muodostaa vastauksensa rakenteen hänelle esitetyn kysymyksen rakennetta matkien.

”Kuinka pitkään vie ennen kuin tulee valoisaa?” Sohvi kuiskasi. ”Hyvin *lyhyeen*”, IKJ vastasi. (IKJ s. 160.)

IKJ siis muodostaa *pitkään*-sanalla mallin mukaan *lyhyt*-sanasta illatiivin *lyhyeen*. Vastaus on ymmärrettävä, muttei kielen käyttötapojen mukainen. Tavallinen vastaus olisi esimerkiksi *ei pitkään, ei kauaa, vain vähän aikaa*.

IKJ:n närkästyminen hänen ja Sohvin erilaisiin ajattelutapoihin saa aikaan lausahduksen, jossa on paljon erikoista.

”Tuollaisen tiuskean pikku kakkupikaran ei pitäisi mullinmallintaa vanhaa viisasta *tietä jää ja pysyy*, joka on satoja vuosia enemmän kuin sinä.” (IKJ s. 98.)

Sana *tietäjää* on jaettu ennen viimeistä tavua kahdeksi eri sanaksi, alkuosasta tulee *tie*-sanalla partitiivi *tietä* ja *jää*-tavu muodostaa äänneasultaan saman sanan kuin *jäädä*-verbin yksikön kolmas persoonana. *Jää*-sanalla pariksi on vielä *ja*-konjunktioilla liittäen lisätty *jäädä*-verbin kanssa merkitykseltään samankaltainen *pysyä*-verbi, myös yksikön kolmannessa persoonassa *jää ja pysyy*. Kokonaisuutena ilmaus ei ole kovin looginen, mutta hauskan siitä tekevät kielen nokkeluus ja tunnistettavat osat: *vanha viisas tietäjä* ja merkitykseltään läheiset sanat *jää ja pysyy*. Saman virkkeen sivulausekin on erikoinen: *joka on satoja vuosia enemmän kuin sinä*. *Enemmän*-sanalla olisi normaalisti sana *vanhempi*.

Yhdessä aineistoni lausahduksessa käytetään vanhahtavalta kuulostavaa kieltä. Tavallisempi ilmaus olisi esim. *luulen niin*, mutta Verikorsto-jättiläinen sanoo *niin on mun luulo*. Näin voisi sanoa myös suomen kielessä, mutta sävyllään ilmaus on vanhahtava tai jopa runollinen eikä yleiskielelle tyypillinen. Tämä on ainoa tapaus, jossa jättiläisten puheessa on vanhahtava sävy, joten muotoilu kiinnittää huomiota, erityisesti, kun se on puheiltaan muuten melko karskin Verikorston lausuma.

7.2. *Kuin*-vertaukset

Jättiläiset käyttävät jonkin verran *kuin*-vertauksia. Ilmaustyyppi on tuttu myös suomen kielessä (*hiljaa kuin hiiri, vahva kuin härkä, kalpea kuin lakana*). Suurin osa *kuin*-vertauksista sisältää adjektiivin, *kuin*-sanon ja vertauskohteen, joka on usein yhdyssana. Näitä tapauksia on 11. Kahdeksassa niistä käytetään adjektiivin positiivia eli perusastetta.

avuton kuin aasinkorva
hiljaa kuin hippelihiyrä
hiljaa kuin häntähyyskä
kuuma kuin kihinäpannussa

kuuro kuin kakkara
pirteä kuin purilainen
sätky kuin hölkkösirkka
isot kuin kuhmunuijat

Kolmessa tapauksessa vertauksessa on komparatiivi.

kuolleempi kuin kivipora
ripeämmin kuin räpsytin
tyhjempi kuin puustikori

Vertauksista mikään ei ole vakiintuneessa käytössä suomen kielessä. Parissa tapauksessa vertausta tosin voi pitää mukaelmana tutusta fraasista: *kuollut kuin kivi* > *kuolleempi kuin kivipora*, *pirteä kuin peipponen* > *pirteä kuin purilainen*. *Ripeämmin kuin räpsytin* on myös saanut vaikutteita nopeaa toimintaa kuvaavasta fraasista *silmänräpäyksessä*.

Jotkin vertauksissa käytetyistä käsitteistä ovat tuttuja, kuten *aasinkorva* ja *kakkara*. Tosin niiden yhteys verrattaviin adjektiiveihin ei ole tavallinen konnotaatio. Sanat onkin todennäköisesti valittu alkusoinnun takia (*avuton kuin aasinkorva, kuuro kuin kakkara*). *Kuuma kuin kihinäpannussa*-vertaus sisältää onomatopoeettisen ja kuumuutta korostavan *kihinä*-sanon. *Isot kuin kuhmunuijat* sisältää määriteosan *kuhmu* (iskusta, kolauksesta tms. aiheutunut kohoama), jonka nuijalla saa aikaan

(PS s.v. *kuhmu*). *Puustikori* on mahdollinen, mutta tuskin yleisesti käytössä oleva sana: se voidaan käsittää koriksi, jossa on korvapuusteja (leivonnaisia). Yleisempi käsite olisi *puukori*, johon tulkitseen IKJ:n sekoittavan sanan.

Hippelihyyrä ja *häntähyyskä* lienevät uusia käsitteitä, esimerkiksi eläinlajeja, joita esiintyy Jättiläismaassa, muttei meidän todellisuudessamme. Tämän tyyppisiä uusia käsitteitä kirjassa on muitakin (ks. luku 6). Vertauksen mukaan (*hiljaa kuin*) nämä eläimet olisivat erityisen hiljaisia. Alkusointu tehostaa sanontaa näissäkin tapauksissa. *Hippelihyyrä* saattaa olla sananmuunnoksen kaltainen muunnelma eräästä lastenkirjallisuuden hahmosta, Thornbjørn Egnerin *Hyppelihiirestä*. *Hölk-kösirkka* voi myös olla uusi käsite, tai sitten se on muunnelma *heinäsirkasta*. *Sätky kuin* -alku sopisi heinäsiirkkaan sen pomppivan liikkumistavan takia. *Hölkö*-alku on johdos *hölkä*-verbistä.

Aineistossani on kolme *kuin*-vertausta, joissa ei ole adjektiivivaan monimutkaisempi rakenne. IKJ selittelee sekavia puheitaan sanomalla *minä on kuin täysämpäri rönsypiirakoita* (IKJ s. 44). *Rönsypiirakka* on vieras käsite, mutta *rönsy*-alku on hyvä vertauskohde sekaville ja epäloogisille eli rönsyileville puheille. IKJ varoittaa Sohvia muista jättiläistä ja kertoo, kuinka Sohville kävisi niiden kourissa: *sinut nieltäisiin kuin pottuleivonen yhtenä kokkareena* (IKJ s.38). Ilmaus on muunnelma *nielaista yhtenä suupalana* -fraasista; *suupala* on siis vaihtunut *kokkareeksi*, joka voi hyvinkin olla suupalan kokoinen palanen. *Pottuleivonen* on vieras käsite. *Leivonen* on sekoittunut *leivos*-sanaan, jolloin ilmauksen lähtökohta voisi olla *perunaleivos*, mikä sopisi, kun puhutaan syömisestä.

IKJ kommentoi Sohvin mahdotonta ehdotusta huutamalla *ei niin kauan kuin sika vislaa* (IKJ s. 38). Tällainen ilmaustyyppi on käytössä myös suomen kielessä (esimerkiksi *ei niin kauan kuin minä elän*), mutta IKJ:n käyttämä muoto on kuitenkin vieras.

7.3. Haukkumailmaukset

7.3.1. *Senkin*-ilmaukset

Isossa kiltissä jätissä käytetään runsaasti erilaisia haukkumasanoja (ks. luku []). Niitä käyttävät erityisesti käytökseltään muutenkin karkeat ihmissyöjäjättiläiset. Heidän puheessaan esiintyy yhteensä 13 erilaista *senkin*-alkuista haukkumistarkoituksessa käytettävää huudahdusta.

Ison suomen kieliopin mukaan sana *senkin* toimii voimasanan tavoin ja antaa sävyiltään neutraalillekin edussanalle negatiivisen tulkinnan, kuten *senkin sika* ja *senkin ministeri* (Hakulinen ym.

2004: 1626). Kuten muullekin aineistolleni myös *senkin*-ilmausten edussanoille on tyypillistä ekspressiivisyys. *Senkin*-alku siis korostaa entisestään ilmausten ekspressiivistä luonnetta ja selventää niiden käyttöä haukkumasanoina.

Suurin osa *senkin*-ilmauksista muodostuu *senkin*-sanasta ja sitä seuraavasta ekspressiivisestä yhdyssanasta.

No niin, senkin räänrölkijä!
 Senkin emätörsöttäjä!
 Senkin kurttukäppänä!
 Senkin känsäkääkkä!
 Senkin luolalälly!
 Senkin mamelosöhly!
 Senkin sikasimppu!
 Senkin sontasittiäinen!
 Senkin tuhruntonkija!

Lähes kaikissa tapauksissa yhdyssana on alkusointuinen. Yhdessä tapauksessa yhdyssanassa on intensifioiva alkuosa: *emätörsöttäjä* (ks. luku []).

Kahdessa tapauksessa *senkin*-ilmauksen edussana saa lisämääritteen toisesta ekspressiivisestä sanasta tai yhdyssanasta.

Senkin liiskavanttu vihulivisve!
 Senkin sörsselö putelikänsä!

Edellä mainitun kaltaiset *senkin*-rakenteet, joissa edussana on substantiivi, joka voi lisäksi saada eteensä määritteen, ovat suomen kielessä mahdollisia ja käytettyjä. Aineistossani on kuitenkin kaksi tapausta, joiden mukaista rakennetta ei suomen kielessä ainakaan yleisesti käytetä. Kyseiset ilmaukset ovat muotoa *senkin x kun y*, jossa *x* on nominatiivimuotoinen substantiivi ja *y* on aktiivin 3. persoonan preesensissä oleva verbi.

Senkin kuonakieriö kun kääpästelee!
 Senkin lorinalärty kun litisee!

Ilmaustyyppiin *kun*-osaa voisi verrata relatiiviseen *joka*-lauseeseen: *senkin x joka y*. Aineistoni tapauksissa *x* on ekspressiivinen alkusointuinen yhdyssana ja *y* on myös ekspressiivinen ja noudattaa yhdyssanan alkusointua.

Kaikki *senkin*-alkuiset haukkumailmaukset ovat ihmissyöjäjättien puheenvuoroja, ja kaikki ne on osoitettu IKJ:lle. Edussanat kuvailevat niitä IKJ:n ominaisuuksia, jotka erottavat hänet muista jättiläisistä ja joita karskit ihmissyöjäjättiläiset väheksyvät. *Känsäkääkkä* ja *kurttukäppänä* viittaavat IKJ:n fyysisiin ominaisuuksiin: IKJ on pienempi ja heiveröisempi kuin muut jättiläiset. *Kääkkä* ja *käppänä* ovat nimityksiä esimerkiksi raihnaiselle, laihalle ja pienikokoiselle ihmiselle (NS s.v. *käppänä*, *kääkkä*). Määriteosat *känsä* ja *kurttu* vahvistavat tätä raihnaisuuden vaikutelmaa. *Luolalälly* ja *mamelosöhly* kertovat IKJ:n olevan ivaajien mielestä mitätön nahjus (vrt. NS s.v. *lällä*, NS s.v. *mammanpoika*, Paunonen 2000 s.v. *mamero*). *Luolalällyn* määriteosa korostaa IKJ:n asuvan luolassa erossa muista jättiläisistä. Monet ilmaukset osoittavat haukkujien pitävän IKJ:tä hyvinkin alhaisena ja vastenmielisenä olentona (*sontasittiäinen*, *räänröhkijä*, *kuonakieriö*).

7.3.2. Ilmaustyyppi *se x vanha y*

Senkin-ilmausten lisäksi aineistossani esiintyy myös toinen huudahduslausetyyppinen haukkumarakenne: *se x vanha y*. *Se*-demonstratiivipronomini viittaa aiemmin mainittuun henkilöön. *x* on adjektiivinen tai adjektiivimaisesti käytetty substantiivi ja *y* kummassakin aineistoni tapauksessa yhdyssubstantiivi. Tätä ilmausta IKJ käyttää, kun kuulee, kuinka orpokodin johtaja rouva Kunkelo on kohdellut Sohvia ja muita lapsia.

”Se lukitsi meidät pimeään kellariin päiväksi ja yöksi ilman mitään syötävää tai juotavaa.”

”*Se mätä vanha matokasa!*” huusi IKJ.

”Se oli kauheaa”, sanoi Sohvi. ”Kaikki pelkäsivät sitä kuollakseen. Siellä oli rottiakin. Kuulimme niiden ryömivän.”

”*Se liiska vanha likalörtti!*” kiljui IKJ. ”Tuo on kammostuttavinta mitä minä on kuullut vuosiin!” (IKJ s. 42.)

Ilmaukset *se mätä vanha matokasa* ja *se liiska vanha likalörtti* ovat siis rouva Kunkeloa kommentoivia. Haukuttavan henkilön ikä ei käy ilmi, joten adjektiivinen *vanha* ei välttämättä viittaa iäkkyyteen vaan saattaa olla IKJ:n kieleen vakiintunut osa tämäntyyppisen haukkumailmauksen rakennetta. Sana *liiska* ei ole Nykysuomen sanakirjassa eikä Suomen kielen perussanakirjassa sellaisenaan vaan ainoastaan adverbeinä *liiskana*, *liiskaksi* ’mäsänä’, ’mäsäksi’ (NS s.v. *liiskana*). Näistä johdettu *liiska* on ymmärrettävissä merkitykseltään samaan pesueeseen kuuluvaksi. Vakituksena jäsenenä rakenteessa on adjektiivinen *vanha*, ja viimeisenä on substantiivi, näissä tapauksissa yhdyssana. Rakenteeseen

lisättävät sanat ovat jälleen ekspressiivisiä ja noudattavat alkusointua (*mätä – matokasa, liiska – likalörtti*). Kyseinen ilmausrakenne ei ole suomen kielessä ainakaan yleisesti käytetty, mutta se olisi täysin mahdollinen ja ymmärrettävä (esim. *se viekas vanha veijari*).

7.3.3. Ilmaustyyppi *sinun pää on*

Jossain määrin vakiintunut ilmaustyyppi IKJ:n puheessa näyttäisi olevan *sinun pää on --*. Lasken mukaan myös ilmauksen, jossa sanan *pää* tilalla on sana *aivot*, ja sananmuunnoksen avulla muodostetun lauseen, jolloin tapauksia on kuusi. Näitä ilmauksia IKJ käyttää, kun kuulee Sohvin sanovan jotain tietämättömyyttä osoittavaa, joten tapaukset voi mielestäni sijoittaa haukkumailmauksiin. Hyvin ilmaustyyppin periaatetta ja käyttötapaa kuvaa seuraava IKJ:n lausahdus:

Pyhä sormustin, sinun pään täytyy olla niin täynnä kurnumätää ja tuhnapötköä, että minä ihmettelen miten sinä pystyy ajattelemaan ollenkaan! (IKJ s. 72.)

IKJ:n mielestä siis ajatus ei kulje, jos aivot sisältävät *kurnumätää, tuhnapötköä* tai jotain muuta epämiellyttävän kuuloista ainetta. Muita saman tyyppin ilmauksia ovat seuraavat:

sinun pää on tyhjempi kuin puustikori
 sinun pää on täynnä liiskattuja kärpäsiä
 sinun pää ei loppujen lopuksi olekaan täynnä lorotöhnää
 sinun aivot on täynnä hölönöyhtää
 sinun puussa on pelkkää päävillaa

Luettelon viimeinen ilmaus taas osoittaa yllättyneisyyttä, kun Sohvi onnistuukin vastoin IKJ:n odotuksia keksimään hyvän idean. Yksi ilmauksista muodostuu sananmuunnoksen avulla (ks. luku []): *sinun puussa on pelkkää päävillaa > sinun päässä on pelkkää puuvillaa*. *Sinun pää on tyhjempi kuin puustikori* sisältää *kuin*-vertauksen, joita on käsitelty luvussa []. *Hölönöyhtä* ja *lorotöhnä* ovat ekspressiivisiä sanoja. *Nöyhtä* (haituvamainen aine, nukka) ja *töhnä* ovat epämääräistä ainetta (NS s.v. *nöyhtä*). *Hölö-* ja *loro-*alut ovat onomatopoeettisia ja ekspressiivisiä. Myös *liiskatut kärpäset* on epämiellyttävä ilmaus, joka kuvaa IKJ:n mielipidettä Sohvin älynlahjoista.

Neljä ilmauksista sisältää adverbien *täynnä*. Se on siis suhteellisen vakiintunut osa *sinun pää on* -alkuisia ilmauksia. *Täynnä*-sana esiintyy myös ilmauksessa *olla täynnä aivoa* (olla viisas): *Minä luulin, että ihmisparsat on täynnä aivoa, mutta sinun pää on tyhjempi kuin puustikori* (IKJ s. 28).

7.4. Päivittelyt

7.4.1. *Voi(han) x*

Affektia ilmaiseva päivittelyssä käytettävä *voi*-interjektio voi muodostaa lausekemaisen konstruktion, kuten *voi että, voi harmi, voi sinua*. Aineistossani on seitsemän tapausta, joissa päivittelylauseke on muotoa *voi(han) +* nominatiivimuotoinen nominaalinen lauseke. (Hakulinen ym. 2004: 818.) Neljä näistä esiintyy kirjan samassa luvussa varsin lähekkäin ja saman tapahtuman ollessa päivittelyn kohteena.

”Voi ei!” se huudahti. ”*Voi lierohakkelus! Voi rupurehva!*

Mikä on vialla?” Sohvi kysyi.

”Se on pahnarääkkä!” IKJ karjui. Sen ääni oli täynnä kiihtymystä ja ahdistusta. ”*Voi isä muiden! Päästä meidät pahnasta! Piru meitä perätköön!*”

”Mistä sinä oikein puhut?” Sohvi sanoi. IKJ ahdistui hetki hetkeltä yhä enemmän.

”*Voi käristetyt kalmakurvat!*” se huusi ja heilutti purkkia ilmassa. ”Minä tulen koko tämän matkan pyydystämään taikakultaunia ja mitä minä saa?”

”Niin, mitä saat?” Sohvi sanoi.

”Minä saan kammon pahnarääkän!” se huusi. (IKJ s. 93)

Pahan unen pyydystäminen hyvän unen sijaan saa siis IKJ:n päivittelemään ja harmittelemaan. Ensimmäistä *voi ei* -ilmausta en käsittele, koska se on suomen kielessä yleisesti käytetty. *Voi lierohakkelus* on yhdistelmä kieroja ja kavalaa henkilöä tarkoittavasta *liero*-sanasta ja kuvainnollisesta *tehdä hakkelusta* -fraasista (NS s.v. *liero*, PS s.v. *hakkelus*). Alkusoituinen *voi rupurehva* koostuu deskriptiivisestä *rupu*-alusta ja suomen kielelle vieraasta *rehva*-lopusta, joka voi juontua esimerkiksi *rehvastella*-verbistä. Alkusoitu toteutuu myös huudahduksessa *voi käristetyt kalmakurvat*. Siinä ilmauksen edussana on sananmuunnos *kulmakarvat*-sanasta ja saa edelleen adjektiivimääritteen. Sananmuunnoksen *kalma*-alku korostaa tapahtuman epämiellyttävyyttä. Tutun rukouksen nimi ja aloituspuhuttelu *isä meidän* saa IKJ:n suussa interjektion ja ääntenmuutoksen myötä päivittelevän asun *Voi isä muiden!*

Vain yksi *voi(han)* *x* -rakenteinen ilmaus on jonkun muun kuin IKJ:n repliikistä. Läskinlappaja-jättiläinen kauhistuu luullessaan saaneensa myrkkykäärmeen pureman ja päivittelee tapahtunutta huutamalla *Voi Jerikon masuuni!* Tämä ilmaus ei sisällä suomen kielelle vieraita sanoja, mutta fraasina se ei ole käytössä eikä *Jerikon masuuni* ole tuttu käsite. Ilmaus saattaa viitata Raamatun tarinaan Jerikon muurista, jolloin Läskinlappaja olisi sekoittanut sanat *muuri* ja *masuuni*, joista jälkimmäinen on raakaraudan valmistukseen käytettävä uuni (PS s.v. *masuuni*).

Edellä mainitut *voi*-päivittelyt kumpuavat siis ikävästä tapahtumasta. Aineistossani on myös kaksi tapausta, jotka ilmaisevat ihastusta tai miellyttävää yllätystä. Positiivinen suhtautuminen ei kuitenkaan näy ilmausten sananvalinnoissa. Presidentinlinnan näkeminen ensimmäistä kertaa saa IKJ:n huoahamaan *Voihan tahmatipat!* Tämä on ainut tapaus, jossa interjektion perässä on liitepartikkeli *-han*. Edussana on tyypillisesti alkusointuinen ja määriteosaltaan deskriptiivinen yhdyssana. Presidentin linnassa tarjottava aamupalakin herättää ihastusta ja tarjoaa IKJ:lle uusia makuelämyksiä, jotka kirjoittavat hänen suustaan huudahduksen *Voi tusinanmulaus!* Ilmauksessa yhdistyvät tuttu lukumäärää tarkoittava *tusina* ja deskriptiivinen *mulaus*. Jälkimmäinen on lähellä *mulahdusta* ja *mulahtaa*-verbiä, joka merkitsee veteen pulahtamista, polskahtamista tai molskahtamista (PS s.v. *mulahdus, mulahtaa*). IKJ:n positiivista vaikutelmaa kommentoivat huudahdukset eivät siis ilmiänsultaan viesti ihastusta. Sen sijaan *Voihan tahmatipat!* -ilmaus aiheuttaa ennemminkin epämiellyttävän mielikuvan tahmaisesta nesteestä. *Mulaus* rinnastuessaan veteen polskahtamiseen voi myös antaa kuvan epäonnisesta vahingosta.

7.4.2. Jussiivin sisältävät päivittelyt

Suomen kielessä on joitakin kiteytyneitä huudahduksia, toivotuksia ja päivittelyjä, joissa esiintyy jussiivi. **Jussiivi** on verbimuoto, jolla yleensä ilmaistaan vaatimusta, toivomusta ja velvoitetta (*hän maksakoon, annetakoon työrauha*) tai myönnytystä (*olkoon menneeksi*). Jussiivia esiintyy myös joissain kiteytyneissä päivittelyissä. Tällaisia ovat mm. *eläköön, onneksi olkoon, helvetti soikoon, varjelkoon, siunatkoon*. (Hakulinen ym. 2004: 1576–1577.)

Aineistossani on neljä tapausta, joissa päivittely sisältää jussiivin. Kahdessa tapauksessa jussiivi on suomenkielisissä päivittelyissä tavallinen *soikoon*: *Jumbo soikoon* ja *Mulko soikoon*. IKJ käyttää kumpaakin ilmausta kehuessaan Sohvia hyvistä ajatuksista: *Jumbo soikoon, se on luistava idea!* (IKJ s. 148.) *Jumbo* tarkoittaa esim. urheilukilpailun viimeisiä sijoja (*jäädä jumboksi*), mutta

myös vahvikesanana suurta kokoa (*jumbojetti, jumbokoko*) (PS s.v. *jumbo*). IKJ:n kielessä *jumbo*-sana näyttäisi olevan eräänlainen ylisana, joten vaikutelma lienee tässäkin yhteydessä positiivinen (esim. *jumbohyvä*, ks. Luku []). *Mulko* on tuttu yhdyssanan osana sanassa *mulkosilmä*. Sellaisenaan se ei suomen kielessä esiinny.

Saadessaan itse mielestään hyvän idean IKJ huudahtaa *Rummakko saakoon*. Lausahdus sisältää *saada*-verbin jussiivin, joka on analoginen muoto tavallisemmasta *soikoon*-tyypistä, ja vieraan *rummakko*-sanana. Sananmuunnos lausahduksesta olisi *sammakko ruukoon*, jolloin ensimmäisestä sanasta tulee tuttu eläin. *Rummakko* siis lienee versio *sammakosta*, vaikkei sananmuunnoksesta järkevää kokonaisuutta tulekaan.

Luvussa [] mainitussa katkelmassa, jossa IKJ harmistuu pahan unen tarttumisesta haaviinsa, esiintyy huudahdus *Piru meitä perätköön*, joka on IKJ:n versio manauksesta *Piru x:n periköön*. Verbi *periä*, joka em. lauseessa tarkoittaa lähinnä *viedä* (muita merkityksiä mm. 'saada, saada perintönä') on siis vaihtunut verbiin *perätä* 'ottaa selkoa, tiedustella, tiukata' (PS s.v. *periä, perätä*).

Kaikki aineistossani esiintyvät jussiivin sisältävät päivittelyt ovat siis verbimuodoltaan täysin mahdollisia suomen kielen jussiiveja, tosin vain *soikoon* on päivittelylauseissa tavanomainen ja kietytynyt.

7.4.3. Muita päivittelyilmauksia

Aineistossani on lisäksi neljä muuta huudahduslausetta, jotka voidaan katsoa luonteeltaan päivitteleviksi. IKJ ihastelee presidentinlinnan juhlasalia (s. 187) huudahtamalla *tuhannet tahmatipat*. ilmaus *tahmatipat* on käsitelty jo *voi(han)*-päivittelyjen yhteydessä (luku 7.4.1). Tässä se saa eteensä lisää intensiteettiä tuovan *tuhannet*-sanana. Suomen kielessä *tuhat*-lukusanaa käytetään vastaavalla tavalla lähinnä huudahduksessa *Tuhhat tulimmaista*.

IKJ:n selvittyä muiden jättiläisten rajusta leikistä ehjin nahoin hän sanoo helpottuneena *huh ja helteet*. Tuttu sanonta *huh hellettä* on siis saanut osiensa väliin *ja*-konjunktion ja *helle*-sanana partitiivi on muuttunut monikon nominatiiviksi. *Huh ja helteet* -ilmaus kommentoi tilannetta ja helpottuneisuutta (*huh*) sen päättymisestä. *Helteet* saattaa myös tuoda mieleen tukalaa tilannetta kommentoivan fraasin *olla kuumat paikat*.

Huudahduksella *pyhä sormustin* IKJ kommentoi Sohvin IKJ:lle käsittämätöntä ajatuksenjuoksua. *Pyhä*-sanaa käytetään jonkin verran päivittelyissä, kuten *pyhä yksinkertaisuus*. *Sormustin*-sanaa siihen ei vakiintuneesti yhdistetä, kuten IKJ tekee.

Lyödessään päänsä presidentinlinnan kristallikruunuun IKJ huutaa *rupikänkät ja känsä-moukelot*. Tällaista rakennetta, jossa sadatellaan huutamalla monikkomuoto, käytetään ainakin joistain voimasanoista, esim. *Paskat!* Näin sitä tosin käytetään usein kiellon sijasta, toisin kuin IKJ tässä tapauksessa (Hakulinen ym. 2004: 1626). IKJ:n tarkoitus on ainoastaan päivitellä tapahtunutta. IKJ:n huudahduksessa on kaksi monikkomuotoista sanaa *ja*-sanalla rinnastettuna. Kyseinen rakenne on mahdollinen ja lienee jonkin verran käytettykin suomen kielessä. IKJ:n käyttämät sanat ovat deskriptiivisiä yhdyssanoja. Määriteosat *rupi* ja *känsä* ovat ei-toivottuja kauneusvirheitä. *Känkkä* tuo mieleen lastenlaulusta tutun *känkkäränkän*. *Moukelo* on IKJ:n oma deskriptiiviseltä kuulostava sana.

Samankaltainen huudahdus on Verikorsto-jättiläisen puheenvuorossa, jossa tämä ilmaisee uskovansa IKJ:n valehtelevan.

”Pahkapuhinat!” mekasti Verikorsto. ”Ja nakunielut!” se jyrisi. (IKJ s. 60.)

Vaikka ilmaus on kirjan tekstissä jaettu kahdeksi huudahdukseksi, rinnastuvat nekin *ja*-konjunktion kautta. *Pahkapuhinat* tuo äänneasunsa ja merkityksensä eli puhekumppanin sanojen todenperäisyyden kyseenalaistamisen takia mieleen fraasin (*jokin on*) *paskapuhetta*. *Nakunielut* ei aiheuta vastaavanlaisia mielleyhtymiä yleisesti käytössä oleviin fraaseihin. Edusosa *nielu* voi tuoda mieleen saman aihepiirin sanonnan *niellä pajunköyttä*. Puhekielen *naku*, vastine *alastomalle*, lienee valittu määriteosaksi alkusoinnun takia.

7.5. Interjektiot

Interjektiot eli huudahduspartikkelit ovat reaktiivisia sanoja, jotka useimmiten ilmaisevat affektia johonkin tapahtumaan, asiankäänteeseen tai toisen puhujan vuoroon. Interjektiot ovat vakiintuneita ilmauksia, mikä erottaa ne muusta, ei-kielellisestä ääntelystä. Tavallisia suomen kielen interjektioita ovat näin ollen esimerkiksi *ah*, *hm*, *huh*, *hyh*, *yäk*, *oi*, *voi* ja *pah*. Vanhastaan interjektioina on pidetty myös esim. eläinten kutsumiseen käytettäviä hokemia (*kis kis*) ja kiteytyneitä onomatopoeettisia

ilmauksia (*loiskis, viuh, tööt*). Näistä puuttuu kuitenkin **reaktiivisuus**, jonka esimerkiksi Iso suomen kielioppi katsoo interjektioiden keskeiseksi ominaisuudeksi. (Hakulinen ym. 2004: 816.)

Aineistossani on yksitoista jättiläisten puheessa esiintyvää interjektiota. Jokainen niistä esiintyy tosin vain kerran, joten niiden vakiintuneisuudesta ei voi olla varma. Ne kuitenkin muistuttavat suomen kielen interjektioita sekä fonotaksiltaan että käyttöyhteydeltään, joka on reaktiivista, kuten interjektioiden määritelmä vaatii. Ryhmittelen aineistoni interjektiot sen perusteella, millaista affektia ne käyttöyhteydessään ilmaisevat.

Verikorsto-jättiläinen erehtyy maistamaan pahanmakuista kasvista, *perskurkkanaa*, joka saa hänet huutamaan inhosta. Epämiellyttävää makuelämystä hän ilmaisee interjektioilla *yglsh, yyööö-iitsh* ja *yöksh* (IKJ s. 66). Suomen kieleen vakiintuneet vastaavat interjektiot ovat *hyh, hyi, yäk* ja *yök*, joista kahdesta jälkimmäisestä jättiläisenkin versioissa on piirteitä. Interjektiot eivät aina noudata suomen fonotaksia, vaan ne voivat sisältää esimerkiksi sananalkuisia ja -loppuisia konsonanttiyhtymiä (*slurp, klunk*) ja päättyä muihinkin konsonantteihin kuin dentaaleihin (*pyh, yäk*) (Hakulinen ym. 2004: 817). Jättiläisten interjektioissa tämä mahdollisuus toteutuu tavallista mittavammin: *yglsh* sisältää jopa viiden konsonantin yhtymän. Sahahtavat loput (*sh, tsh*) sopivat hyvin käyttöyhteyteen, koska huudon jälkeen Verikorsto alkaa sylkeä pahanmakuista kasvista suustaan pois. Suomen kielen inhoa ilmaisevat interjektiot ovat lyhyitä eivätkä sisällä pitkiä vokaaleja. Jättiläisen huudahduksessa pitkiä vokaaleja on, ja pituutta korostetaan epätavallisen pitkällä kirjoitusasulla, jossa on kaksi y:tä, neljä ö:tä ja kaksi i:tä peräkkäin: *yyöööiitsh*.

Moninkertaisia vokaaleja esiintyy myös pelkoa ilmaisevissa interjektioissa, jotka ovat Läskinlappaaja-jättiläisen karjahduksia (IKJ s. 102). Läskinlappaaja näkee painajaista, jossa kuuluisa jättiläistentappaja Jaska ajaa häntä takaa aseenaan pelottava puheenparsi. Kyseessä on jättiläisten korviin kantautunut versio Jaakko ja pavunvarsi -sadusta. Pelko ja pakokauhu saavat Läskinlappaajan huutamaan unissaan *iauuu* ja *äyyyy*. Kolmas pelonhuuto on joko *ouuuu* tai *ou-uuu*. Rivi vaihtuu keskellä ilmausta, ja ilmaus on joko tavutettu, tai sitten viiva merkitsee yhdysmerkkiä, joka jakaa ilmauksen kahtia ja vaikuttaa ääntämykseen. Oletan kuitenkin yhdysmerkittömän vaihtoehdon olevan oikea tulkinta, koska se on symmetrisempi kahden muun pelkointerjektion kanssa. Myös englanninkielinen alkuperäisteksti tukee tätä tulkintaa; siinä vastaavat interjektiot ovat *eeeow, ayeee* ja *oooow* (The BFG s. 82). Uskoisin tavuviivan lisäämisen olevan pelkkä painotekninen ratkaisu ja *ouuuu*-ilmauksen olevan käytännössä yksi tavu.

Pelkoa ilmaisevat interjektiot ovat siis aineistossani pelkistä vokaaleista koostuvia ja äänenkestoltaan pitkiä, kirjoitusmerkein jopa neljän saman vokaalin jonoja. Ne kaikki sisältävät sup-

penevan diftongin (*au*, *äy*, *ou*), jonka jälkimmäistä vokaalia venytetään. Interjektio *iauuu* hahmottuu triftongiksi. Aarni Penttilä mainitsee suomen kielessä esiintyvän joitain triftongeja, esimerkiksi kissan ääntä matkivassa sanassa *miau* ja *noin*-adverbin murteellisessa muodossa *nuoin*. Yleensä vastaavanlaisissa sanoissa on tavuraja vokaalien välissä (*hau-issa*, *lie-an*). (Penttilä 1963: 20.) Interjektiota tai Penttilän mainitsemaa kissan äännähdystä olisi kuitenkin vaikea hahmottaa tavuttuvaksi sanaksi vokaalista toiseen liukuvan ääntymistävän takia.

Suomen kielessä pelkoa ilmaistaan useimmiten interjektioilla *hui* (Hakulinen ym. 2004: 817). Aineistoni tapaukset eivät ole siitä mukailtuja, vaan muistuttavat enemmän esim. kipua ilmaisevaa *au*-interjektiota. Kiputulkinta olisi periaatteessa mahdollinen Läskinlappaajan unen laadun ja unessa esiintyvän Jaskan pahojen aikomusten takia, mutta interjektioiden jälkeen Läskinlappaaja puhuu unissaan ja selostaa, kuinka uni on vasta takaa-ajovaiheessa: ”*Pelastakaa! Kirkui Läskinlappaaja rimpuillen hullun lailla. ”Se ajaa mua takaa! Se saa mut kiinni!”* (IKJ s. 103.)

Kipua IKJ sen sijaan ilmaisee huutamalla *oujiii*, kun Sohvi puhuu liian kovalla äänellä IKJ:n herkkien korvien vieressä ja Sohvin ääni kuulostaa IKJ:n mielestä *akkasilta ja sulamilta* tai siltä, kuin Sohvi *ampuisi hiulakolla* (IKJ s.149). Jälleen interjektiossa on liioitellun pitkä loppuvokaali. Alkutavu *ou* on jossain määrin käytössä myös suomen kielessä kipua ilmaisevana interjektiona, mutta tavallisempia lienevät *ai* ja *au*. Lopputavu *jiii* tuo lähinnä mieleen innostusta tarkoittavan *jee*-interjektion, ja *oujiii* englannista mukaillun myös innostusta tarkoittavan huudahduksen *oh yeah > ou jee*. *Oujiii* näyttäisi kuitenkin olevan ääntämykseltään lähellä alkuperäistekstin englanninkielistä vastinetta *oweeee* (The BFG s. 124).

Ponnistuksen yhteydessä tai kehotushuutona esimerkiksi jotain raskasta nostettaessa voidaan käyttää interjektiota *hiiop* (PS s.v. *hiiop*). IKJ:n kielessä tämä on saanut muodon *huujap*, joka esiintyy, kun IKJ nousee ilmaan poplimojuoman vaikutuksesta (IKJ s. 75). Vokaalit ovat muuttuneet (*ii > uu*, *o > a*) ja siirtymä-äänteenä kuuluva *j* on lisätty kirjoitusasuun. Tässä tapauksessa IKJ:n interjektio vastaa siis melko hyvin yleisesti käytössä olevaa ja on ymmärrettävä.

Vielä selvemmin suomen kielen mukainen on IKJ:n käyttämä interjektio *ahhaa*, jonka muodostustapakin on murteista hyvin tuttu geminaatio *ahaa > ahhaa*. *Ahaa* on reaktio toisen puhujan vuoroon ja sellaisena se esiintyy myös IKJ:n puheessa (Hakulinen ym. 2004: 816). Kun IKJ huomaa Sohvin utelevan IKJ:n salaisuuksia, hän sanoo: ”*Ahhaa! -- Nytpä sinä vasta työntää penääsi asioihin.*” (IKJ s. 43.)

Geminaatio on muodostustapana myös aineistoni tapauksessa *haloo > halloo*. *Haloo*-asua käytetään suomen murteissa ja puhekielessä. Vaikka geminaatio on hyvin tavallinen ilmiö murteissa,

nämä kaksi interjektiota ovat aineistoni ainoat geminaation avulla muodostetut tapaukset. *Haloo* esiintyy, kun IKJ kuvailee, kuinka arvelee vuoteestaan keskellä yötä kadonnutta Sohvia etsittävän kotona: ”*Haloo! Mihin Sohvi on kadonnut!*” (IKJ s. 41.) Isossa suomen kieliopissa *haloo* luokitellaan huomionkohdistimeksi. Sellaisena se toimii myös IKJ:n puheessa. Huomionkohdistimet esiintyvät yleensä yksin, kuten edellä, tai vuoron alussa. Sitä voi seurata myös puhutteluilmaus, kuten toisessa aineistoni huomionkohdistintapauksessa: ”*Hohoo, kääkkä!*” (IKJ s. 80.) *Hohoo* vastaa huhuilua *huhuu*, ja se esiintyy Läskinlappaajan IKJ:lle kohdistetussa puheenvuorossa, kun tämä huomaa vastaantulevan IKJ:n ja tahtoo kiinnittää tämän huomion. Huhuilussa on siis tapahtunut äänteenmuutos $u > o$. Ilman kontekstia *hohoo*-interjektioista tulee ehkä huhuilua helpommin mieleen hohottaminen eli remakasti nauraminen (PS s.v. *hohottaa*). (Hakulinen ym. 2004: 818.)

Kaikki aineistoni interjektiot (*hohoo, oujii, iauuu*) eivät siis kovin hyvin vastaa suomen kielessä samassa yhteydessä käytettäviä interjektioita, vaan ne tuovat vakiintuneisiin interjektioihin totuneelle lukijalle mieleen muunlaisia reaktioita kuin mitä niillä kirjassa ilmaistaan. Konteksti kuitenkin selventää interjektioiden käyttötarkoituksen. Näissä tapauksissa englanninkielinen alkuperäisteksti on usein vaikuttanut lopputulokseen. Monet tapauksista ovat kuitenkin ilman kontekstiakin ymmärrettäviä muunnelmia vastaavissa yhteyksissä käytettävistä suomenkielisistä interjektioista (*ahhaa, halloo, huujap, yöksh*). Suomen kielessä kiteytyneimmät interjektiot ovat hyvin pysyviä, mutta interjektioiden luokka on periaatteessa avoin, koska sanoja luodaan tarpeen mukaan ja ne kuluvat ja vaihtuvat, kuten affektisille ilmauksille on tyypillistä (Hakulinen ym. 2004: 817). Näin ollen IKJ:n luovuus interjektioiden käytössä on sallittua ja tavallista.

8. PÄÄTÄNTÖ

Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää, millaista kielellä leikittelyä Ison kiltin jätin sanastossa ja fraaseissa esiintyy. Yli 500 ilmauksen aineistosta tapoja nousikin esille useita. Yleisimpiä leikittelyn keinoja on äänteellinen muuntelu. Äänteellinen muuntelu ei aineistossani noudata mitään yleistä sääntöä. Äänten laadulla tai asemalla ei useimmissa tapauksissa ole merkitystä. Muunnosten avulla saadaan aikaan sekä merkityksenvaihdoksia eli sanan muuttumista toiseksi suomen kielen sanaksi, toisilta sanoilta kalskahtavia ilmauksia tai täysin suomen kieleen kuulumattomia absurdeja sanoja. Konteksti mahdollistaa merkityksettömienkin sanojen käytön, koska yleensä niiden lähtömuotojen merkitys on helppo päätellä lauseyhteydestä. Äänteellistä muuntelua tapahtuu yksittäisissä sanoissa, yhdyssanoissa ja fraaseissa. Sanojen muuntelulla pyritään jatkuvasti luomaan tekstiin komiikkaa.

Suurin äänteellisesti muunneltujen sanojen ryhmä on yksittäisissä sanoissa tapahtuneet äännevaihdokset. Äänten vaihtamisella pyritään muodostamaan toisia suomen kielen sanoja (*ampua* > *ammua*) tai toisiin sanoihin assosioituvia ilmauksia (*kannibaali* > *kännibaali*). Paljon on myös muunneltuja yksittäisiä sanoja, joista ei tule uutta suomen kielen sanaa (*miljoona* > *diljoona*). Yksittäisten sanojen lisäksi äännevaihdosta tapahtuu yhdyssanan ja fraasien osissa (*tasavalta* > *rasavalta*, *vetää hirsyä* > *vetää virsiä*). Lähes poikkeuksetta vaihdos tapahtuu aina niin, että konsonantti korvautuu konsonantilla ja vokaali vokaalilla.

Äänten poiston ensisijainen tavoite näyttää aineistossani olevan sanaleikkien rakentaminen (*rova Niemi*). Äänten lisäämisellä taas pyritään muodostamaan hauskoja suomen kieleen kuulumattomia sanoja (*orpo* > *torpo*) tai kontekstissaan absurdeja suomen kielen sanoja (*paha* > *pahna*).

Kontaktimetateesia esiintyy aineistossani muutama tapaus, ja vaihdokselle alttiita ovat lähinnä klusiilit ja frikatiivit (*vasta-alkaja* > *vatsa-alkaja*). Etämetateesia on kahta tyyppiä: sananalkuisen ja sanansisäisen äänten välinen tai kahden sanansisäisen äänten kesken tapahtuva paikanvaihto (*nilkka* > *linkka*, *epäilevä* > *eläipevä*). Laadultaan paikkaa vaihtavat äänteet ovat pääasiassa samanlaisia kuin kontaktimetateesissa. Metateesia tapahtuu aineistoni vierassanoissa verrattain paljon (*torpedo* > *portedo*). Vierassanojen muuntumisen on huomannut myös Leena Kytömäki omassa kielellisiä lip-sahduksia käsittelevässä aineistossaan.

Sananmuunnokset ovat suomen kielessä suosittu sanoilla leikittelyn muoto. Sananmuunnosten perusideaa on käytetty myös IKJ:n sanastoa käännettäessä (*sysipimeä* > *pisisyneä*). Kaikki aineistoni tapaukset eivät ole aitoja sananmuunnoksia, vaan niitä on muokattu edelleen huvittavien ja suomen kieleen sopivien sanaleikkien aikaansaamiseksi. Englannin kielen mallin mukaan muodostetut spoo-

nerismit ovat lähellä suomen sananmuunnoksia (*pulmakysymys* > *kulmapysymys*, *eilisen teeren poi-ka* > *eilisen pojan teeri*), ja niitäkin on käytetty aineistossani huumorin välineenä. Sananmuunnokset ovat herkullinen sanaleikkityyppi, ja niiden purkaminen ja tunnistaminen on lapsille hyödyllistä ja pal-kitsevaa ajatustyötä.

Nyky-suomen produktiivisin sananmuodostuskeino yhdistäminen on paljon käytössä myös Isossa kiltissä jätissä. Valtaosa aineistostani on erilaisia yhdyssanoja. Ne esiintyvät joko yksittäin tai usein myös fraasien osina. Aineistoni yhdyssanoissa on havaittavissa joitain merkityskeskittymiä. Esimerkiksi eläinlajit (*tiimalasikäärme*) ja mailhin tai syntyperään liittyvät sanat (*norjahurjalainen*) ovat monen yhdyssanamuunnelman kohteena. Myös ekspressiivisyys on vahvasti läsnä: usein yhdys-sanat tarkoittavat esimerkiksi valehtelua tai ”pötypuhetta” (*loromöhelö*, *laskipottamoska*) tai pahaa makua (*körmytörkkö*, *lörökatkero*). Ekspressiivisanat kuvaavatkin puhujan asennetta tarkoitetta koh-taan ja ovat inspiroituneet tarkoitteen silmiinpistävyydestä. Aineistossani puhujan asenne on lähes aina negatiivinen. Ekspressiivisten kaikujen lisäksi yhdyssanoissa tavoitellaan usein myös alkusoin-tua (*vinkuvätys*, *moskamato*).

IKJ:llä on tapana poimia aineksia toisiaan lähellä olevista ilmauksista ja muodostaa niistä uusi yhdyssana. Näin ovat syntyneet esimerkiksi mielisairaala tarkoittava *hourumielola* ja kiirettä tar-koittava *nopsahoppu*. Välillä hän taas vaihtaa jonkin yhdyssanan osista alkuperäistä lähellä olevaksi sanaksi (*ihmisahmija* ’ihmissyöjä’). Äänneasun läheisyys aiheuttaa myös sekaannuksia (*hölövi-sio* ’televisio’). Yhdyssanaan voi eksyä aineksia fraasistakin, kuten *laskea luikuria* -fraasin motivoi-massa valehtelijaa tarkoittavassa *luikurijoona*-sanassa.

Joissain aineistoni yhdyssanoissa on intensifioiva määriteosa, ja lähes kaikissa niistä määrite-osa on yhdysosamuotoinen. *O*-johdokset ovat suomen kielessä melko tyypillisiä yhdysosamuotoja, mutta eivät yleensä esiinny intensifioivina määriteosina. Aineistossani tällaisia yhdistelmiä kuitenkin on. Esimerkiksi sanasta *huikea* on tehty yhdysosamuoto *huiko-*, ja sitä käytetään intensifioivana mää-riteosana tapauksessa *huikohyvä*. Intensifioinnin tarkoituksessa käytetään myös vierasperäisiä *jumbo*-ja *ekstra*-määriteosia. Ekspressiivisyyttä on selvästi havaittavissa myös intensifioivan määriteosan sisältävissä ilmauksissa, kuten *ökläimelä* ja *rupimätä*.

Yhdysverbejä on suomen kielen sanastossa vai muutaman prosentin kymmenyksen verran. Siihen nähden 500 ilmauksen aineistooni kuuluu melko monta yhdysverbiä, 16 kappaletta. Aineisto-ni yhdysverbeissä on leikillistä sävyä ja ekspressiivisyyttä, ja usein määriteosa tuo lisäsävyä tai in-tensifioi verbin merkitystä (esim. *älläkammoksua*, *nipotouhottaa*). Yhdysverbeistä huomattava osa tarkoittaa ansaan saamista, pettämistä tai huijaamista. Tämä johtuu siitä, että jouduttuaan vangituiksi

jokainen ihmissyöjäjäättiläinen karjaisee havaintonsa samaa lauserakennetta ja kukin omaa yhdysverbiään käyttäen (esim. *Mut on myräluikittu!* ja *Mut on salakyömätty!*).

Suomen kielen toista sananmuodostuskeinoa eli johtamista käytetään aineistossani myös. Johtimia on vaihdettu tai poistettu tai johtamisen avulla on muodostettu uusia sanoja. Johtimen vaihto tapahtuu adjektiiveissa, ja yleensä tuloksena on *o*-loppuinen muoto (*mojo* < *mojova*). Aineistoni adjektiiveissa *llinen*-johdin korvaa usein tavallisesti käytetyn johtimen (*inhollinen* < *inhottava*). Verbeihin lisäillään ja vaihdellaan johtimia myös. Esimerkiksi *Oi*-johdin esiintyy muutaman kerran (*hy-pelöidä*, *tutinoida*) ja frekventatiivinen *le*-johdinkin on käytössä (*heiluilla*). Finiittiverbien lisäksi myös muutama partisiippi on johtimella muokkauksen kohteena (*kammostuttava*).

Johtimen poiston tai vaihdon lisäksi aineistossani on uusia johdoksia, jotka on johdettu sanaluokasta toiseen. Näitä johdoksia on substantiiveissa, adjektiiveissa ja verbeissä. Substantiiveissa tyypillistä on onomatopoeettisuus (*klunksaus* < *klunk*). Lähes kaikki uudet johtamisen kautta muodostetut adjektiivit ovat *ö*-loppuisia ja ekspressiivisiä (*jyrmö*, *vipelö*). Verbeissä on sanaluokasta toiseen johdettujen sanojen lisäksi myös fraaseista tehtyjä johdoksia, kuten *mullinmallintaa* < *olla mullin mallin*.

Aineistoni sanastonmuokkaukselle tyypillinen ekspressiivisyys synnyttää yllättävän vähän uusia ekspressiivisiä yksinään esiintyviä sanoja, vaikka ekspressiivisiä yhdyssanoja onkin paljon. Aineistoni uudet yksittäiset sanat ovat kaikki ekspressiivisiä ja edustavat adjektiiveja (*nujero*, *tuhnea*) ja verbejä (*mälskiä*, *lömpötellä*).

Isossa kiltissä jätissä on jonkin verran uusia käsitteitä. Niitä ovat unilajien nimet, Jättiläismaassa esiintyvät eläinlajit ja pari muuta tapausta. Unilajit ovat joko hyviä unia tai painajaisia, ja usein unilajin nimestä voi päätellä, kumpaa tyyppiä se edustaa (*kultakulkunen*, *pahnarääkkä*). Myös unen monimutkaista juonta kuvataan sen nimellä (*solmusuonikasuni*). Jättiläismaan eläinlajien nimissä on tuttuja kaikuja (*ahmelotti*, *kupuvompatti*), vaikka kyseisiä eläimiä ei ihmisten maailmassa esiinnykään. Kirjassa puhutaan paljon IKJ:n syömistä pahanmakuisista *perskurkkana*-kasviksista. Tämä tarinan kannalta keskeinen käsite sisältääkin viittauksia useisiin kasviksiin, mutta myös dahlmaisen alatyylisen ilmauksen.

Fraaseilla leikkittely on osa *Ison kiltin jätin* kieltä. Fraaseissa on paljon läheisten sanojen sekoittumista (*ei kuuna aurinkona*), ja esimerkiksi ruumiinosia sisältävissä ilmauksissa tapahtuu erehdyksiä (*ristiä sormet* > *ristiä sormustimet*). Sanan *oikea* polysemian takia IKJ sekoittaa monta kertaa sanaparit *oikea ja vasen* ja *oikea ja väärä* (*olla vasemmassa 'olla väärässä'*). Joissain aineistoni fraa-

seista on elementtejä kahdesta eri fraasista (*tuossa suhauksessa < tuossa tuokiossa + yhdessä suhauksessa*).

Kuin-vertaukset on tyypillisiä jättiläisten kielessä. Lähes kaikissa näistä on adjektiivi (*avuton kuin aasinkorva, kuolleempi kuin kivipora*), mutta parissa tapauksessa rakenne on monimutkaisempi (*ei niin kauan kuin sika vislaa*). Jättiläisten *kuin*-vertaukset eivät ole suomen kieleen vakiintuneita. Niissä on paljon alkusointua ja ekspressiivisyyttäkin on havaittavissa (*kuuma kuin kihinäpannussa*).

Huonokäyttöiset ihmissyöjäjättiläiset käyttävät paljon haukkumasanoja. Suomen kielestä tutut *senkin*-ilmaukset ovat myös heillä käytössä. Suurin osa näistä ilmauksista sisältää ekspressiivisen ja usein alkusointuisen yhdyssanan (*senkin kurttukäppänä*), jota voi edeltää ekspressiivinen adjektiivi (*senkin sörsselö putelikänsä*). Käytössä on myös monimutkaisempi rakenne *senkin x kun y* (*senkin kuonakieriö kun kääpästelee*). Kaikki *senkin*-alkuiset haukkumailmaukset on osoitettu IKJ:lle ja ne kuvaavat toisten jättiläisten suhtautumista häneen. IKJ:llä itsellään on käytössä hakkumarakenne *se x vanha y* (*se mätä vanha matokasa*). Jossain määrin vakiintunut lausahdus vaikuttaa olevan myös *sinun pää on* -alkuinen ilmaistyyppi, jolla IKJ ilmaisee pitävänsä keskustelukumppaniaan hieman yksinkertaisena: *sinun pää on tyhjempi kuin puustikori*.

Suomen kielessä on affektia ilmaiseva päivittely, jossa *voi*-interjektio muodostaa lausekemaisen konstruktion. Tällaisia *voi(han)*-alkuisia päivittelyjä on myös aineistossani (*voi rupurehva, voi lierohakkelus*). Useimmat *voi(han)*-ilmaukset kumpuavat ikävästä tapahtumasta ja vain pari ilmaisee miellyttävää yllätystä. Positiivinen asenne tosin paljastuu ainoastaan kontekstista, ei käytetyistä ilmauksista (*voihan tahmatipat, voi tusinanmulaus*). Jälleen ilmausten osat sisältävät sekä ekspressiivisyyttä että alkusointuja. Jotkin päivittelyt sisältävät verbimuoto jussiivin, jota esiintyy kiteytyneissä päivittelyissä myös suomen kielessä. Aineistoni esimerkkejä ovat muun muassa *jumbo soikoon* ja *piru meitä perätköön*. Myös muita muokattuja päivittelyilmauksia esiintyy jokunen, kuten *pyhä sormustin* ja *huh ja helteet*.

Jättiläiset käyttävät jonkin verran interjektioita eli huudahduspartikkeleita. Aineistoni interjektiot ovat hyvinkin liioiteltuja. Ne sisältävät epätavallisen pitkiä konsonanttiyhtymiä (*yglts*), ja myös vokaalien pituutta korostetaan kirjoitusasulla (*yyöööiitsh*). Interjektiot ilmaisevat aineistossani muun muassa inhoa, pelkoa ja kipua, ja niitä käytetään myös huomionkohdistimina. Murteista tuttu geminaatio esiintyy yllättäen aineistossani vain kahdessa tapauksessa, jotka ovat kumpikin interjektioita (*ahhaa, halloo*). Joissain tapauksissa aineistoni interjektiot tuovat mieleen muunlaisia reaktioita kuin mitä suomen kieleen vakiintuneisiin interjektioihin tottunut lukija ajattelisi (esim. *oujii* kipua

ilmaisemassa, vrt. innostusta ilmaiseva *oujee*). Konteksti kuitenkin selventää interjektioiden ilmaisemat reaktiot eikä virhetulkinnan vaaraa ole.

Lähes kaikissa muodostavan mukaan jaotelluissa ryhmissä osa sanoista sisältää ekspressiivisyyttä. Ekspressiivisyys on näin ollen hyvin silmiinpistävä piirre jättiläisten kielessä. Kieltä on muokattu paitsi huumorin luomiseksi, myös ekspressiivisten vivahteiden lisäämiseksi. Ekspressiivisyys soveltuu jättiläisten kieleen varsin hyvin. Alkukantaiset ihmissyöjäjättiläiset käyttävät karkeaa ja rumankuuloista kieltä, ja sydämellinen IKJ suhtautuu moneen asiaan intohimoisesti ja reaktiot tuntuvat tulevan sydämen pohjasta saakka. Negatiivissävytteiset sanat ovat enemmistöä kirjan raa'an aiheen takia ja myös keskeisinä olevien inhottavien asioiden, kuten *perskurkkanan*, keskeisen roolin vuoksi. Ilmaisuvoimassaan ihastusta kuvaavat sanat (*riemupärsky*, *poplipumpelo*) eivät kuitenkaan jää negatiivisia sanoja huonommiksi. Ekspressiivisyys tuo tarinaan korostettuja sävyjä ja äärimmillään vietyjä tunteenilmaisuja. Se värittää kieltä ja lisää sen ilmaisuvoimaa. Paljon käytetyt alkusoinnut toimivat myös värittäjinä ja tuovat kieleen rytmiä. Suuri osa kirjan huumorista perustuukin juuri ekspressiivisyyden aikaansaamaan kielelliseen liioitteluun.

Myös leksikaalinen monitulkintaisuus aiheuttaa IKJ:lle väärinkäsityksiä. Intertekstuaalisuutta edustavat fraasien muokkaus ja myös jotkin kirjallisuusviitteet, kuten jättiläisten vääristynyt käsitys *Jaakko ja pavunvarsi* -tarinasta.

Vaikka tunsin kirjan jo ennestään hyvin ja tiesin sen sisältävän paljon erikoista sanastoa, sen kielellisten keinojen rikkaus yllätti, kun aineistoa keräsi ja siihen syventyi kunnolla. Kääntäjä on tehnyt taidokasta työtä muokatessaan monipuolista englannin kielellä leikittelyä suomen kieleen sopivaksi. Sanaleikkiperinteen keinot ja kielen ilmaisuvoima ovat vahvasti käytössä koko teoksen ajan. Lapsilukijalle *Iso kiltti jätti* tarjoaa jännittävän ja perinteisestä lastenkirjallisuudesta poikkeavan elämyksen lisäksi kielellistä ilottelua. Lapsi voi saada myös onnistumisen kokemuksia tajutessaan kielellisiä vitsejä ja hahmottaessaan muunneltujen sanojen ja fraasien lähtömuotoja.

Tämän tutkimuksen aihe, sanasto ja fraasit, on laajin osa *Ison kiltin jätin* kielellistä leikittelyä. Käsittelemättä ovat kuitenkin vielä lausetason erikoisuudet. Niistä saisi tehtyä oman tutkielman. Kielenmuokkauskeinot ovatkin niin laajat, että *Iso kiltti jätti* on aivan omaa luokkaansa kielellä leikittelevässä kirjallisuudessa. Myös muita Dahlin kirjoja soisi tutkittavan kielitieteellisestä näkökulmasta.

Lähteet

- Anttila, Raimo 1989: Sananmuunnoksista ja spoonerismeista. – Virittäjä 93 s. 370–379.
- BFG = Dahl, Roald 1982: *The BFG*. London: Jonathan Cape Ltd.
- Chiaro, Delia 1992: *The Language of Jokes. Analysing verbal play*. London and New York: Routledge.
- Cook, Guy 2000: *Language Play, Language Learning*. Oxford: Oxford University Press.
- Dahl, Ophelia 2006: Isästani. – Roald Dahl, *Roald Dahlin maailma* s. 6–10. Helsinki: WSOY.
- Faundez, Anne 2000: Author Profile: Roald Dahl. – http://www.roalddahl.com/downloads/tips/author_profile.pdf 20.7.2010.
- Hakulinen, Auli – Ojanen, Jussi 1976: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 324. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häkkinen, Kaisa 1987: Suomen kielen vanhoista ja uusista yhdysverbeistä. – Sananjalka 29 s. 7–29.
- 1994: Kielitieteen perusteet. Tietolipas 133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1997: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2004: Nykysuomen etymologinen sanakirja. Helsinki: WSOY.
- IKJ = Dahl, Roald 2001: *Iso kiltti jätti*. Helsinki: Art House Oy.
- Itkonen, Erkki 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- Jarva, Vesa 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Jyväskylä Studies in Humanities 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Joki, Aulis J. 1989: Sanastomme perusainekset. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat 7–27*. Porvoo: WSOY.
- Kangasniemi, Heikki 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
- Kataja, Hanna-Maria 2007: *"Fantasian maailmassa mielikuvitus on ykkönen": Harry Potter -suomennosten uudissanojen tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Koski, Mervi 1998: *Ulkomaisia satu- ja kuvakirjailijoita*. Helsinki: BJT Kirjastopalvelu Oy.
- Koskinen, Heli 1998: *"Word is oh such a twitch-tickling problem": Anomalous features in Roald Dahl's The BFG and its Finnish translation*. Englannin kielen pro gradu -työ. Jyväskylän yliopiston kielten laitos.
- Kytömäki, Leena 1986: Kielen lipsahduksia: kielellisen leikkittelyn anatomiaa. – Sananjalka 28 s. 47–73.
- Laalo, Klaus 1989: Homonymiasta ja polysemiasta. – Virittäjä 93 s. 220–234.
- Leskinen, Heikki 2001: Ekspressiivisanaston asema itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa. – Juha Leskinen (toim.), *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta 7–20*. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mikkonen, Kai 2001: Lukeminen tulkintana. – Outi Alanko & Tiina Käkälä-Puumala (toim.), *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä* s. 64–90. Tietolipas 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikone, Eve 2002: *Deskriptiiviset sanat: määritelmät, muoto ja merkitys*. Suomalaisen kirjallisuuden Seuran toimituksia 879. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NS = *Nykysuomen sanakirja* Helsinki: WSOY 1951–1961.
- Paunonen, Heikki 2000: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Penttilä, Aarni 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo: WSOY.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja*. Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- Ruuska, Helena 1997: Roald Dahl. – Niklas Bengtsson & Tittamari Marttinen (toim.), *Ulkomaisia lasten ja nuortenkirjailijoita* s. 39 – 47. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Sananjalka. Suomen Kielen Seuran vuosikirja.
- Sivula, Jaakko 1989: Deskriptiiviset sanat. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat 165–182*. Porvoo: WSOY.
- Tuomi, Tuomo 1980: *Suomen kielen käännteissanakirja*. Toinen, korjattu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 274. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985 – .
- Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti.
- Yule, George 1996: *The Study of Language*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.